BIJLAGE VAN DE SOCIALISTISCHE GIDS, NOVEMBER 1931

JAARGANG XVI, No. 11 NOVEMBER 1931

DE SOCIALISTISCHE GIDS
MAANDSCHRIFT DER SOCIAAL-DEMOCRATISCHE ARBEIDERSPARTIJ

KINDEREN VAN DEZEN TIJD (I)

DOOR J. GOUDRIAAN

Qu'est-ce qu'une grande vie? Une pensée de jeunesse, réalisée par l'age mûr.

Vauvenargues.

DE bedrijfsman of de man van wetenschap kan niet in het krijt treden tegenover den dichter. Feiten en verstandelijke constructies houden op te bestaan in het droomenland der poëzie. De zuivere poëzie, op haar beurt, wil de wereld van feiten en daden ook niet beïnvloeden; zij geeft uiting aan gevoelens en stemmingen en heeft haar hoogste doel bereikt, indien zij deze stemmingen en emoties, zij het ook slechts voor enkele oogenblikken, in de ziel van den lezer vermag op te wekken.

Maar wanneer de dichter zijn droomenland verlaat, uiterlijk nog wel gekleed gaat in het schoone gewaad van rhythme en rijm, maar innerlijk niet langer vervuld is van zijn zuivere fantasie; wanneer de dichter gaat betoogen en bewijzen, wanneer hij gaat verwijten en veroordeelen, dan heeft hij daarmede zelf zijn natuurlijke onschendbaarheid opgeheven.

En wanneer Mevrouw Roland-Holst in haar *Kinderen van dezen Tijd* het didactische leerdicht heeft doen herleven, waarin de deugd wel niet beloond, maar het kwaad toch naar behooren gestraft wordt; wanneer dit kwaad dan voor een deel blijkt te zijn de moderne bedrijfsleiding — maar gedenatureerd en in wezen geheel miskend — dan moet het haar niet verwonderen, dat een man van bedrijfswetenschap, wiens taak het mede is de kinderen van dezen tijd tot bedrijfsleiders op te voeden, zich genoopt voelt tot een ernstig protest.

Een protest tegen de wijze, waarop èn de jeugd van dezen tijd èn de feiten en verhoudingen van het bedrijfsleven worden voorgesteld; een protest vooral tegen de anti-sociale en anti-moreele strekking, die van deze onjuiste wijze van voorstellen moet uitgaan.

In het stuk van Mevrouw Roland-Holst vallen twee dooden. Zij dragen de zeldzame en zeldzaam onwelluidende namen Rogier en Marijt.

Rogier is de bedrijfsleider, „die in de fabriek de nieuwe regeling heeft ingevoerd", maar zich nimmer bekommert om de gevolgen van zijn werk voor de arbeiders; Marijt is het jonge meisje, dat in vrije liefde haar leven genieten wil: „w'omarmen elkaar, zweven een poos zoo door 't leven, late'elkaar los weer en alles is goed."

Rogier, (het is in den tekst duidelijk aangegeven) „schiet zich door de slapen", nadat een koor van verschijningen I en II, van metaal-arbeiders, van fabrieksarbeidsters, van mijnwerkers, van arbeidsinvaliden en van landarbeiders; van gekleurde rassen, van andere gekleurden, van werkloozen, van zwervers, van schipbreukelingen, van verwordenen en van lichte vrouwen; van kinderen der armoede, van andere kinderen der armoede, van gevangenen en van krankzinnigen, hem elk op zijn beurt al het leed van de wereld heeft verweten. Dat is heel wat, lezer, maar het is nog lang niet alles. Want er zijn ook nog Geesten van Raad en Geesten van Erbarming en als deze van het tooneel verdwenen zijn, juist op het oogenblik, dat hun aanwezigheid in het tumult van de krijschende stemmen, het geluid van rede en redelijkheid had kunnen doen hooren, is er een Aanklager, die Rogier en zijns gelijken met de heftigste verwijten overstelpt.

Er is alleen geen verdediger en er zijn geen getuigen à décharge.

Dit is voor Mevrouw Holst evenwel volstrekt geen beletsel om na dit requisitoir, dat in zijn onzinnige vermenging van persoonlijke schuld en algemeen maatschappelijke euvelen, de schim van Fouquier Tinville voor ons doet oprijzen, het koor van verschijningen een vijfvoudige vervloeking over Rogier te doen uitspreken.

En Rogier, die toch al niet meer stevig op zijn beenen staat, raakt hiervan dermate onder den indruk, dat hij na een luttel aantal rijmen, zonderling van woordenkeus en verward van beeldspraak:

„Ik vind geen steun voor mijn voeten, mijn dijen,
Ik voel mij naar den afgrond glijen.
Ik weet geen haven. Ik zie geen boot.
Voor mij enkel nog de dood, de dood."

tot zelfmoord is gedreven (voor details zie boven).

De doodsoorzaak van Marijt kan niet met zekerheid worden vastgesteld. Maar de ontwikkeling van het innerlijk conflict, dat tot haar ondergang leidt, is met oneindig meer zuiverheid en soberheid aangegeven dan in het geval-Rogier.

Hier geen eindelooze rijen en koorzangen en overhoophaling van weet-ik-wat-niet-al voor maatschappelijke problemen; hier zuiver het conflict tusschen twee menschen, die het beste in elkaar niet zien en

HET STADHUIS

niet opkweeken wilden en in wederkeerige wrok uit elkaar gaan. Waarom dit per sé tot een tweede doode moet leiden?

Mevrouw Holst had deze waarschijnlijk noodig om de Kinderen van dezen tijd, die nog in leven zijn gebleven, tot inkeer te krijgen. Want terwijl de lijken van Rogier en Marijt nog op het tooneel liggen, komen de Kinderen van dezen tijd terug en raken al spoedig onder den indruk, onder den *angst*, dat hen vroeg of laat eenzelfde lot zal treffen. Als de eerste twee er ruw overheen praten, zegt de derde:

„Houdt op met je leege en domme praat;
zij, die daar liggen, hebben net zoo gesproken;
nu zijn zij dood, voor hen is 't te laat.
Maar ik wil niet worden ontwricht en gebroken,
Ik wil niet ... ik wil niet.... o, wie geeft mij raad,
wie helpt mij, wie wijst mij hoe ik moet leven?
Ik ben bang voor het leven, ik ben bang voor den dood."

Men voelt, dat nu het oogenblik gekomen is voor het ingrijpen van de Geesten van Raad en Erbarming; zij schitterden door afwezigheid toen zij de levens van Rogier en Marijt nog hadden kunnen redden, maar nu aan een „bekeering" gewerkt kan worden, zijn zij op volle kracht present. En zij zijn lang niet malsch tegenover de adspirant-bekeerlingen. Er moet eerst stevig schuld erkend worden en als het de Geesten niet naar den zin gaat, zeggen zij het, in fijn gekozen beeldspraak:

„Daalt dieper, woelt open het eigen hart."

Maar de bekentenis gaat verder dan ook vlot van stapel — precies als bij een bolsjewistische of fascistische „rechtspraak". De Kinderen van dezen tijd, die zooeven nog als „stinkend van zelfzucht en hoovaardigheid, kennend geen medegevoel en geen erbarmen" werden gekenschetst, zijn enkele oogenblikken later bezield tot den strijd voor de gerechtigheid.

Ik erken gaarne, dat in de slotzangen, die nu volgen, buitengewoon schoone deelen voorkomen, door mildheid en algemeene menschenliefde gedragen; verzen, die voor mij tot de schoonste behooren, welke Mevrouw Holst heeft geschreven.

Maar waarom moest aan deze vredigheid het knaleffect van de zelfmoorden en de bekeering uit angst voorafgaan? Met welk recht schetst Mevrouw Holst ons *de* moderne jeugd als een verzameling van koude wellustelingen en laffe strebers? Met welk recht schetst Mevrouw Holst ons *de* moderne bedrijfsman als hardvochtig en geborneerd? Met welk recht compromitteert Mevrouw Holst het vrijzinnig protestantisme, dat in zijn diepste wezen nog altijd het ideaal belichaamt van vrijheid van onderzoek, algemeene menschenliefde en verdraagzaamheid, door het in haar lustrumspel voor den Vrijzinnig Christelijken Studentenbond voor te stellen alsof dit zijn moraal is:

misken uw tegenstanders, intimideer uw tegenstanders en bekeer ze tot het geloof — door angst.

Dit is misschien het meest teleurstellende ten aanzien van dit spel dat de leiders, die voor het ten tooneele brengen mede verantwoordelijk waren, niet hebben gevoeld hoe het in zijn geheelen gedachtengang vreemd en vijandig is aan de beste elementen van hun eigen overtuiging.

De mildheid, de verdraagzaamheid, de gematigdheid, het ruimte laten voor andere opvattingen dan de onze, de eerbied voor ieders persoonlijkheid, het erkennen, dat er ook gelijk kan zijn in de opvattingen van onze tegenstanders, de intense liefde voor het vrije en onbevooroordeelde, objectieve, rustig iedere meening aan het woord latende onderzoek — waar vindt men dit in het stuk terug?

Waar is de geest van onze Doopsgezinden en Remonstranten, van de Vrije en van de Waalsche Gemeenten? Waar is de geest van Coornhert en van Sebastien Castellion?

Zeker, Mevrouw Holst belijdt het met de lippen:

„Wij voelen ons aan al 't levende verbonden,
Wij voelen ons aan al 't wordende verwant".

Maar wat blijft van deze verbondenheid en van deze verwantschap over als het er op aankomt haar te belijden met de daad? Nergens vindt men in dit stuk een poging om de samengestelde persoonlijkheden van de Kinderen van dezen Tijd en van de bedrijfsleiders van dezen tijd werkelijk te doorgronden en te begrijpen; een poging om ze in hun genuanceerdheid, in hun vermenging van goed en kwaad uit te beelden.

Maar men vindt wel iets anders: men vindt het misbruiken van den zachten geest der menschenliefde tot het verkrijgen van een geestdrijverige exaltatie.

Een nieuw maatschappelijk gevaar is in dit stuk belichaamd, zooals trouwens reeds in alle vroegere propagandageschriften van Mevrouw Holst; maar nooit zoo grof, nooit zoo smakeloos in al zijn leelijkheid tentoongesteld als thans; het gevaar van het verblinde fanatisme, dat in zijn eigengereidheid, onder het uitspreken van zalvende formules, de grofste misdaden aan zijn tegenstanders bedrijft; een gevaar, dat wij in West-Europa sedert de dagen van de Aufklärung de baas zijn geworden en dat thans met nieuwe kracht de oude cultuur van het Westen bedreigt.

Het maakt waarschijnlijk veel indruk een stem in extase op het tooneel te hooren declameeren:

„Zij zijn wij en wij zijn zij
Ik wil met hen stroomen, een opgaand getij
en met hen, als het tijd is, keeren."

en het klinkt zeer vreedzaam — en voor een pasbekeerde als Mevrouw Holst mag het wel eens extra worden vermeld — wanneer men zegt:

„Maar wie tot ruwen machtsstrijd op wil zweepen
lastert God en ontkent zijn rijk."

De critische lezer evenwel herinnert zich de revolverscène, waarin Mevrouw Holst Rogier door opgehitste volksmenigten in den dood laat drijven — en de ergernis over dit godslasterende tafreel slaat dwars door alle stichting.

De eenheid van gevoel en verstand, de souvereiniteit van de menschelijke rede *boven* de alleen maar verstandelijke analyse, maar ook *boven* de gevoelsimpulsen, is in dit stuk, dat aan de jeugd leiding wil geven, ver te zoeken. Er zijn enkele goedkoope schimpscheuten op de eenzijdigheid van het verstand; er is nergens een harmonisch streven naar het bereiken van de evenwichtige en strikt rechtvaardige beoordeeling van menschelijke karakters en menschelijke verhoudingen, welke èn uit moreel oogpunt èn uit een oogpunt van practisch handelen in deze tijdsomstandigheden het eerste noodige is.

Want wie *niet* tot ruwen machtsstrijd op wil zweepen, wie *dus* de groote belangenconflicten en uiteenloopende inzichten van dezen tijd langs vreedzamen weg tot verzoening brengen wil, op wat anders kan hij zijn hoop stellen dan op den uiteindelijken triomf van menschelijke redelijkheid over hartstocht, domheid, onkunde en klein eigenbelang. Voor deze redelijkheid is in de gedachtenwereld van Mevrouw Holst geen plaats en daarom treed ik haar in den weg.

Is Mevrouw Holst het slachtoffer geworden van het door haar gekozen procédé? Wie haar studie *Over dramatische kunst* heeft gelezen, kent haar als bewonderaarster van het „proletarisch tooneel". Dit „proletarisch tooneel" schijnt zich hoofdzakelijk hierdoor te kenmerken, dat telkens, dan op de eene, dan op de andere wijze, „de sociale ontwikkelingsmythus der menschheid" er in wordt afgebeeld; geen gedetailleerde individueele karakterteekening; „de eigenlijke held van het drama der sociale revolutie zal de omhoog worstelende menschheid zijn." [1]) De handeling moet eenvoudig zijn, zoodat zij door de toeschouwers onmiddellijk wordt begrepen en bij voorkeur door dilettanten kan worden uitgevoerd; zoo mogelijk moeten ook de toeschouwers tot mede acteeren („zelfwerkzaamheid") worden geprikkeld.

Voor den nuchteren beoordeelaar, die niet per sé het nieuwe boven het bestaande stelt alleen omdat het nieuw is, is het aanstonds duidelijk, dat dit proletarisch tooneel aldus niet alleen aanzienlijk minder mogelijkheden biedt dan het bestaande, maar dat het ook volstrekt

[1]) Pag. 273. — Zie ook Piek: *Zwart en wit uit rood Rusland.*

niet nieuw is — integendeel in wezen een aantal eeuwen teruggrijpt, toen de katholieke kerk de mysteriespelen gaf tot stichting van de geloovigen en tot propageering van het geloof onder de ongeloovigen. Dit „proletarisch tooneel" is welbeschouwd dan ook niets anders dan een propagandamiddel, speciaal voor ongeletterde en weinig ontwikkelde volksmassa's. En het wordt — op den tegenwoordigen tijd overgebracht — al gauw een zeer vulgair propagandamiddel, omdat het niet opwekt tot critisch kiezen en keuren, tot ontwikkeling van inzicht en smaak en het onderscheiden van fijnere nuanceeringen; het wekt niet op tot het vormen van een door onderzoek en strijd zelf verworven persoonlijke overtuiging; neen, het suggereert één bepaalde waarheid als de alleen bestaande en alleen mogelijke.

Het is dan ook niet toevallig, dat deze vorm van tooneelspel in Engeland en in Frankrijk, dus in de Westersche landen, waar de persoonlijkheid het sterkst ontwikkeld is en het zuiverst geëerbiedigd wordt, tot dusver geen voet aan den grond heeft kunnen krijgen. En het is evenmin toevallig, dat, toen deze primitieve kunstvorm haar intrede deed in Nederland, waar men alevel met alles wat uit het buitenland komt, wel eens een proef wil nemen, maar waar het respect voor de in vrijheid gevormde, persoonlijke overtuiging van oudsher minstens zoo sterk is als in overig West-Europa, — het is niet toevallig, dat de goddelijke ironie van het lot gewild heeft, dat een der eerste stukken, die in dezen stijl in Nederland werd gegeven, het Delftsche Lustrumspel *D 16 MM* (1928) niet een aanbidding van het massale was, maar een verheerlijking van den strijd van den enkeling om persoonlijke vrijheid en persoonlijk karakter.

Een vergelijking van *D 16 MM* met *Kinderen van dezen Tijd* dringt zich vanzelf op. Beide behandelen voor een deel hetzelfde onderwerp: de mensch in de steeds verder gemechaniseerde wereld. Beide hebben dit thema ontwikkeld volgens het procédé van het massaspel. Maar hoeveel nobeler en beschaafder van allure is *D 16 MM* dan het spel van Mevrouw Holst. *D 16 MM* ziet den strijd gevoerd worden tusschen de eenheid van alle menschen tegenover de door deze menschen zelf gewilde en zelf geschapen mechanisatie. „Strijd als mensch voor menschen." — „Ziet de wereld klaar." — „Niet het ding is doel, *niet het stelsel*, maar de mensch." Hoe voortreffelijk gedacht; hoe goed geformuleerd als basis voor algemeen menschelijke overeenstemming.

Kinderen van dezen Tijd daarentegen wekt met zooveel woorden den indruk, alsof deze mechanisatie het werk is van enkele „boosaardige knapen", die „de kwellingen in koelen bloede uitdenken en berekenen." *Kinderen van dezen Tijd* hitst aan tot den haat tegen menschen, tegen bepaalde beroepen. Mevrouw Holst mag zich tegenover deze opmerking honderdmaal beroepen op haar zinnetje over

den „ruwen machtsstrijd" en op de pastorale aan het slot, een slecht paedagoog en een slecht menschenkenner, die niet beseft hoe deze volstrekt zonder uitwerking zijn tegenover de ophitserij van het eerste en tweede bedrijf. Haat zaait men nu eenmaal gemakkelijker uit en komt sneller en weliger op dan liefde. En leugens vinden en vonden te allen tijde een beter onthaal dan de waarheid.

Juist om deze gevaren te vermijden zullen schrijvers, die zich van het sterk vereenvoudigde, sterk beperkte schema van het massaspel bedienen, zich een groote soberheid moeten opleggen. Alleen met veel zelfbeheersching, alleen met volmaakte zuiverheid van toets en kleur is hierin iets goeds en iets nobels te bereiken. Elke ontsporing voert onmiddellijk naar den afgrond van de demagogie en geestdrijverij. Dat Mevrouw Holst deze niet heeft weten te mijden, maar er hals over kop in is gesprongen, wekt bij hen, die haar onevenwichtig en direct in uitersten vervallend karakter kennen, geen verwondering. Verwondering ontstaat alleen over de V.C.S.B.-leiders, die haar dezen smadelijken sprong niet hebben weten te besparen.

„Erbarm U Heer, over de kinderen van dezen tijd, over hun hoogmoed en mateloos begeere'en hunkering naar bedwelmend zinsgenot.
„Reken hun hun hoovaardigheid niet aan, niet hun opstandigheid: Ge weet het immers; z'is ook opstand tegen een wereld waar Uw geest uit geweken is."

Met deze zinsneden wordt het stuk geopend door een der Geesten van Erbarming. Het vangt dus aan met een beschuldiging. En wel: hoogmoed en hoovaardigheid eenerzijds, anderszijds begeerlijkheid en hunkering naar bedwelmend zinsgenot.

Als men nu de kinderen aan het woord laat komen, valt de *hoog*moed nog wel 'n beetje mee — maar de *moed* valt leelijk tegen. Men hoort niet veel anders dan geweeklaag:

„'t Leven een verkoolde bouwval
D'aarde een chaotische woestenij
Alle masten gingen overstag [2])
Alle bronnen zijn verzand."

En de indruk, die ons bijblijft uit het eerste bedrijf is dan ook niet die van hoogmoedigen, die tevens moedigen zouden moeten zijn (Herinnert gij u Multatuli nog, Mevrouw: hoogmoed — dat is de hooge moed....), maar van sukkelige en zeurende lafaards en volkomen onmogelijke seniele viezerikken.

Hoe komt gij toch tot deze waanvoorstellingen Mevrouw? Wat zijn uw gegevens? Gij durft het bestaan van *de* kinderen van dezen tijd een beeld te ontwerpen, dat iedereen met ergernis vervult. Gij voelt den ernst van uw beschuldiging — gij moet bewijzen.

[2]) Wat spreekt gij Uw zeemans-Hollandsch slecht, Mevrouw; masten gaan niet overstag, masten slaan overboord. Schepen gaan overstag — en personen, die telkens van overtuiging veranderen.

Waarom hebt gij al de statistische gegevens, die tijdens de voorstellingen werden geprojecteerd, niet als bijlage in uw boekje opgenomen? Statistische gegevens moet men niet gebruiken om in een ommezien iets te suggereeren; men moet ze rustig op tafel leggen met vermelding van herkomst, zoodat iedereen ze op hun werkelijk waarheidsgehalte kan analyseeren.

En zoolang gij geen gegevens gepubliceerd hebt om uw voorstelling aannemelijk te maken, stel ik daartegenover de mijne, die berust op een dagelijksch contact in het bedrijf of aan de hoogeschool.

Mijn indruk is deze: de jeugd van dezen tijd is kerngezond: lichamelijk, geestelijk en moreel. Zooals de West-Europeesche menschheid de laatste eeuw regelmatig is vooruitgegaan en blijft vooruitgaan, ondanks alles — zoo ook onze jeugd.

Van een sexueele verwildering is geen schijn of schaduw aanwezig. Wat gij over een algemeene verbreiding van vrije liefde brodeert, is verzinsel — puur verzinsel. Amerikaansche boekjes van Lindsey c.s. hebben u misschien in den waan gebracht, dat soortgelijke toestanden als daarin behandeld worden in Nederland ook bestaan. Deze bestaan in feite in Nederland niet; althans stellig niet op zoodanige schaal, dat zij een algemeene behandeling als de uwe, waarbij zij als normatief worden aangenomen, ook slechts in de verste verte zouden rechtvaardigen.

Malloterige en inhoudslooze boekjes als dat van Jelle Boersma over *Socialisme en sexueele moraal*, die zooals gij — mirabile dictu — in een inleiding schreef: „het sexueele vraagstuk van klassestandpunt bezien" (wat beteekent zoo'n zin nu precies?), hebben voor de overgroote meerderheid van onze jeugd geen beteekenis.

Zij zijn geschreven uit een zeer klein kringetje van ietwat lawaaierige en zichzelf zeer belangrijk vindende jongelieden en worden in datzelfde kringetje gelezen — dat zich daardoor gaat verbeelden de wereld zelf te zijn. De overgroote meerderheid leeft rustig verder langs de ouderwetsche, maar beproefde paden, van de „fatsoenlijke, brave, burgerlijke verloving" en het burgerlijk huwelijk. En het is heusch niet zoo saai Mevrouw, zoo min als het vroeger saai was. Hoe zouden al deze dingen, die zoo oerdiep in de menschelijke natuur verankerd liggen, in luttele jaren zoo totaal kunnen veranderen. Waarom zou de teedere en nobele droom van de liefde in de jeugd, een droom die zoo oud is als de geschreven bronnen van de menschheid terug gaan, in enkele jaren tijds zijn weggevaagd?

En die goeie Boersma mag in dat boekje, waarvoor u een inleiding schreef, gerust beweren, dat „de meeste (!) verlovingen dien naam slechts in schijn verdienen, maar in werkelijkheid huwelijken zijn" — wat weet die jongen ervan.

Er zal wel eens een enkele maal een ontsporing voorkomen — die

kwamen vroeger ook voor, misschien meer, misschien minder dan thans, wie weet het? — maar dan nog geloof ik, dat in vele gevallen de verhoudingen niet zoo noodlottig zijn als de brave Hendrikken ons zouden willen doen gelooven. — Kent u Helene Willfuer [3]) Mevrouw? Dat is óók een van de kinderen van dezen tijd. Er komen in haar verhaal een aantal ontsporingen voor — dat heb je zoo in romans, placht mijn ouwe tante te zeggen — maar hoeveel meer levenswaarheid, hoeveel meer echtheid ligt hier in de persoonsteekening dan in de Marijts, de Martijns, de Rogiers en hoe al die andere houten klazen met hun rare namen nog verder mogen heeten. [4])

Trouwens: tegen de ontsporingen op zichzelf richt zich niet uw critiek, maar tegen de kille, alleen maar lichamelijk genot zoekende sensualiteit. Voordat gij hiertegen op een manier „van dik hout zaagt men planken" te keer gaat, had gij u echter wel eens af mogen vragen of het „überhaupt" aannemelijk is, dat dit, zéér ernstige, euvel op groote schaal bestaan kàn. Gij had allicht kunnen bedenken, dat het verschijnsel, dat wij liefde noemen, liefde in al zijn volheid, geestelijk en zinnelijk ons niet is opgelegd door bepaalde „geboden", dat het voortkomt uit de milde natuur en dat er geen enkele reden is die het aannemelijk maakt, dat deze natuur in enkele jaren fundamenteel zou kunnen veranderen.

Er is meer gezonde zinnelijkheid, vooral meer open beleden zinnelijkheid in onze levens dan vroeger. Zijt gij daarom niet op het dwaalspoor gekomen te meenen, dat er alléén nog maar zinnelijkheid bestaat? En gij wilt tegenover de jeugd de vitale beteekenis van de harmonisch met liefde verbonden zinnelijkheid toch niet ontkennen? Mij klinken al uw vermaningen tegen de lusten des vleesches, misschien ook door de woordenkeus, zoo dor en dof in de ooren. Mij lijkt het dat er, in dezen tijd, waarin — ondanks alles — toch een nieuw levensélan door de menschheid vaart, hoogere wijsheid en zuiverder schoonheid in ligt om de menschen de „Heilige Vreugden des Levens" [5]) in al hun harmonie te doen beseffen.

Gij behoeft daartoe niet zulke sombere accoorden aan te slaan. De natuurlijke schuchterheid van de jeugd — zij bestaat nog — zij is nog altijd regel, zooals zij regel was en regel zal blijven. „Liefde is schoonheidsverlang" — gij schreeft het zelf in vroeger dagen. „Liefde is de drang om goed te zijn" — Multatuli schreef het, tientallen jaren vroeger. Thans is er een gansche bibliotheek ontstaan van paedagogische en psychologische literatuur over jeugderotiek: leert zij ons iets anders en iets beters dan de dichters reeds lang

[3]) Vicky Baum, *stud. Chem. Helene Willfuer.*

[4]) De illustrator is de dichteres waardig op zij gestreefd; wie heeft ooit 'n meiske gezien met zoo'n houten hoofd als de Marijt van het titelblad?

[5]) Peter Aerds: *De heilige vreugden des levens.*

hadden gezegd? Is de hoofdinhoud niet geheel eensluidend, hierin namelijk, dat afgezien van pathologische gevallen, de jeugdliefde nooit uitsluitend, zelfs niet overwegend sensueel gekleurd is, dat zij altijd omhuld is in een waas van teederheid en romantiek. En geloof niet, dat de Nederlandsche jeugd pathologisch is, Mevrouw, zij is kerngezond.

En toch is er één punt, waarop de vermaningen van Mevrouw Holst niet misplaatst zijn. En dat is ook het punt, waar de doffe galm, die door het eerste en tweede bedrijf heen dreunt (Wij zijn zij....; ik ben hij....; wij zijn zij....) plaats maakt voor een zuiver menschelijk geluid. Het is de stem van Marijt:

„O had ik maar een kind! Had ik maar plichten!
Zat ik maar met banden aan één wezen vast."

Het is de stem, die, in zoo menig kinderloos huwelijk — te laat! — zich erover beklaagt, dat de natuur niet meer geven wil hetgeen men haar eerst opzettelijk belet heeft te geven. Tegen deze roekelooze vermoording van het nieuwe leven, die aan het oude leven alle beteekenis, alle waarde, alle werkelijke schoonheid ontneemt, kan de jeugd niet krachtig genoeg worden gewaarschuwd — al is het ook zelfs terwille van deze waarschuwing niet noodig om van de jeugd eerst een caricatuur te ontwerpen.

Het caricaturale van de karakterteekening blijkt ook uit het feit, dat Mevrouw Holst aan de jeugd de meest tegenstrijdige — ja psychologisch volstrekt onvereenigbare eigenschappen toedicht, als dit in haar kraam te pas komt.

De jeugd van dezen tijd is volgens haar genotzuchtig, sensueel — en toch zuiver verstandelijk georiënteerd, en toch (derde hoekpunt) zeer daadkrachtig en zeer energiek. De jeugd van dezen tijd is volgens haar hoogmoedig en stoutmoedig — maar tevens huilerig, vol zelfbeklag en als 't er op aankomt van een miserabele lafheid.

Heeft Mevrouw Holst de beteekenis van den hoogmoed in het karakter van den modernen Westerschen mensch wel goed begrepen? Heeft zij beseft, dat deze hoogmoed een menging is van zelfvertrouwen, moed — en geloof? Geloof niet alléén en zelfs niet voornamelijk in zichzelf, maar in de toekomst van zijn ras en in de toekomst van de menschheid? Uit dezen hoogmoed en uit dit geloof ontspringt zoowel de energie van den Westerschen bedrijfsman als van de Westersche arbeidersbeweging. Het is de hoogmoed die Verhaeren bezong in dat prachtige gedicht *L'orgueil*, dat hij opdroeg „à ceux qui aiment l'avenir" — en in dat andere niet minder hoogmoedige gedicht *Ma race*. Ontneem *dezen* hoogmoed niet aan de jeugd, want dan maakt gij er slappe, futlooze sukkels van of netjes in het gareel

van een politieke of godsdienstige partijopvatting voortstappende trekpaardjes en dat is heel wat erger.

Ik wensch de jeugd den hoogmoed toe, dat zij zich een eigen, in moeite en strijd verworven overtuiging bevecht — welke dan ook — en dat zij het vertrouwen in zichzelf en in de menschheid bewaart — ook onder de meest benarde omstandigheden — ook onder het gejoel van de opgehitste volksmenigte.

En nu komen wij aan de zaak Rogier.

Komaan Mevrouw, gij die zoo vlotweg een terechtzitting met aanklager en lynchpubliek in elkaar zet, maar de verdediger en het critisch getuigenverhoor vergeet, gij kunt er geen bezwaar tegen hebben, dat wij de stukken van het proces nog eens samen doornemen.

In de eerste plaats: 's mans identiteit en beroep. Bedrijfsingenieur, niet waar? Hij verklaart duidelijk, ofschoon ietwat langdradig, volgens de stukken:

„Ik ben hij, die in de fabriek
de nieuwe regeling heb (d.w.z. heeft) ingevoerd
het tijd verspillen maakte mij ziek;
ik heb de willen getoomd en gesnoerd;
ik heb ze aan één snoer geregen;
nu moeten ze op één maat bewegen.
Mijn meesters zeiden: „verschaf meer produkt
voor minder arbeid" — Het is mij gelukt."

Over dat snoer en dat snoeren kunnen wij zoo meteen spreken als wij de getuigenissen à charge lezen. Eerst nog een vraag over de aanklacht: stelt men Rogier als persoon, als individu in beschuldiging, of is zijn geval een proefproces voor een eventueele veroordeeling van het geheele beroep?

Het laatste niet waar? Want ik lees duidelijk in het requisitoir van Fouquier Tinville (gij moogt hem ook wel anders noemen als die naam u schrik aanjaagt):

„'k Zie u *en uws gelijken* door de dagen gaan
vervuld van zelfzuchtige gedachten
aan eer en roem, aan weelde en macht.
'k Zie hen, hoe zij zich tot den arbeid spannen
en vastberaden storten in hun taak —
ontelbre jonge daadkrachtige mannen.
Wat doen zij? Wat beschouwen z'als hun zaak?
Ik zie ze, in *honderd en honderd* steden,
zoeken naar midd'le' om den mensch te verdelgen
ik zie ze in duivelsche proeven zwelgen
om millioenen te doen sterve' in wreede
verschrikkingen den marteldood."

De woorden, die ik onderstreep (de zetter heeft ze cursief gezet), wijzen er wel op, dat Fouquier niet alleen Rogier op het oog heeft.

Of slaat het misschien alleen op de ingenieurs uit de oorlogsindustrie? Lezen wij wat Fouquier verder zegt:

„Ik zie ze ontheiligen en onteeren
den (!) arbeid, door hem te maken een kwaad
een vijand van den mensch.... 'k Zie ze verkeeren
alles (!) wat dienen kon het leven
in werktuigen van den dood,
omdat hun meesters 't hun bevelen.

Nietwaar Mevrouw, dit is zoo volstrekt algemeen gehouden, dat mijn eerste indruk toch wel juist was: Fouquier stelt niet alleen Rogier, maar met hem het geheele beroep van bedrijfsingenieur in staat van beschuldiging. Dat is een hoogst ernstige zaak. Daar had Fouquier eigenlijk de vakvereeniging, het Koninklijk Instituut van Ingenieurs bij moeten raadplegen. Want hoe weten wij nu of Rogier wel als type van den Nederlandschen bedrijfsingenieur door zijn collega's wordt erkend?

Dat komt er zoo nauw niet op aan, zegt gij? 't Is toch allemaal één pot nat: die „spetsen". Met uw verlof Mevrouw, ik spreek nog niet zoo goed Russisch; in dit achterlijke, kleinburgerlijke, enfin u kent het wel.... in dit Nederland van vandaag zijn wij nog zeer op ons burgerlijk fatsoen gesteld en als wij naar één man beoordeeld worden, weten wij toch gaarne vooraf wie het is; wie het is geweest, bedoel ik.

Ik zie dat u zijn portret bij de stukken heeft gevoegd; dat portret bevalt mij niet; ik houd niet van die dooie dienders met zoo'n air van parmantigheid (die houten passer is trouwens niet van hem; die heeft hij uit dat oude vaandel van Concordia Inter Nos, dat vroeger in 'd Geelvinck hing).

Een bedrijfsingenieur, daar moet pit in zitten; daar moet ook een beetje fantasie, desnoods een beetje artistiekerigheid in zitten: hoe zullen ze anders ooit iets nieuws tot stand brengen? Het goeie evenwicht tusschen fantasie en controleerend verstand, daar komt het voor een ingenieur op aan. Daar komt het voor iedereen, die de wereld hervormen wil, op aan.

En hij moet met menschen kunnen omgaan. Dat krijg je ook al weer niet zonder een tikje fantasie; wat is vermogen om zich in andermans gedachten te verplaatsen ten slotte anders dan fantasie. En dat omgaan met menschen is toch eigenlijk de hoofdzaak. Het doode materiaal alleen, dat doet het hem niet. Je manschap moet je meekrijgen, zoodat ze zin in hun werk krijgen. En dat geldt van hoog tot laag; de directeur met zijn ingenieurs, de ingenieur met zijn bazen, de baas met zijn werklui. De goeie aanvoerders; geef mij goeie aanvoerders — en het goeie leger, het goeie werk komt van zelf.

Hoe je dat leert, dat omgaan met menschen? Veel doen, Mevrouw; veel in aanraking komen met menschen van allerlei stand en slag. En

vooral je niet opsluiten in een klein kringetje van allemaal gelijk denkenden en vandaar uit dan de rest van het menschdom befantaseeren. En dan: goeie voorbeelden; bij goeie bedrijfsmenschen in de leer gaan en gewoon op de ouderwetsche manier afkijken, hoe die het doen

En soms: op het tooneel — op dat goeie, ouwerwetsche tooneel bedoel ik natuurlijk, waar je levende menschen ziet. Ik herinner mij nog als de dag van gisteren, dat ik als jong student een van de eerste opvoeringen van *Glück auf* heb bijgewoond. Herinnert u zich nog dien bedrijfsingenieur Stein van de *Glück auf?* De man, die na de explosie dagen en nachten in de weer bleef en telkens opnieuw op de gevaarlijkste plaatsen met de reddingsbrigade er zelf mee op uit trok? — à propos, waarom heeft Fouquier Stein niet gedagvaard; Stein leeft nog; Stein willen wij gaarne als representant van de Nederlandsche ingenieurs erkennen. — Die Stein is jarenlang een symbool voor mij geweest van een goed bedrijfsingenieur en hij is het nog; ik spreek nog wel eens over hem op college. Die Heyermans was een groote kerel, Mevrouw; wat hebben wij ontzaglijk veel in hem verloren; hij kende de psychologie van het bedrijf; hij had een tijdlang in de mijnen gewerkt en hij gaf menschen van vleesch en bloed. En hoe goed gevoeld en verzoenend gedacht is zijn opzet om in die explosie niet alleen de arbeiders, maar ook den directeur van de mijn te betrekken. Inderdaad Mevrouw, zoo is het; beschouw die explosie gerust als een symbool van het nu en dan uitbreken van natuurkrachten, die wijzelf — wij bedrijfsmenschen — in beweging hebben gebracht, maar die wij niet — nòg niet — ten volle beheerschen. En als zij losbreken: het ongeval in de productie, de crisis in het economisch leven, dan is hun uitwerking verschrikkelijk en dan is het wáár, dat wij toch volhouden en verder gaan; inderdaad: wij zijn hoogmoedig genoeg om met vastheid te gelooven, dat wij ook deze verschrikkingen de baas zullen worden. — Maar het is niet waar, dat deze verschrikkingen alléén of zelfs in hoofdzaak zouden drukken op de arbeiders in engeren zin. Zij vallen volgens de bestiering van het lot; geen ingenieur, geen bedrijfsman, die weigeren zal zijn deel in het risico te dragen. Stein leeft nog.

Waarom heeft Fouquier den ouden Undershaft niet gedagvaard? U kent Undershaft toch nog wel, dien Engelschen kanonnenfabrikant, den vader van Majoor Barbara? Hij zal het nu wat te druk hebben met leveranties aan de Sovjets voor den komenden burgeroorlog in Europa, maar anders acht ik hem in staat, als hij van de zaak gehoord heeft, ook ongevraagd te verschijnen. Bang is hij niet — bang zijn de goede bedrijfsleiders niet. Ik zou overigens niet graag beweren, dat Undershaft als *het* type van den Nederlandschen bedrijfsman kan worden aanvaard. Maar het is ongetwijfeld één van de *vele* typen; het is een

levende kerel, die zijn vak in den grond verstaat. En wat is die bedrijfsatmosfeer in dat derde gedeelte door Shaw zuiver aangegeven; wat moet Shaw het bedrijf goed en van nabij gekend hebben om zóó de arbeiders, zóó de bazen, zóó de leiders met een enkel trekje te kunnen teekenen. Weet u wat ik een van de aardigste scènes vind; 't is maar een klein, op zichzelf heel onbeduidend tafereeltje, maar het teekent de verhoudingen zoo goed. Het is wanneer Mijnheer Undershaft met Mevrouw Undershaft een bezoek wil brengen aan een van de kruithuisjes. Dan treedt Bilton, de voorman, die met de bewaking belast is, hen in den weg en zegt tegen zijn directeur: „Geen toegang, mijnheer; u moet eerst uw lucifers afgeven." En Undershaft snauwt niet, geeft direct de lucifers en zegt: „Je hebt gelijk Bilton; daar heb je ze."

Zoo zijn de verhoudingen in een goed bedrijf, Mevrouw; ieder zijn verantwoordelijkheid, van hoog tot laag; ieder onderworpen aan dezelfde wetten van objectieve noodzakelijkheid.

En weet u wat ook aardig is? De bekeering van dien professor in het Grieksch, die Undershaft gaat opvolgen als directeur van de kanonnenfabriek, en van zijn aanstaande vrouw, Majoor Barbara, wanneer zij inzien, dat niemand zich in een bepaalde maatschappij aan medeplichtigheid aan de gebreken van die maatschappij kan ontrekken; dat de weg ter verbetering nooit ligt in het zich buiten de maatschappij stellen, maar altijd in het aanvaarden en in het deel nemen aan die maatschappij.

Maar met al dat praten komen wij met het proces Rogier niet verder. Laten wij nu eerst zijn verklaringen in het dossier lezen en zien of die een beter indruk geven dan zijn portret.

De eerste verklaring, op pag. 13, sla ik over, dat is een geloofsbelijdenis, of liever een belijdenis van ongeloof. Ik zou haast zeggen, dat die Rogier een orthodox Marxistje is geweest, van het soort waartoe u twintig jaar geleden de Kinderen van dien Tijd trachtte op te kweeken. Ik herinner ze mij nog goed, Mevrouw, de dagen van de „proletarische klassenmoraal", en ben prof. Steinmetz nadien steeds erkentelijk gebleven voor de critiek, die hij daarop schreef.

— Wij vinden nu op pag. 27 de verklaring over het beroep van Rogier en op pag. 28 en 30 zéér belangrijke uitspraken over zijn verhouding tot de arbeiders. Pag. 28:

„Ik vraag niet of zij genieten, ik vraag niet of zij derven
ik vraag niet hoe zij leven en hoe zij sterven;
ik vraag alleen dit: is het mij gelukt
voor minder arbeid te levren meer produkt?"

Pag. 30:

„Zwijgt met uw jammerklachten
ik ken u niet, wat gaat uw lot mij aan
ik had mijn opdracht, ik heb aan haar voldaan.

Ik doe mijn werk en 'k doe het goed.
Onze meesters spraken mij niet van uw nooden
zij bevalen mij niet „maak hun arbeid zoet",
zij zeiden: „vermeerder het arbeidsvermogen
van mensch en machine".... ik heb het volbracht
met rukken is het omhoog gevlogen;
ik ben trotsch op mijn daden; ik ben trotsch op mijn kracht.
Uw helper ben ik niet en niet uw hoeder."

Dat zijn zeer belangrijke verklaringen uit den mond van den beklaagde zelf.

Ge hebt het hem toch woordelijk zoo hooren verklaren nietwaar Mevrouw? Daar zijt ge toch volkomen zeker van? —

Wat zegt u daar?

— Hebt gij Rogier nooit ontmoet? Kent gij ook geen enkelen collega van Rogier?

Wat zegt u daar?

Hebt gij nog nooit de moeite genomen om in reeksen werkplaatsen achtereen de persoonlijke verhoudingen in het Nederlandsche bedrijfsleven te bestudeeren — *in dat bedrijfsleven zélf?*

In uw studie over dramatische kunst schreeft gij zoo hoogmoedig over het naturalisme, dat enkel en alleen (!) naar het bijzondere zocht, naar het speciale geval, het zuiver individueele karakter.[6]) Gij stelt blijkbaar de typeering zooveel hooger, het ten tooneele voeren van figuren, in wie speciale trekken of eigenschappen van bepaalde maatschappelijke groepen door de traditie gekondenseerd worden." Maar wat zijt gij dan bij uw poging tot opbouw van een traditie tot typeering van een bepaald beroep schromelijk lichtzinnig te werk gegaan, Mevrouw.

Wat zijt gij vèr ten achter gebleven bij die groote naturalisten, bij Shaw, bij Heyermans, die met hun notitieboekje in de hand tijden lang de milieu's doorvorschten die zij in hun werken dachten uit te beelden.

Wat hebt gij weinig eerbied voor de waarheid en weinig liefde voor den mensch getoond, Mevrouw, door aan de jeugd — aan de zelf nog niet tot eigen oordeel in staat zijnde jeugd — een beeld voor te houden van een bepaald beroep zonder u nauwgezet trekje voor trekje af te vragen of dat beeld wel overeenkomstig de levende werkelijkheid was.

En wat hebt ge u schromelijk vergist; wat heeft uw fanatisme u verschrikkelijk parten gespeeld.

Gij kunt over het beroep van bedrijfsingenieur niet oordeelen; — ik kan er over oordeelen en ik roep alle Nederlandsche arbeiders tot getuige als ik zeg, dat ge een miserabele caricatuur van den Nederlandschen bedrijfsingenieur hebt gegeven.

[6]) Pag. 192.

Ge hebt een type geschetst, dat in Nederland, in Engeland, en in de Vereenigde Staten vrijwel niet voorkomt; het is misschien minder zeldzaam in Duitschland en ik acht het zeer goed mogelijk, dat het in Rusland van voor en van na de revolutie een vrij normale verschijning was en is.

Ge hebt een zeer onbekwaam, een in het bedrijf zeer schadelijk type van ingenieur geschetst. Ge hebt geheel over het hoofd gezien, dat de persoonlijke verhoudingen in het bedrijf ten nauwste samenhangen met de geheele cultuur van een volk; gij zijt geheel ontoegankelijk gebleven voor de toch wel zeer voor de hand liggende gedachte, dat deze verhoudingen in de oude democratische landen van het Westen nooit dat kille, onpersoonlijke, onmenschelijke karakter *kunnen* aannemen, dat gij typeeren wilt, wanneer gij Rogier laat zeggen:

„Zwijg met uw jammerklachten
ik ken u niet, wat gaat uw lot mij aan
.....
Uw helper ben ik niet en niet uw hoeder."

Ik heb als arbeidsinspecteur honderdtallen bedrijven in Nederland bezocht en daarbij gelegenheid gehad de houding tusschen bedrijfsleiders en arbeiders van nabij gade te slaan; ik heb persoonlijke relaties met tientallen bedrijfsleiders in het land; ik verzeker u, dat ik onder al deze er nooit één enkele heb ontmoet op wiens houding tegenover zijn arbeiders uw schets van toepassing is.

Ik verzeker u, dat gij een zeer onware, een zeer lasterlijke „typeering" hebt gegeven, Mevrouw.

(Slot volgt)

DE RECHTSPRAAK IN ARBEIDSZAKEN*)

DOOR J. W. VAN ACHTERBERGH

IN het lezenswaardige werk van Dr. Ing. B. Bölger, getiteld *Organisatorische verhoudingen tusschen werkgevers en arbeiders* komt op pag. 465 de volgende terloops gemaakte opmerking voor:

„Ook kunnen wij het overigens belangrijke vraagstuk der rechtspraak laten rusten, omdat men daaromtrent wel algemeen van oordeel is, dat de leeken- of bedrijfsrechtspraak, zooals die zich in de scheidsgerechten reeds heeft ontwikkeld, zich in de toekomst ook nog verder zal uitbreiden."

Had Ing. Bolger de beschouwing gelezen van Mr. S. Mok over „Het

*) Prae-advies voor de juridische afdeeling der Soc. Vereeniging tot bestudeering van Maatschappelijke vraagstukken.

Arbeidsrecht en zijn maatschappelijke beteekenis" in *Mensch en Maatschappij*,[1]) hij zou wellicht niet zoo positief hebben gezegd, dat er omtrent het vraagstuk van de (bedrijfs)rechtspraak algemeen gelijk geoordeeld werd. Mr. Mok toch heeft in die beschouwing geschreven:

„Wij moeten dus de particuliere rechtsvorming op het terrein van het arbeidsrecht afwijzen. Binnen bepaalde, scherp omlijnde grenzen, zullen de organisaties van arbeiders en werkgevers zonder twijfel voor de ontwikkeling van het Arbeidsrecht groote diensten kunnen bewijzen. Zij zijn inderdaad onmisbaar geworden. Doch de taak der democratisch gekozen overheid kunnen en mogen zij niet overnemen. Geschiedt dit toch, dan zouden de gevaren voor de volksgenooten in het algemeen, maar ook voor de organisaties zelf, niet te overzien zijn."

en ook:

„Wij zien dit streven (dat de overheid zich afzijdig moet houden) op tweeërlei gebied. Men wil in de eerste plaats de *uitvoering* van het overheidsarbeidsrecht aan particulieren opdragen. Doch daarmede is de honger niet gestild. Men wil ook de *vorming* van het arbeidsrecht aan de overheid ontnemen."

Hij keert zich in zijn artikel dan ook verder niet alleen tegen het standpunt, dat de werkgevers in dezen innemen, maar ook tegen wat pg. Prof. Hugo Sinzheimer hieromtrent zegt, waar deze aan het „autonome" arbeidsrecht groote waarde toekent.

Ook anderen in onze beweging ontkennen de juistheid van het autonome arbeidsrecht. Bij een discussie over Arbeidsgerechten bestreed een onzer vooraanstaanden — geen vreemde op het terrein van het arbeidsrecht — bedrijfsrechtspraak, omdat het z.i. uithollen van den Staat beteekende.

Om het antwoord op de vraag: „Overheids- of bedrijfsrechtspraak" binnen zekere grenzen te kunnen houden, is het noodig, ons te beperken tot het terrein van Het Arbeidsrecht. Daarmede is echter niet gezegd, dat het uitschakelen van Overheidsrecht alléén voor het het arbeidsrecht van belang geacht wordt. Integendeel. De artt. 620—657 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, die de bevoegdheden omschrijven van scheidsgerechten, hebben tot gevolg gehad, dat in handel en bedrijf de gewone rechtspraak in vele gevallen geheel uitgeschakeld is en vervangen door den arbiter of scheidsman resp. arbitragecommissie of scheidsgerecht.

Geen bestek van een bouwwerk bijv. wordt uitgegeven zonder dat daarin is opgenomen, dat geschillen door den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in plaats van door den gewonen rechter zullen worden beslist. In den groothandel en ook ver daar buiten geldt dezelfde regel. In al deze gevallen kan bedongen worden, — en dat is gebruik — dat de scheidsmannen „als goede mannen naar billijkheid", dus, desgewenscht met negatie van de wet, zullen oordeelen.

[1]) 7e jaargang Nr. 3.

Om verdere beperking mogelijk te maken, stellen we als een, in onze beweging algemeen gedeelde opvatting voorop, dat het arbeidsrecht bedoelt te regelen de verhoudingen tusschen de arbeiders, de patroons, en den staat, in verband met de afhankelijke positie van de arbeiders binnen het raam van het privaat-kapitalisme. [2])

Eveneens namen wij aan, dat in onze kringen het arbeidsrecht als een afzonderlijk rechtsgebied wordt beschouwd. [3])

Doel van het arbeidsrecht moet zijn: *Bijzondere* bescherming van de arbeidskracht, welke in afhankelijke positie staat tot den ondernemer, [4]) dus niet aan arbeidskracht bijv. van directeuren van ondernemingen, die zelf de positie van patroon hebben.

Iets uitvoeriger moeten we stilstaan bij de bronnen van het arbeidsrecht. Prof. Sinzheimer noemt er in *Grundzüge des Arbeitsrechts*, derde hoofdstuk, een viertal en wel: Het overheids-arbeidsrecht, het autonome arbeidsrecht, het arbeidsgewoonterecht en het Internationale arbeidsrecht.

Bij de vorming van het arbeidsrecht speelt de rechtspraak een groote rol. Op verschillende rechtsgebieden is hetzelfde waar te nemen. Zou het anders zijn, het recht zou verstarren.

Het is conservatief en volgt eerst langzaam de veranderingen, die zich in het denken en in de maatschappij voltrekken, [5]) maar eveneens is juist, dat de rechtspraak op de veranderingen sneller reageert, en vaak — voor zoover mogelijk — op het veranderen van de rechtsregels vooruitloopt.

Van de bovengenoemde bronnen van arbeidsrecht is de collectieve overeenkomst de voornaamste. [6]) Door haar verovert de arbeider niet alleen het recht om mede te praten, [7]) maar legt hij ook de grondslagen van veel wat later door den wetgever als juist erkend, overgenomen of uitgebreid zal worden. Meerdere wettelijke regelingen en wetten zijn uitvloeisels van door de arbeidersorganisaties veroverde en in collectieve contracten neergelegde beginselen.

Niet alleen hierin komt de beteekenis van de collectieve arbeidsovereenkomst als bron van arbeidsrecht tot uitdrukking. Eveneens geschiedt dat door de *erkenning* van wat collectief tusschen arbeidersorganisaties en patroons of patroonsorganisaties is geregeld. Hier te lande vinden we die erkenning voor het eerst neergelegd in de Wet op het Arbeidscontract. (Art. 1637n van het B.W.)

---

[2]) Levenbach: *Het Nieuwe Arbeidsrecht*, pag. 27.

[3]) Levenbach: *Het Nieuwe Arbeidsrecht*, pag. 27. Walter Kaskel: *Arbeitsrecht*, aangehaald op pag. 11. Van Diepenhorst: *De Loonarbeid*. Nipperday: *Lehrbuch des Arbeitsrecht*, deel I pag. 31. Sinzheimer: *Grundzüge des Arbeitsrecht*, pag. 43 e.a.

[4]) Pothoff: *Werdendes recht*, pag. 20.

[5]) Pothoff: *Werdendes recht*, pag. 16.

[6]) Nipperday a.v. pag. 7, deel I.

[7]) Levenbach a.v. pag. 11.

Alhoewel het nog veraf bleef van een regeling van de collectieve overeenkomst en van de nog verder liggende bindend-verklaring daarvan — die hier te lande trouwens nog steeds op zich laat wachten — beteekende dit artikel toch, dat de collectieve overeenkomst als zelfstandig rechtsvormend instituut werd erkend.

Daarmede werd in ons land de eerste — en belangrijkste — stap gezet op den weg, die tot volledige aanvaarding van het autonome arbeidsrecht moet voeren.

De tweede stap was die van de regeling der collectieve arbeids-overeenkomst. Van ingrijpende beteekenis was deze regeling niet. Ze deed niet veel meer dan wettelijk sanctioneeren, wat in de praktijk reeds was gegroeid.

Met de aanvaarding van art. 1637n van het B.W. en van de Wet op de collectieve arbeidsovereenkomst, blijft de collectieve arbeids-overeenkomst intusschen nog geheel op burgerrechtelijk terrein. Eerst met de z.g. bindend-verklaring van de collectieve overeenkomst, waardoor ook derden gebonden worden, komt ze op het publiekrechtelijke [8]) en het is vooral dan, dat de vraag: „Overheids- of Bedrijfs-rechtspraak" van meer algemeene beteekenis wordt. Immers dan kunnen de scheidsgerechten in de plaats van den gewonen rechter komen en worden derden aan rechtspraak en rechtsvorming van andere collectiviteiten dan de staat ondergeschikt.

Komen er straks Bedrijfsraden met verordenende bevoegdheid, dan treedt de staat nog meer terug om rechtspraak en rechtsvorming over te laten aan de collectiviteiten, die straks de bedrijfsraden zullen vormen.

Zal ook dan aan de Bedrijfsrechtspraak de voorkeur gegeven moeten worden boven de overheidsrechtspraak?

Wij beantwoorden deze vraag volmondig met ja.

Bij het bezien van het vraagstuk van het autonome arbeidsrecht bemerkt men, dat de wenschen van de werkgevers en die van de arbeiders zich soms geheel met elkaar schijnen te dekken, doch ondanks schijnbare of werkelijke overeenstemming, is er op eenige kardinale punten groot verschil.

De werkgevers willen, dat de Staat in zake arbeidsrecht een „Etisch minimum" bepaalt en alleen optreedt als het particulier initiatief in gebreke blijft. [9])

Het uitgangspunt en ook het streven der arbeiders is heel anders. Ook de grens waartoe zij het arbeidsrecht autonoom willen zien, ligt geheel verschillend met die, welke de patroons willen; onze theoretici op het gebied van het arbeidsrecht toonen dat duidelijk aan, o.a. Prof. Sinzheimer.

[8]) Van der Waerden: *Verbindendverklaring van Collectieve Overeenkomsten*, p. 19.
[9]) Mr. Molenaar: *Bronnen van Arbeidsrecht*, pag. 25.

Waar Mr. Mok in zijn vooraangehaald artikel [10]) den indruk wekt, dat Prof. Sinzheimer op het standpunt van onze werkgevers staat, vertaal ik hier juist van hem, wat z.i. onder autonoom arbeidsrecht verstaan moet worden.

Hij zegt:

„De kracht van den staat is niet groot genoeg om de vereischte regelingen tot in bijzonderheden door te voeren. Het staatsrecht, dat dikwijls star en schematisch is, kan de maatschappelijke ontwikkeling, die wisselend en verscheiden is, niet altijd volgen. Ook zijn de sociale machten vaak te sterk en eigenzinnig, om zich aan staatswetten werkelijk te onderwerpen. Daardoor ontstaan rechtsleegten, die aanvulling behoeven; des te intensiever de maatschappelijke ontwikkeling, des te voelbaarder.

Het kan daardoor verholpen worden, dat georganiseerde maatschappelijke krachten zelf hun recht kweeken. Het zoo gevormde arbeidsrecht is autonoom arbeidsrecht. Autonoom arbeidsrecht is objectief recht. Zijn ontstaan is slechts mogelijk, als het door den Staat toegelaten wordt, zich binnen grenzen houdt, die door den staat getrokken worden; en in den vorm blijft, dien de staat voorschrijft.

Autonoom arbeidsrecht gaat voor het privaat (Nachgiebige) recht, maar moet wijken voor het dwingende staatsrecht, tenzij dit uitdrukkelijk afwijkingen door autonoom recht toelaat."

In plaats van het „ethisch minimum" — standpunt onzer werkgevers — te dekken, neemt Sinzheimer dus veeleer een tegenovergesteld standpunt in, daar hij het autonoom arbeidsrecht vooral als een noodzakelijke aanvulling van het staatsrecht ziet.

Om een denkbeeld te kunnen krijgen van het verschil in standpunt van onze werkgevers en onze arbeidersbeweging in zake het beschermend en autonoom arbeidsrecht, behoeven wij overigens slechts te verwijzen naar het dwingend arbeidsrecht, hetwelk door de arbeidersbeweging wordt nagestreefd, maar dat door de ondernemers wordt bestreden. (Werktijd, vacantie, bindendverklaring collectieve overeenkomst e.d.)

Tegenover het „ethisch minimum" der werkgevers staat het maximum bereikbare der arbeiders en vandaar dat de arbeiders niet tevreden kunnen zijn met wat zij langs den weg van het autonoom arbeidsrecht hebben bereikt of nog zullen bereiken, maar dat zij van de staatsmacht verlangen — behalve alles na te laten wat den autonomen weg versperren kan — te zorgen, dat het reeds bereikte wettelijk vastgelegd en uitgebreid zal worden en zelf initiatief te nemen, daar waar langs den weg van het autonoom arbeidsrecht geen nieuw arbeidsrecht is te vormen of reeds gegroeid arbeidsrecht uitgebreid en verbeterd kan worden.

Vandaar mede, dat de instelling van arbeidsgerechten wordt nagestreefd, daar deze het arbeidersbelang veel beter dienen dan de overheidsgerechten.

---

[10]) pag. 255.

Alvorens de rechtvaardigheid en juistheid van het streven naar arbeidsgerechten te motiveeren is het, om misverstand te voorkomen, noodzakelijk op te merken, dat het uitgangspunt van de arbeiders volstrekt niet behoeft te leiden en in het algemeen ook niet leidt, tot het zoo vaak, ook door Mr. Mok in zijn voorgenoemd artikel vooropgestelde streven der arbeiders — althans van het sterkst georganiseerde deel — om alles maar ondergeschikt te maken aan groepsbelangen. Zonder het — in het raam van het privaat-kapitalisme — begrijpelijke, natuurlijke, en voor een deel zelfs noodzakelijke en onmisbare streven van vakvereenigingen, om zich allereerst door de eigen belangen te laten leiden, te willen ontkennen, stellen wij daar tegenover den regel, dat de praktijk van de vakbeweging als geheel die is, welke door haar algemeene beginselen wordt voorgeschreven en dat die algemeene beginselen het gemeenschapsbelang voorop stellen.

Het zou ons veel te ver voeren het groepsbelangenbezwaar, dat in verband met de bedrijfsrechtspraak aangevoerd is, hier verder te bespreken. Genoeg zij het er op te wijzen, dat de vakbeweging over het algemeen zeer goed weet, waar de grenzen van het groepsstreven behooren te liggen en dat haar handelingen daarmede als regel kloppen. Anders willen en handelen heeft op den duur trouwens tot gevolg, dat de wal het schip keert: dat zoo noodig de gemeenschap zelf zich met de niet kleine machtsmiddelen, waarover ze beschikt, verweert.

Op het terrein van het arbeidsrecht komt de z.g. bedrijfsrechtspraak veelvuldig voor. De sociale verzekeringswetgeving kent haar raden van beroep en — voor zoover het de ziektewet betreft — daarnaast de scheidsgerechten van de bedrijfsvereenigingen. Rijks- en gemeenteambtenaren alsmede semi-overheidspersoneel vallen onder de bij de regeling van de rechtspositie als regel voorziene scheidsgerechten. Bij de collectieve arbeidsovereenkomsten breekt het instituut van de arbitrage-commissie steeds meer baan.

Was in Januari 1920 het aantal collectieve overeenkomsten waarin geen arbitrage bij geschillen was voorzien 402, omvattende 111271 arbeiders, 1 Juni 1930 was dit aantal 563 overeenkomsten, geldig voor 42569 arbeiders. Het aantal arbeiders, dat niet onder arbitrage viel, daalde dus met veel meer dan de helft. Het aantal overeenkomsten, waarin wel zulke bepalingen voorkomen was in 1920 534 en 1 Juni 778. Het aantal daaronder vallende arbeiders steeg in die 10 jaren van 162892 tot niet minder dan 341158.

De ontwikkeling van de bedrijfsrechtspraak bij de collectieve overeenkomsten is geen toevallige, maar vloeit voort uit de natuur dezer overeenkomsten. De regelingen, die zij bevatten zijn gemaakt door en voor de belanghebbenden zelf en niets is logischer dan dat partijen — indien mogelijk — zelf ook de rechtsinstantie in het leven roepen, die de grootste waarborgen kan geven, dat beslissingen over het nakomen

of de uitleggingen van het overeengekomene, gedaan worden door degenen, van wie mag worden aangenomen, dat zij met de overeenkomsten en haar bedoelingen en met het bedrijf, waarvoor zij zullen gelden, op de hoogte zijn. Het is in het algemeen het belang van de collectiviteiten, die de overeenkomst aangaan, dat de bedoelingen daarvan niet geheel of ten deele teniet gedaan kunnen worden door rechters, die tegenover het bedrijf en de daarvoor noodige of gewenschte regelingen vreemd staan.

De ervaringen met overheidsrechtspraak op het terrein van de sociale wetgeving opgedaan, zijn ook niet van de prettigste. Men denke slechts aan den Centralen Raad van Beroep.

Het zijn niet in het laatst overwegingen van dezen aard, die ook het arbeidsgerecht wenschelijk maken.

Er is tusschen arbeidsgerecht en scheidsgerecht o.i. in wezen ook geen groot verschil. Het voornaamste onderscheid is wel uitgedrukt in de bewoordingen, dat scheidsrechters „als goede mannen naar billijkheid" hebben te oordeelen, terwijl een rechter ook bij arbeidsgerechten meer aan den tekst van den regel gebonden is. [11])

Het boekje *Wirtschaftsdemokratie*, dat door het Duitsche Vakverbond is uitgegeven en onder redactie van Fritz Naphtali stond, vermeldt op pag. 139 de volgende uitspraak over de Duitsche wet op de Arbeidsgerechten:

„Eerst door dit bijzondere beschermingsrecht heeft het arbeidsrecht de noodige veiligheid verkregen, zonder welke in vele gevallen practische doorvoering achterwege zou zijn gebleven."

De juistheid van deze conclusie kan moeilijk in twijfel getrokken worden. Naar de, door het documentatie-bureau van het N.V.V. d.d. 27-8-1931 aan *Wirtschaft und Statistik* van Augustus ontleende gegevens, bedroeg het aantal bij de arbeidsgerechten (eerste instantie — dus buiten de Landes- en Reichsgerichten) in Duitschland aanhangig gemaakte geschillen in 1930 niet minder dan 438.449, waarvan 91.3 % betrekking had op arbeids- of leer-overeenkomsten. Dit zijn uitsluitend civiele zaken, die slechts op een deel van het terrein van het arbeidsrecht liggen. Wat er onder valt, vinden we omschreven in art. 2 van de Duitsche Wet. Hoewel dit artikel een zeer belangrijken inhoud heeft, moeten wij wegens plaatsgebrek volstaan met een verwijzing.

Bij onze kantongerechten bleef het aantal civiele zaken waarvoor vonnis werd gewezen en de door afstand of verval van instantie afgedane zaken tezamen, in 1930 voor *alle* burgerrechterlijke geschillen, beneden de 50.000. Bij gebrek aan gegevens een schatting makende,

[11]) Indien niet uitdrukkelijk bepaald is, dat de scheidsmannen „als goede mannen naar billijkheid" kunnen oordeelen, zijn ook zij aan „de regelen des rechts" gebonden. (Art. 636 W. v. B. R.)

die volgens terzake kundigen beduidend te hoog is, nemen we aan, dat daaronder rond 25.000 arbeidsrechtzaken zijn.

Ook indien men in oogenschouw neemt, dat — een klein deel van de arbeidsgerechtzaken die in Duitschland voorkomen, hier niet worden behandeld, omdat daarvoor hier te lande geen wetten bestaan, dan nog zal men zich, gezien de cijfers, niet aan den indruk kunnen onttrekken, dat duizenden, wellicht zelfs tienduizenden arbeidsgeschillen hier te lande niet berecht worden, omdat ze niet bij den kantonrechter aanhangig worden gemaakt.

Dat bevestigt wat wij hierboven uit *Wirtschaftsdemokratie* citeerden, maar is op zichzelf reeds belangrijk genoeg om ernstig bedrijfsrechtspraak voor te staan en voor arbeidsgerechten te gaan ijveren.

Zoekt men naar de oorzaken van het weinige gebruik, dat van de kantongerechten in arbeidszaken wordt gemaakt, dan zijn er meerdere aan te wijzen.

De kantongerechten staan in de eerste plaats te ver af van de sfeer, waarin de arbeider zich nog eenigszins thuis kan voelen. De arbeidsgerechten in Duitschland, waarin naast een deskundige als voorzitter (het behoeft geen jurist te zijn) ondernemers en arbeiders paritetisch zijn vertegenwoordigd, staan veel dichter bij den arbeider. Vooral ook, omdat de bijzittende rechters gekozen worden op voordracht van de vakorganisaties en dus — voor de helft — vertrouwensmannen van de arbeiders zijn.

Belangrijk is verder de uitschakeling bij de arbeidsgerechten (niet bij de hoogere instanties van Landes- en Reichsarbeitsgerichten) van personen, die beroepsmatig als rechtskundigen optreden. Deze mogen noch gevolmachtigde, noch zelfs raadsman zijn. Men kent daarbij slechts deze uitzondering, dat rechtskundigen die in dienst zijn van patroons- of arbeiders-organisaties, niet als beroepsmatige rechtskundigen worden beschouwd, tenzij zij daarnaast nog particuliere rechtspraktijk uitoefenen.

De Duitsche wetgever is, o.i. terecht, van het standpunt uitgegaan, dat de arbeider anders in een nadeelige positie tegenover den werkgever zou komen te staan. Eerstens kan de arbeider moeilijk een rechtskundige bekostigen, en tweedens is het begrijpen van wat de tegenpartij voordraagt, zoowel voor den arbeider, als voor de bijzitters moeilijk, zoo niet onmogelijk, als advocaten dat in de gebruikelijke, hun eigen rechtstaal, doen. Weliswaar is hierin bij ons te lande, voor een deel van de georganiseerde arbeiders, door het stichten van bureaux voor arbeidsrecht eenigszins voorzien, maar alle ongeorganiseerden en ook nog een belangrijk deel van de georganiseerden kan op deze wijze niet vervangen of bijgestaan worden.

Een derde reden is gelegen in den langen duur van de processen.

Een eerste vonnis wordt door den kantonrechter als regel niet binnen de 2 maanden gewezen.

Komt er getuigenbewijs bij, dan moet op 3½ maand worden gerekend. Daartegenover staat, dat van de procedures voor de Arbeidsgerechten in Duitschland in 1930 bijna 60 % (58.3 %) van de gevallen binnen een maand waren geëindigd, 20.7 % daarvan zelfs binnen 14 dagen. Slechts 9 % van de procedures duurde langer dan 3 maanden.

Een vierde reden ten slotte is gelegen in de geringe kosten, die het procedeeren voor de arbeidsgerechten in Duitschland medebrengt. Weliswaar is er hier te lande grootere mogelijkheid om pro deo te pleiten, maar de daaraan verbonden bezwaren zijn vaak evengoed een ernstige hindernis om tot een klacht te komen, als het uitzicht op de kosten, in het tegenovergestelde geval.

Voeg bij dit alles, dat de gemiddelde kantonrechter krachtens het milieu, waaruit hij voorkomt, van huis uit vreemd, — om het maar zacht te zeggen — tegenover den arbeider staat; dat zijn manusje-van-alles-baantje, en de aard van zijn juridische opvoeding beletselen zijn om zich in het arbeiders- en bedrijfsleven in te werken, alsmede, dat de kantongerechten in zaken, die de bescherming van de arbeiders raken, maar al te dikwijls tot straffen komen, die het rechtsgevoel der arbeidersklasse niet bevredigen kunnen, en men kan begrijpen, dat wij even zoovele redenen zien om naar een rechtspraak te sturen, waaraan deze gebreken niet kleven.

Onzerzijds wordt dus de vraag, of bedrijfsrechtspraak noodig is en voorkeur verdient, onomwonden bevestigend beantwoord. Dat de staat daarbij de taak heeft, normen voor te schrijven en grenzen aan te geven, is vanzelfsprekend, en in het algemeen ook in het belang van de arbeiders te achten. Onze beweging zou o.i. evenwel onjuist handelen als ze de medezeggenschap, die in en door het autonome arbeidsrecht verkregen kan worden, weigerde te aanvaarden. Integendeel, zij zal er met kracht naar hebben te streven.

---

[12]) Dit sluit niet in zich, dat alle geschillen, die uit collectieve arbeidsovereenkomsten voortvloeien, door de arbeidsgerechten moeten worden beslist. Partijen bij collectieve arbeidsovereenkomsten zijn vrij, de burgerrechtelijke geschillen die voor de leden van partijen uit de op de collectieve overeenkomst steunende arbeids- en leerovereenkomst voortvloeien door eigengerecht te laten beslissen. Niet leden moeten in elk geval naar het Arbeidsgerecht.

OVERHEIDS- OF BEDRIJFSRECHTSPRAAK*)

DOOR MR. S. MOK

TWEE opmerkingen moeten aan de behandeling van de stof voorafgaan. In de eerste plaats zal dit prae-advies kort zijn, omdat de sekretaris der juridische afdeeling van S.V.M.V. mij mededeelde, dat het bestuur slechts wenschte een leidraad voor de diskussie. Het spreekt vanzelf, dat ik hiermede rekening moest houden. Dit karakter van de prae-adviezen bracht tevens mede, dat ik mij van alle citaten uit en verwijzingen naar literatuur moest onthouden.[1])

In de tweede plaats moet ik erop wijzen, dat het bestuur het onderwerp van het prae-advies min of meer aan de prae-adviseurs heeft overgelaten. Wel was op de jongste sektievergadering besloten, dat geprae-adviseerd zou worden over „de vorming van het arbeidsrecht", maar dit onderwerp op zichzelf is zeer vaag. De prae-adviseurs hebben in onderling overleg besloten, dat zij hoofdzakelijk aandacht zouden besteden aan het „zelfdoen" in het arbeidsrecht en daarbij vooral aan de vraag, of de bestaande rechtspraak in arbeidszaken principieele wijziging behoeft.

De tijd ligt nog niet zoo lang achter ons, waarin het sociale leven in Europa opgeschrikt werd door het rondwaren van een nieuw spook, het spook der samenwerking tusschen werkgevers- en arbeidersorganisaties. In Engeland was het 't eerst gesignaleerd en had daar geleid tot de z.g. Mond-Turner-konferenties. Ook naar andere landen kwam het over en Nederland werd eveneens met een bezoek vereerd. Het Verbond van Nederlandsche Werkgevers, vooruitstrevend als steeds, was er als de kippen bij om ons deze nieuwigheid te vertoonen. Het noodigde de vakcentrales der arbeiders uit tot gemeenschappelijke konferenties, waarin, zonder „het ruwe ingrijpen van den wetgever", zonder diens „verstarrenden invloed op den groei van ons sociaal en ekonomisch leven", zonder „de bedreiging met wettelijke maatregelen" de vakvereenigingen van werkgevers en arbeiders samen zouden uitmaken, welke sociale maatregelen behooren te worden genomen.

---

*) Prae-advies voor de juridische afdeeling der Soc. Vereeniging tot bestudeering van Maatschappelijke Vraagstukken.

[1]) Ik meende dit te gereeder te kunnen doen, omdat ik enkele maanden geleden mijn algemeene opvattingen over het arbeidsrecht uitvoerig heb neergelegd in een opstel *Het arbeidsrecht in zijn maatschappelijke beteekenis*, Mensch en Maatschappij, 1931, pag. 236—257, waarheen het mij veroorloofd zij te verwijzen en waaruit ik, zonder dit te vermelden, in het volgende sommige zinsneden heb overgenomen.

Deze uitnoodiging werd gedaan omstreeks het einde van het jaar 1928. Wij leefden toen sinds eenigen tijd in een periode van ekonomischen bloei. Groote arbeidskonflikten waren er niet, behoudens enkele aanvalsstakingen, vooral ter verkrijging van vakantie. De arbeidersorganisaties hadden geen reden de uitnoodiging af te slaan. Hadden zij dit gedaan, de zoo machtige publieke opinie zou een scherpe veroordeeling over een dergelijke weigering uitgesproken hebben.

Het overleg is er dus gekomen. Men overdrijft niet, als men zegt, dat het vrijwel niets heeft opgeleverd. Op enkele ondergeschikte punten is men gezamenlijk opgetreden, maar vraagstukken van eenige beteekenis zijn niet behandeld.

Wij zijn thans eenige jaren verder en beleven een ekonomische krisis van ongekende hevigheid. De verhoudingen tusschen werkgevers- en arbeidersorganisaties zijn dientengevolge sterk gespannen, een bekend krisis-verschijnsel. De leiders der vakbeweging, nog slechts drie jaren geleden zoo gracieus ten dans genoodigd, worden thans uitgemaakt voor *mis*-leiders, die tegen beter weten in, „uit zelfbehoud, uit vrees, dat invloed verloren zal gaan en de machtsfeer zou worden verkleind" (Ir. Kalff), hun volgelingen de lessen van dezen tijd niet willen leeren.

Men behoeft geen profeet te zijn om te voorspellen, dat de drie schoone jonkvrouwen — het N.V.V., het Roomsch-Katholiek Werkliedenverbond en het Christelijk Nationaal Vakverbond — dezen onhoffelijken vrijer voorloopig niet meer zullen willen ontmoeten.

Het is dan ook — en ik laat nu alle scherts en beeldspraak ter zijde — diep treurig, dat zoo geoordeeld wordt over menschen als onze vakvereenigingsbestuurders, die, tot welke der genoemde richtingen zij ook behooren, met ernst en ijver hun nobele taak verrichten. Dat zij daarbij eenzijdig zijn, behoeft geen verdediging. Zij bepleiten immers hun toevertrouwde belangen. Maar van opzettelijke misleiding is, uitzonderingen daargelaten, nooit sprake. Ik meen dit thans en bij het behandelen van deze zaak met nadruk te moeten uitspreken.

Dit alles bewijst zonneklaar hoe voos de gedachte is, dat werkgevers en arbeiders samen de sociale wetgeving zouden kunnen opbouwen. Tusschen hen bestaat immers een diepe belangentegenstelling. Theoretisch is een goede sociale wetgeving ook voor de werkgevers van groote waarde, maar in de praktijk verzetten zij zich tegen elken vooruitgang, hoe gering ook. Men heeft wel eens spottend gesproken van de „adressenmachine", daarmede doelend op het Verbond van Nederlandsche Werkgevers, dat tegen elk wetsontwerp van socialen aard adressen vol met jeremiades over de te duchten gevolgen van de voorgestelde maatregelen aan de Tweede Kamer pleegt te zenden. Zou met deze heeren moeten worden samengewerkt, dan zou

het resultaat in het gunstigste geval niet anders kunnen zijn dan een *kompromis*.

Ik leg den nadruk op dit woord, omdat het in de onderhavige aangelegenheid een groote rol speelt. De vakaktie, hetzij deze vreedzaam verloopt, hetzij door middel van een arbeidsgeschil beëindigd wordt, loopt meestal uit op een kompromis. Het kan ook moeilijk anders, omdat het hier gaat om een geschil tusschen twee machten, dat veelal loopt over geldelijke of op geld waardeerbare eischen. Om aan een dergelijk geschil een einde te maken, moet men elkaar wel tegemoetkomen.

Bij de sociale wetgeving is het geheel anders. Wie deze beschouwt als een bijzondere wetgeving voor één („bevoorrechte"!) klasse, zou nog aan de mogelijkheid van een kompromis — halen, wat er uit te halen valt! — kunnen denken. Maar sociale wetgeving heeft een hooger doel. Zij regelt de voorwaarden, waaronder de maatschappelijke arbeid zal worden verricht. Zij dient een te groot belang om het objekt van een „Kuhhandel" te mogen zijn.

Daarom voel ik uiterst weinig — om een voorbeeld niet ontleend aan de *vorming*, maar aan de *uitvoering* van het arbeidsrecht te geven — voor regelingen, als de Arbeidswet in art. 28, al. 7 en art. 52, al. 12 mogelijk maakt, waarbij n.l. de vakvereenigingen der werkgevers en arbeiders in een bepaald bedrijf het recht van initiatief hebben gekregen bij het vaststellen van regelingen, welke van de wettelijke bepalingen afwijken. Gelukkig blijft het hier bij werktijdverschuiving. [2]) Ook de Ziektewet laat dergelijke afwijkingen toe. Zij geeft de bevoegdheid daartoe n.l. aan de bedrijfsvereenigingen, welke berusten op de samenwerking van werkgevers- en arbeidersorganisaties. Aan deze afwijkingen is de eisch gesteld, dat zij niet tot slechtere bepalingen dan de wet bevat, mogen leiden. In de praktijk *behoeven* deze bepalingen dus geen ongenoegen te geven.

Theoretisch zijn zij m.i. echter zeer bedenkelijk. Want het maakt de uitvoering der wet tot een strijdpunt tusschen partijen, tot een voorwerp van loven en bieden, dat, ik herhaal het, in den vakstrijd gebruikelijk en noodig is. Bovendien zijn de belangen van konkurreerende ondernemingen of bedrijven ten deele in handen gesteld van belanghebbenden, niet van de boven de partijen staande overheid.

Nog krasser zouden deze gevaren aanwezig zijn geweest, indien de Kamer indertijd een van liberale zijde ingediend voorstel had aanvaard, waarbij de mogelijkheid geopend werd, dat van de Arbeidswet zou mogen worden afgeweken bij een kollektieve arbeidsovereenkomst, welker bepalingen naar het oordeel van den Minister niet strijdig zou-

[2]) Bedenkelijker is, althans wat de toelichting betreft, een bij den Hoogen Raad van Arbeid aanhangig voorstel tot wijziging van de bepalingen in zake het verbod van bakkersnachtarbeid.

den zijn met de belangen der erbij betrokken arbeiders. Terecht heeft Mr. Troelstra bij de behandeling van dit amendement-Dresselhuys gezegd, dat het de de taak der vakorganisaties moet zijn door voortdurende kontrôle en dwang de wet te versterken, maar niet door overleg met de werkgevers in een bepaald bedrijf nieuwe uitzonderingen te scheppen.

Wie zich indenkt, wat er in dezen krisistijd, waarin de strijd om den arbeidsduur een zoo groote rol speelt, geschied zou zijn, indien dit amendement wet zou zijn geworden, zal de waarde van het overheids-arbeidsrecht moeilijk te hoog kunnen aanslaan.

De voorstanders van het „zelf-doen" hebben m.i. te veel uit het oog verloren, dat werkgevers en arbeiders in geenen deele gelijke partijen zijn, zeker niet in het arbeidsrecht. Het belang der arbeiders daarbij is veel grooter dan dat der werkgevers. Zij zijn de zwakkeren, die beschermd moeten worden en de werkgevers mogen nog zoo welwillend tegenover deze bescherming staan, behoefte daaraan ontbreekt bij hen. Wettelijke gelijkheid leidt, wanneer de feitelijke ekonomische macht ongelijk is, tot overheersching van de zwakke partij door de sterkere.

Doch zelfs indien de gelijke ekonomische macht, welke thans nog al te zeer ontbreekt, wel bestond, dan nog zou de vorming en de uitvoering van het arbeidsrecht — Arbeidswet, sociale verzekeringswetten, e.d. — niet behooren te worden opgedragen aan werkgevers en arbeiders alleen. Want het geheele volk heeft er belang bij, dat dit recht goed is en goed wordt uitgevoerd.

Men heeft het hier bestreden standpunt in de arbeidsrechtelijke literatuur ook wetenschappelijk geformuleerd. Men spreekt van het *autonome* arbeidsrecht, dat de bedrijfsgenooten zelf vormen, en onderscheidt dit dan van het *heteronome* overheidsrecht.

Nu is deze terminologie al zeer ongelukkig gekozen. Zij herinnert aan de bekende onderscheiding tusschen de autonomie der zedelijkheid en de heteronomie van het recht. De zedelijkheid komt uit 's menschen binnenste voort, het recht wordt hem van buiten af opgelegd.

Past men deze termen toe op de beide soorten arbeidsrecht, dan zou men moeten komen tot een principieel verschil tusschen het „eigen" en het „vreemde" recht. Maar recht blijft altijd een komplex van dwingende normen. Het arbeidsrecht wordt dus òf opgelegd door de georganiseerde bedrijfsgemeenschap òf door den staat. Dit maakt inderdaad een groot verschil, maar m.i. niet ten voordeele van het bedrijfsarbeidsrecht.

Voor de subjekten van het arbeidsrecht is het laatste ongetwijfeld veel minder waard dan het overheidsarbeidsrecht. Wanneer b.v. de regeling van den arbeidsduur — behoudens enkele normen, welke naar algemeen oordeel onmisbaar zijn — aan de georganiseerde bedrijfs-

gemeenschap zou zijn overgelaten, zou — de geschiedenis bewijst het — elke wisseling in de ekonomische konjunktuur, nu eens door de werkgevers, dan weer door de arbeiders, aangegrepen worden, om den arbeidstijd te wijzigen. Voortdurend zou men geschillen hebben; elke verandering in de machtspositie zou aangegrepen worden om in de één of andere richting een verandering te forceeren. Van uitbreiding, van voortbouwen op den grondslag van het bestaande, zooals thans mogelijk is, zou geen sprake zijn.

Ware inderdaad het „autonome" recht zooveel beter — zelfs ethisch waardevoller, zooals men gezegd heeft — dan het „heteronome", dan is moeilijk in te zien, waarom dit alleen zou gelden voor het arbeidsrecht. Dan zou het veel beter zijn de rechtsvormende staatsorganen goeddeels af te schaffen en ze te vervangen door de georganiseerde belanghebbende groepen uit de maatschappij. Goeddeels: want zelfs de werkgevers zouden waarschijnlijk weinig voelen voor een „autonoom" strafrecht, gevormd door de organisaties van dieven en bestolenen. Maar wij zouden toch de vorming van het pachtrecht kunnen overlaten aan de organisaties van landeigenaars en huurders.

De konsekwentie hiervan zou zijn, dat de staat werd uitgehold. Ik kan mij voorstellen, dat bij velen daartegen geen bezwaren bestaan. Wie in den staat den vijand van de burgers ziet, zal zijn werkzaamheden zooveel mogelijk willen beperken. Maar voor socialisten is dit standpunt volstrekt onaannemelijk. De staat is de organisatie van allen en de wetgever is daarom beter in staat het algemeen belang te kennen en daarmede rekening te houden dan de organisaties van belanghebbenden.

De organisaties van arbeiders en werkgevers hebben in onze maatschappij groote beteekenis gekregen. Zij zijn onmisbaar geworden. Maar zij kunnen en mogen nooit in de plaats treden van den demokratisch gekozen wetgever.

De bovenstaande algemeene beschouwingen leiden ook tot verschillende konklusies voor de rechtspraak in zaken van arbeidsrecht.

Daarbij moet echter het volgende op den voorgrond worden gesteld: in de rechterlijke macht hebben de socialistische, ja zelfs vooruitstrevend sociaal-politieke gedachten van den modernen tijd, nog uiterst weinig ingang gevonden. De wijze van benoeming der rechters, de onmogelijkheid voor iemand, die niet over vermogen beschikt, om langs hiërarchischen weg rechter te worden, hebben de rechterlijke macht ook in ons land konservatiever gehouden dan de bevolking in het algemeen is. Sociaal inzicht ontbreekt den meesten rechters. De kennis van het arbeidsrecht is in ons land nog uiterst gering, wat geen wonder is als men bedenkt, dat alleen aan de Amsterdamsche Univer-

siteit een leerstoel — en nog slechts een lectoraat — voor dit vak bestaat.

Verbetering van de arbeidsrechtspraak in ons land zal slechts afdoende kunnen geschieden, wanneer men op den duur komt tot een gespecialiseerden arbeidsrechter, met een breede sociaal-wetenschappelijke opleiding, zooals men ook een gespecialiseerden strafrechter wenscht. Zoolang dit ideaal niet in vervulling is gegaan, zal men in elk geval het arbeidsrecht een belangrijker plaats in de vorming van den a.s. jurist moeten inruimen dan thans het geval is.

De wijze van samenstelling der rechterlijke macht heeft dikwijls geleid tot vonnissen, welke indruischen tegen het rechtsgevoel van ieder, die het moderne sociale leven kent. Ik denk aan vonnissen tegen stakers en die tegen werkgevers, die de Arbeidswet of de Veiligheidswet overtreden. Ik denk ook aan de uitspraken in kort geding van sommige presidenten van rechtbanken in z.g.n. boycotacties. Het veelmisbruikte woord „klassejustitie" is hier in zooverre op zijn plaats, dat deze vonnissen slechts te verklaren zijn uit het feit, dat de rechters niet tot de arbeidersklasse behooren of deze niet kennen. Aan subjektiviteit behoeft, althans in Nederland, niet gedacht te worden, uitzonderingsgevallen, welke er altijd zijn, daargelaten.

Dit laatste geldt nog sterker, naar deskundigen mij verzekerden, voor de civiele rechtspraak in arbeidszaken. Wanneer de bepalingen omtrent het arbeidskontrakt onsociaal worden toegepast, dan moet men dit verklaren uit gebrek aan sociaal inzicht, niet aan vijandigheid tegenover de arbeiders.

Aan de civiele rechtspraak kleeft echter een veel grootere fout, welke zich waarlijk niet in arbeidszaken alleen doet voelen. Ons procesrecht bevat nog veel te veel onnoodige formaliteiten. Men heeft wel getracht de rechtspraak in arbeidszaken te vereenvoudigen door de invoering van de request-procedure. Maar in de praktijk is gebleken, dat aan een verzoekschrift dezelfde formeele eischen worden gesteld als aan een dagvaarding; een leek kan geen van beide opstellen zonder het gevaar van niet-ontvankelijkheidsverklaring te loopen.

De gebreken, welke ons geheele procesrecht, materieel zoowel als formeel telt, zal ik niet opnoemen. Zij mogen in een gezelschap van juristen als bekend worden verondersteld. Verbetering daarin is niet alléén voor de arbeiders van belang.

De vraag, welke hier beantwoord moet worden is: hoe is de arbeidsrechtspraak te verbeteren? Ten deele heeft men hier dezelfde oplossing gevonden als de handelsrechtspraak: men heeft de arbitrage ingevoerd. Op het voor en tegen van dit instituut behoeft hier niet te worden ingegaan. Het is een wettelijk geregelde en gesanctionneerde vorm van rechtspraak, uitgeoefend door niet-ambtelijke rechters, die

echter tot op zekere hoogte gecontroleerd worden door de ambtelijke rechters.

Van geheel anderen aard is echter de z.g.n. bedrijfsrechtspraak, zooals men deze vooral in de grafische vakken kent. Men heeft daar werkgevers en arbeiders op straffe van royement verboden een geschil voor den kantonrechter te brengen! De beslissing van geschillen geschiedt door Distriktskommissies, van welker beslissingen hooger beroep openstaat op een Centrale Kommissie. Deze kommissies bestaan uit evenveel vertegenwoordigers der werkgevers als der arbeiders. Zij kiezen uit hun midden een voorzitter.

Het behoeft geen lang betoog, dat hier van rechtspraak geen sprake is. Het is meer een soort tuchtrecht, gelijk Prof. Paul Scholten het heeft genoemd, dat in laatste instantie gehandhaafd wordt door royement. Het groote gevaar, dat de kommissies zullen zoeken naar een kompromis, is hier aanwezig. Men zal rekening houden met de ekonomische omstandigheden, met de belangen van een bepaalde onderneming, e.d. De vergaderingen der kommissies zijn niet openbaar. Haar beslissingen worden niet met redenen omkleed. Hier geschiedt dus niets anders dan handhaving van het kollektief kontrakt door het uitoefenen van ekonomischen dwang, n.l. het uitstooten uit het bedrijf. Met rechtspraak is dit niet te vergelijken.

Als korrektief op de gebreken van de gewone rechtspraak lijkt mij dit stelsel ten eenen male te verwerpen. Het moge in de praktijk meevallen, het risiko van mislukking is te groot om invoering op eenigszins groote schaal zelfs maar te overwegen, ook als men over de theoretische en principieele bezwaren zou willen heenstappen.

Tegen arbitrage bestaan veel minder bezwaren. Voor het arbeidsrecht heeft dit instituut echter slechts beperkte beteekenis, omdat de verhouding tusschen arbeiders en werkgeversorganisaties in betrekkelijk weinig vakken zoo is, dat men gemakkelijk tot een regeling der arbitrage zal komen.

Het ideaal blijft rechtspraak door een volkomen onafhankelijken overheidsrechter, die de algemeene regels van recht en billijkheid op het konkrete geval objektief toepast. Maar dit ideaal zal wel altijd onvervuld blijven.

Aanvulling van de rechterlijke macht door *deskundige* leeken lijkt mij een middel om tegemoet te komen aan de bezwaren tegen de rechtspraak in zaken van arbeidskontrakt. Art. 156, lid 2 der Grondwet opent hiertoe, sinds 1922, de mogelijkheid. Nog altijd wacht een in 1926 door de Tweede Kamer aangenomen motie van wijlen Mr. G. W. Sannes, waarin toepassing van genoemd artikel op de berechting van gedingen betreffende een kollektieve arbeidsovereenkomst gevraagd wordt, op uitvoering. Men zou deze toepassing ook kunnen

uitstrekken tot gedingen, voortvloeiende uit individueele arbeidsovereenkomsten.

Hoe die uitvoering zou moeten geschieden, b.v. door invoering van speciale arbeidsgerechten als in Duitschland, kan ik in dit bestek niet nader ontvouwen. Slechts één opmerking daaromtrent moge mij veroorloofd zijn.

De ervaring, welke met de leekenrechtspraak in de Raden van Beroep voor de sociale verzekering is opgedaan, maant tot groote voorzichtigheid. De juristen-voorzitters imponeeren dikwijls de leekenbijzitters, wier invloed daardoor nihil wordt. Bovendien zijn het niet altijd de beste vertegenwoordigers der arbeiders en werkgevers, die tot bijzitters worden benoemd. Bij eenige uitbreiding van de leekenrechtspraak zal dit niet beter worden, want de goede werkgevers geven, blijkens de ondervinding, hun kostbaren tijd niet gaarne voor dergelijk werk, terwijl de arbeiders, die voor dergelijke funkties geschikt zijn, zoo met werk overladen zijn, dat voor hen wel hetzelfde zal moeten gelden. En rechtspreken is nu eenmaal geen werk, dat men haastig en oppervlakkig kan verrichten.

Wanneer dus invoering van leekenrechtspraak kans op slagen zal hebben, moet de arbeidersbeweging zorgen, dat zij beschikt over een korps van goed onderlegde personen, die in staat zijn zoowel de algemeen-juridische als de sociale zijde van een geschil te begrijpen. Intensieve scholing zal daartoe noodig zijn.

De konklusie, waartoe ik kom is dus, dat de rechtspraak in arbeidszaken in ons land verbetering behoeft, zoowel wat betreft deskundigheid en sociale opvattingen der personen, die haar uitoefenen als ten aanzien van de regels van materieel en formeel procesrecht, volgens welke zij geschiedt.

Daartoe zal noodig zijn een breede, gespecialiseerde opleiding van den beroepsrechter, terwijl tevens de wijze van bezetting der rechtersplaatsen gedemokratiseerd moet worden.

De deelneming van leeken aan de berechting van burgerlijke arbeidsrechtsgeschillen is wenschelijk, mits waarborgen worden geschapen voor de deskundigheid der leeken-bijzitters.

Onttrekking van de arbeidsrechtspraak aan de overheid verdient onvoorwaardelijk afkeuring.

---

[3]) Buiten beschouwing laat ik den wel eens geuiten wensch, dat ook in strafzaken — b.v. overtredingen van de Arbeidswet en de Veiligheidswet — leeken aan de berechting zullen deelnemen, aangezien dit m.i. thans afstuit op art. 156 Grondwet. Dit is de algemeene opvatting, waarmede slechts de Amsterdamsche hoogleeraar Huart het niet eens is.

ARTHUR SCHNITZLER

DOOR CORNELIS VETH

DE Oostenrijksche schrijver Arthur Schnitzler is op 21 October overleden.

Het is mij niet mogelijk, in den korten tijd, die mij voor het schrijven van deze beschouwing kon worden gegeven, dezen grooten kunstenaar op eenigszins waardige wijze te kenschetsen en te huldigen. Daarvoor zou ik althans zijn belangrijkste werken nog eens moeten lezen. Dat dit er op zichzelf al zoo veel zijn, getuigt al dadelijk voor zijn grootheid.

Schnitzler, die in 1862 geboren was, behoort, wat zijn werk betreft, tot de vorige generatie, d.w.z. er is daarin niets van het zoeken naar nieuwe vormen, die de schrijvers in Duitschland en Oostenrijk na den oorlog op allerlei vreemde wegen lokken. Hij was arts, met een voorliefde voor de psychologie, en in zijn letterkundig werk heeft hij zich evenzeer met zeldzame fijnheid van intuïtie gegeven aan het doorgronden en uitbeelden van de ziel des menschen.

Het zou onjuist zijn, dezen schrijver alleen als tooneelschrijver, en hem als zoodanig alleen in verband met het tooneel, te zien. Ik zeg dit niet alleen, omdat men voor het goed begrip van zijn werk ook den grooten roman *Der Weg ins Freie* moet kennen, en dat heel mooie boek van den allerlaatsten tijd, *Therese*, maar omdat het bij sommige van zijn stukken zeer de vraag is of ze zelfs door de beste opvoering wel tot hun recht komen. Met het veelbesproken *Reigen* is dat zeker het geval, de fijne ironie in deze reeks dialogen kan bijna niet anders dan vergrofd worden, als wij de menschen tastbaar voor ons zien.

Dit wil ook weer niet zeggen, dat niet vele van zijn tooneelstukken zeer goed speelbaar zijn, en op het tooneel ook succes hebben gehad. Zijn eerst opgevoerde stuk *Liebelei*, het teer-droef geval van een wreed-verstoorde jonge-meisjes-liefde is een zeer aangrijpend tooneelwerk, dat ook als zoodanig onsterfelijk zal blijken, *Der grüne Kakadu* is een van de geestigste en tevens pakkendste dramatische schetsen. *Der einsame Weg*, subtieler en breeder tegelijk, is ook hier opgevoerd. De gevoelige, sceptisch-wijsgeerige kunstenaar, in wiens werk de lichte, matte Weensche atmosfeer altijd voelbaar is, heeft wel meestal, nooit in schrille kleuren en harde contrasten, maar met zachte schakeeringen, suggestie van stemmingen, en prachtig-sober, rake aforismen in den dialoog, de verhouding tusschen de sexen behandeld. Tegenover deze meesterlijke behandeling van dit thema, waarbij de betrekkingen en de wisselwerkingen tusschen hart en zinnen met scherpen en toch

bewogen blik bekeken zijn, staat als een als het ware zelfstandig, groot werk, zakelijk, met groote gemoedsrust geschetst, het geval van *Professor Bernhardi*, waarin men èn den arts èn den jood in hem zich het openlijkst ziet manifesteeren. De daad van Bernhardi, die een Katholiek geestelijke den toegang tot een stervend meisje, meer bij plotselinge ingeving dan uit overtuiging, ontzegt, ontstaat meer uit het feit dat hij vrijdenker is, dan uit zijn Joodschheid, die echter natuurlijk door de anti-semieten wordt uitgebuit, en die hem aan den anderen kant weer onhandige en onwelkome verdedigers bezorgt.

De groote vermogens van Arthur Schnitzler, die mij in veel opzichten het dichtst bij de Maupassant lijkt te staan, liggen op een gebied, waarop het tegenwoordig geslacht hem niet volgen kan. Zijn Anatole is een karakter, waarvan de aarzeling en de weemoed het duidelijkst zijn houding tegenover het leven weergeven. In zijn beste werk is hij zeker veel zuiverder en daarom ook waarlijk grooter dan de meeste andere, hoezeer beroemde, schrijvers die de Duitsche taal hebben gebezigd.

AANTEEKENINGEN OVER TOONEEL

DOOR CORNELIS VETH

Het wederoptreden van Cor Ruys na zijn Indische tournée is gevierd met de opvoering van een Fransch stuk, *M'n Zoon Etienne*, met hemzelf, zijn vrouw, Tilly Lus en Louis Borel in de drie voornaamste rollen. Een stuk, geschikt voor den directeur en zijn vrouw, met hun zoozeer verschillenden aanleg, is voor dit gezelschap een vondst. En dit was er zoo een. In een au fond tragische rol van een verwaarloosde vrouw, die haar man ten slotte maar als een dwaas is gaan zien, en alleen nog maar in verzet komt om haar zoon tegen zijn ruwe maatregelen van tucht te beschermen, was Tilly Lus prachtig, weinigen kunnen zooveel teederheid, zooveel verontwaardiging en zooveel hoogheid leggen als zij hier in de groote scène van haar opstand. Cor Ruys heeft èn als acteur èn als komiek (precieser misschien gezegd als clown) groote eigenschappen.

Hoezeer ik zijn kostelijke en onweerstaanbare vindingen in de laatste hoedanigheid waardeer, blijf ik toch hopen, dat hij weer eens tot het eigenlijke tooneelspelen terug zal keeren, dat beteekent: een ander uitbeelden dan zich zelf. Hier was daartoe gelegenheid geweest, want de vader was hier een tamelijk ordinair slag Don Juan die zijn veroveringen vindt onder de dames die hem als chef van het klachten

bureau van een warenhuis bezoeken. De man is ook een zotte ijdeltuit, die de mooiste frazes in den mond neemt en het was van die eigenschap, dat Ruys het meeste werk maakte, zoodat wij niet den kapperachtigen Adonis voor ons zagen, dien de schrijver bedoeld moet hebben, maar een potsierlijk oreerenden Cor Ruys, ...die overigens vermakelijk genoeg was. In het laatste bedrijf kwam hij tot spel: als hij geheel onder de bekoring geraakt is van den zoon, die door Louis Borel nu en dan wel wat erg op het effect, maar toch op veelbelovende wijze werd vertolkt.

Het Rott. Hofstadtooneel, dat nog seeds veel succes heeft met zijn *Wonderdancing* — en al is dit geen tooneel, het is te begrijpen dat men zulk een succes uitbuit — gaf tot nu toe geen stuk van veel beteekenis. *De Koning drinkt*, een Vlaamsch stuk, van de hand van Jos. Janssens, die de *Wonderdoctoor* schreef had veilig bij de dilettantengezelschappen kunnen blijven, die deze en vele andere werken van dezen gemoedelijken auteur plegen op te voeren. Het denkbeeld waarvan het uitgaat: de sociale veranderingen van na den oorlog, waardoor de voorheen uitgezogen boeren tot de nieuwe rijken zijn gaan behooren, eischte grooter behandeling. Na eerst neiging te hebben getoond, den rijk geworden boer belachelijk te maken, maakt de naïeve schrijver dien plotseling tot een held en triomfator, en de overige rollen zijn nog zwakker geschreven. Elsensohn en Roemer, twee prachttypen, konden de belangstelling niet een avond lang gaande houden, en de aankleeding, die nog wat had kunnen redden, was te fantasie-loos. Een woord van waardeering komt aan Willy Dunselman toe, voor haar gevoelige spel in de rol van de boerendochter. Ook het stuk *De Blauwe Trein* van Birabeau en Dolley bij hetzelfde gezelschap, kon — al heeft het veel aardigs — niet bevredigen. De schrijvers kunnen er, wat men noemt, niet heelemaal uitkomen, het slot, hoe vriendelijk ook, wil er niet in. Misschien wel, omdat het eigenlijk tegen den heelen geest van het stuk ingaat. De hoofdpersoon heeft, op zijn kantoor, een telefoniste zitten, die hij dagelijks ziet, en voorbijziet, als op en top zakenman, denkt hij nooit aan haar en het ontgaat hem volkomen dat zij hevig op hem verliefd is. Om voor het gemak de complicaties maar te laten rusten: hij ontmoet haar in den trein naar Nice, anders gekleed, in een andere omgeving, en wordt even hevig op haar verliefd. Men begrijpt de niet onmenschkundige bedoeling, men begrijpt hoe hij later op het bureau, het vrouwtje niet herkent, maar is daardoor te minder voorbereid op den draai, waardoor de schrijvers deze twee elkaar toch nog laten krijgen, vooral omdat achter beiden een ander staat, die in den grond beter bij hen past.

Zelfs bij een geestig tooneelschrijver als Birabeau ongetwijfeld is, beteekent een aardige opzet, een bezielde aanloop, nog niet het halve

werk. Hij heeft in zijn door het Nederlandsch Tooneel opgevoerde *Chemin des Ecoliers* (Hoe zalig als de jongenskiel) den humor veel beter volgehouden. Het gegeven is alleraardigst: Een kostschooldirecteur op een badplaats heeft bedacht, om zijn huis gedurende de vacantie-weken als een hulphotel te gebruiken, en verscheidene gasten van verschillende soort, die in de bezette hotels geen plaats kunnen vinden, komen dus bij hem. De heeren worden ondergebracht in de eene slaapzaal, de dames in de andere. De sfeer van de school maakt hen allen tot wat ze in hun jeugd geweest zijn, de in het leven gestrande knappe jongen, een pantoffelheld en een mislukkeling van vijftig jaar, wordt weer overmoedig, pedant en blufferig, en de aanmatigende millionair wordt weer de veelgeplaagde trage dikke jongen van voorheen. Zoo is er meer volgehouden dwaasheid, die voortdurend amuseert, omdat er een waarheid achter leeft. Ook hier weer was het, van de geheele goede vertooning, Cees Laseur vooral, die mij door zijn spelen van de moeilijkste rol in het stuk verraste.

Men mag zeggen wat men wil, maar zoo'n oude Sardou, uit den tijd waarin hij nog doorging in den trant van een Labiche of Sandeau (niet zoozeer die van het wat leege spectakelstuk) is niet te versmaden, en een les, zoowel in het schrijven van intrige als van dialoog. Hij heeft in *Nos Intimes* (Onze beste Vrienden) kans gezien op de luchtigste wijze den spot te drijven met de neiging van ijdele en joviale menschen om iedereen maar dadelijk als vriend aan het hart te drukken, als met sentimenteele verliefdheden, met de cactus-kweekerij, met allerlei dwaze eigenschappen van bij elkaargeraapte typen, en van al die dingen te samen een viertal bedrijven vol verrassingen in dialoog en actie weten te maken, waaruit een schraler brein vier stukken zou trachten te fabriceeren. Hij zag zelfs kans van den „raisonneur", den man die de waarheden zegt en de conclusies trekt, een vermakelijke rol te maken, wiens plannen boven verwachting slagen, en in zijn slot ons op te luchten door ons den hoofdpersoon eigenlijk eerst volkomen te doen kennen.

De voortreffelijke, mooi verzorgde vertooning van het schouwtooneel muntte nog in het bijzonder uit door het fijne puntige spel van Ko Arnoldi, die voor zoo'n raisonneursrol niet alleen geknipt is, maar er onvermoede kanten aan weet te ontdekken. Naast hem waren het vooral Ko van Dijk, Ezerman en Sam de Vries die den briljanten blijspeltoon op peil wisten te houden.

LETTERKUNDIGE KRONIEK

DOOR A. J. LUIKINGA

Ina Boudier—Bakker. *De klop op de deur.* Amsterdamsche familie-roman. Vierde druk. Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon, 1931.

VAN achttienhonderd-achtenvijftig tot ongeveer negentienhonderd-twintig loopt de geschiedenis van deze Amsterdamsche familie. Wij volgen Annètje Goldeweyn van dat zij een klein meisje is totdat zij, een overgrootmoeder, sterft in haar stoel. En niet slechts haar zien wij groeien, bloeien en vergaan, maar haar generatie. De kinderen van dat geslacht nemen zijn taak over en zijn ook reeds een eind den weg bergafwaarts gegaan, zijn ook al tot de ouden gaan behooren, als de oud*sten* den geest geven. De tijden veranderen en de menschen met hen. Mevrouw Boudier beschrijft de verandering van de tijden in de hoofdstad, in ons land, in de wereld, de verandering, welke zich voltrekt soms in bloed en tranen, soms als een verlossing, altijd in strijd. In haar boek groeit Amsterdam van de provincieplaats, welke het in het midden van de vorige eeuw was, tot de wereldstad van onze dagen, scheurt ons land zich los uit de roestige rust eener ouderwetsche zelfgenoegzaamheid om zich op te stooten in de vaart der volkeren, rumoert de Fransch-Duitsche oorlog over Europa en davert de Wereldkrijg over de aarde. En met de tijden ontwikkelen zich de menschen. De vrouwen eischen in het maatschappelijke leven haar plaats naast de mannen, die na verzet en spot wel moeten eindigen met haar de ruimte te laten. Behalve de verdrukte sexe is er de verdrukte klasse, die zich bewust wordt en de kluisters breekt om zich gereed te maken de leiding in handen te nemen, ondanks veel strijd en hindernis, die ook zij ontmoet op haren weg.

De schrijfster heeft zich, zooals men ziet, een ontzaggelijke taak gesteld. Boeken te schrijven, welke de geschiedenis van geslachten geven.... dit schijnt tegenwoordig wel in de lucht te zitten. In *De opstandigen* heeft mevrouw Van Ammers—Küller ons drie generaties van vrouwen voor oogen gesteld, in *Het geslacht der Santeljanos* Joost Mendes ons geschetst, hoe de groote sociale strijd te Amsterdam is gestreden over tientallen jaren. De boeken hebben, in wijden dan wel min of meer beperkten kring, groote belangstelling gewekt en *De klop op de deur* schijnt een enorm succes te oogsten. Of deze bijval meer dan een modeverschijnsel is, moet worden afgewacht.

In mijn bespreking van *De opstandigen* heb ik de aandacht gevestigd op het bourgeoiskarakter van deze (overigens zeer te waardeeren) geschiedenis der Vrouwenbeweging. Hoe is het in dit verband met *De klop op de deur* gesteld? De familie, welker generaties wij leeren

kennen, is van patricischen bloede. Annètje Goldeweyn stamt uit een chirurgijnsgezin, dat het niet bijzonder breed heeft, maar als zij met den voornamen Frederik Craets getrouwd is, wordt zij de stammoeder van een aanzienlijk geslacht, welks middelpunt het heerenhuis op het deftigste stuk van de Keizersgracht vormt. Aan Annètjes bescheiden afkomst worden wij menigmaal herinnerd en de eenvoudige vriend uit haar jeugd, het boekverkoopertje uit de Warmoesstraat, dient stellig tot méér dan tot stoffeering van het landschap in dezen roman. Voorts zijn niet alle huwelijken van Annètjes kinderen even voornaam en ook dit verschaft ons den toegang tot andere bevolkingskringen dan b.v. de hooge financiëele wereld van de hoofdstad. Maar mij is het, alsof wij die andere kringen toch eigenlijk alleen vanuit het heerenhuis gadeslaan. „Je krijgt het leven wel te zien, maar van achter een raam; je loopt er niet zelf in mee", zeide mij een lezer en hij had, dunkt mij, niet geheel ongelijk. Wel geeft mevrouw Boudier, waar zij in nederige milieux verwijlt, herhaaldelijk teedere en roerende beschrijvingen, getuigende van een schat van fijn zielkundig waarnemingsvermogen. Het zijn overigens meer kleinburgerlijke dan proletarische omgevingen, waarin zij ons een kijk gunt. Trouwens, de vaderlandsche letterkunde in het algemeen schijnt wel uit te munten in de kleinburgerlijke binnenhuiskunst, welke typeerend is voor haar en misschien voor den Nederlandschen volksaard. Zeker, wij worden den Jordaan binnengeleid en wonen zelfs het Palingoproer bij, maar de held, die daarbij het leven laat, is de man der vroegere meid van Annètjes moeder en Annette komt dan in de Anjelierstraat als „de jonge mevrouw". Zoo gaarne zou ik eens te midden van het Amsterdamsche volk willen wezen, los van de meneeren en mevrouwen (hoe respectabel en beminnelijk verscheidenen hunner ook zijn), maar de auteur schijnt ons (of zichzelve?) buiten hun gezelschap niet veilig te achten en wij moeten altijd naar dat heerenhuis terug. Stellig is het verblijf daar aangenaam; de kamers zijn er hoog en rijk gemeubeld, de gangen ruim en in „de zaal" worden de schitterendste maaltijden aangericht. Maar hoe groot dat huis ook zij, Amsterdam kan daar niet in; Amsterdam is er te omvangrijk, te levend, te bewegelijk voor. Men kan mij tegemoet voeren, dat *De klop op de deur* niet is de roman van de stad Amsterdam, maar een Amsterdamsche familieroman. De kracht van dit argument ontgaat mij niet, doch het typisch-Amsterdamsche leeft in bijna elke Amsterdamsche familie intenser dan in die der Craetsen, die tegenover wat de groote meerderheid der hoofdstedelijke bevolking voortstuwt, staan met een patricische critiek en van al die democratiseering niets moeten hebben. In den kring der Craetsen zijn ook wel moderne geesten, maar die blijven, ook als zij enthousiast worden voor nieuwe dingen, op een beperkt terrein, voornamelijk op dat van de kunst. Ontzettend veel gesprekken worden in

dit boek gevoerd over tooneel, over letterkunde en muziek. Voor een bepaald gezelschap van intellectueelen, waarmede wij kennis maken, schijnen wel alle Nederlandsche, maar vooral buitenlandsche auteurs, toonkunstenaars en acteurs dagelijksche kost te zijn. En zoo precies als men alles daarvan wéét! En zoo verbluffend als die menschen aanstonds in de onberispelijkst geformuleerde zinnen hun oordeel weten te geven! Soms lijkt het wel, alsof zij, in plaats van eenvoudig te converseeren, onnavolgbaar-vlot kunstrecensies dicteeren. Maar al zijn zij erg knap en de problemen, welke hun belangstelling hebben, van een niet-gering gewicht, ten slotte vormt dit alles slechts een gering deel van het Amsterdamsche leven, een betrekkelijk gering deel ook van het géestelijk leven der hoofdstad.

Nu is een merkwaardigheid van dezen roman, dat de Amsterdamsche familie, welker lotgevallen wij volgen, wordt geplaatst tegen een zeer grooten, ruimen achtergrond, een achtergrond niet slechts van gebeurtenissen, welke te Amsterdam opzien baren, maar van wereldgebeuren. Het is verbazend, zoo'n stuk historie als de schrijfster voor ons ontrolt. Laat mij hier en daar een greep doen uit de feiten, waarvan in dezen roman gewag gemaakt wordt: de opening van het Paleis voor Volksvlijt in 1864 — de cholera in '66 — de eerste operatie van de groene staar — de wereldtentoonstelling te Parijs onder Napoleon III — de terechtstelling van den keizer van Mexico — de opkomst van Jozef Israëls en Mesdag, van de Bouwmeesters en Theo Frenkel — de onthulling van Vondels standbeeld — de Fransch-Duitsche oorlog, met beschrijving van de krijgsgebeurtenissen — de Commune — het optreden van Mina Kruseman, de strijdster voor de rechten der vrouw — een Nutsvoordracht van Douwes Dekker — de opening van Hirsch op het Leidscheplein in '82 — de wereldtentoonstelling te Amsterdam in '83 — de opening van het Concertgebouw in '88 — de opkomst van de wielersport en de opening van de eerste wielerbaan — de eerste influenza — het bezoek van den Duitschen keizer aan Amsterdam in '91 — de revue *De doofpot* — Wilhelmina's kroning — de eerste pathéfoon — de Amsterdamsche *Bijenkorf* geopend — de Wereldoorlog, met beschrijving van vele krijgsgebeurtenissen — de watersnood in Noordholland in 1916.... ik staak de opsomming. Het is werkelijk fenomenaal, wat daar allemaal bij te pas komt. Soms vermoeit het wel eens een beetje; wij zijn nog niet bekomen van de première van Ibsens *Nora*, of wij hollen naar het Leidscheplein, waar de comedie in brand staat. En telkens opnieuw stooten wij op een gebeurtenis. „De winter van negentig viel vroeg en streng in", zoo begint een hoofdstuk en als het den lezer gaat als mij, denkt hij: „Hemel, ja, de beroemde winter van '90 mag niet ontbreken". Zoo is er in dit heele boek een sfeer van „Zeg, weet je nog wel van toen?", waardoor men soms in een stemming komt, als die mij beving, toen ik, onlangs, naar

een orkestje luisterde, dat allerlei oude deuntjes speelde. Trouwens, in *De klop op de deur* fluit iemand: „It is the man who broke the bank of Monte Carlo". (Ik had aanstonds de melodie weer te pakken; u ook? Maar het jonge geslacht zal ze niet kennen.)

Doch men denke vooral niet, dat het mij erom te doen zou zijn, met dezen roman den draak te steken. Want men moet groot respect gevoelen voor de studie en de voorbereiding, welke voor dit boek noodig zijn geweest. De schrijfster heeft zich er een soort van encyclopedische kennis voor moeten eigen maken. *Encyclopedisch* in den letterlijken zin des woords misschien. Uit mijn journalistieke ervaring weet ik, welk een gemak een penvoerder van een encyclopedie kan hebben. Maar al neemt men dit in aanmerking, bewonderenswaard blijft de degelijke arbeid, aan *De klop op de deur* besteed. Waar is, dat men alleen met arbeid geen kunstwerk schept. Maar mevrouw Boudier *is* een kunstenares. Dit hebben haar vorige romans bewezen en dit blijkt op tallooze plaatsen uit dit lijvige werk.

Inderdaad, dit *lijvige* werk. Duizendvijftien pagina's telt *De klop op de deur*. „Ik houd veel van Boudier—Bakker", zeide mij iemand, „maar haar laatste boek ga ik niet lezen; dit is niet van onzen tijd." En toen ik hem vroeg, hoe hij dit wist, als hij het werk niet kende, antwoordde hij: „Ik heb gezien, dat het duizend bladzijden dik is. Men *schrijft* geen boek van duizend pagina's." Ik heb Dostojewski's *Die Brüder Karamazoff* bij de hand en zie, dat het zestienhonderdtwaalf bladzijden telt. Dostojewski schreef niet in onze dagen, maar is hij ook niet meer van onzen tijd? Toch voel ik voor het bezwaar van mijn zegsman. Ik zie niet voorbij, dat de moderne leuze „Tempo, tempo!" dikwijls als vergoelijking dient voor een haast, welke oppervlakkigheid verbergen moet en voortspruit uit een zekere arbeidsschuwheid, uit een vrees om zich grondig in iets te verdiepen, uit een weerzin om zich aan één ding geheél te geven, uit een voorkeur om zich door duizend dingen te laten versnipperen tot duizend snippers, alle zonder belang, zonder persoonlijkheid, zonder levensstijl. Anderzijds echter valt niet te ontkennen, dat niets den modernen tijdgeest vreemder is dan langademigheid, dat het ons ideaal is, ons snel te bewegen, snel te denken, snel te beslissen en snel te handelen. Daarbij hebben wij een afkeer gekregen van niet ter zake doende bijkomstigheden en wenschen wij aanstonds voor het wezen der dingen geplaatst te worden. Zoo is het in het zakelijke leven, maar de nieuwe zakelijkheid schijnt zich ook op het gebied van de kunst baan te breken. Dat deze Amsterdamsche familieroman is opgebouwd volgens het principe der nieuwe zakelijkheid, kan men kwalijk beweren. Ik heb mij afgevraagd, of ik het boek ook ten einde gelezen zou hebben, als het niet mijn plicht geweest was, dit te doen. Geheel zeker ben ik er niet van. Maar het werk heeft, zooals ik reeds opmerkte, een groot succes en aangezien

ik gaarne het goede van mijn medemenschen denk, neem ik aan, dat wie er zeer geestdriftig over zijn, het heelemaal hebben doorgewerkt.

Daar in mevrouw Boudier's boek zooveel aandacht gewijd wordt aan allerlei schokkende wereldgebeurtenissen, zou men, dunkt mij, de menschen ook den invloed van deze maatschappelijke veranderingen moeten zien ondergaan. Het is niet voldoende, een hoofdstuk te eindigen met te vertellen, dat de heer en mevrouw Craets besluiten, in verband met de tijdsomstandigheden hun zomerverblijf in het Gooi niet te betrekken, en een volgend hoofdstuk aan te vangen met een pagina over den afweer van het laatste offensief der Duitschers, om daarna over den woningnood te gaan schrijven. Een oorzakelijk verband moet gelegd worden tusschen een verschijnsel als den Wereldoorlog en de veranderingen, welke zich in de gedachten en het leven der menschen, ook in ons land, in dien tijd voltrekken. Een zoodanig verband heb ik te weinig kunnen bespeuren. Deze menschen richten vele feestmalen aan, komen vaak bij elkaar theedrinken en bezoeken geregeld concerten en tooneelvoorstellingen. In de koffiekamer van den Stadsschouwburg converseeren wij met mevrouw Sophie Hartonius—Craets „in haar buitengewoon fijn toiletje van beige zijde, dat haar donkere schoonheid accentueerde". De dames in dit boek dragen vaak buitengewoon fijne toiletten. Menige heer hier is ook gedistingeerd, in zijn smoking. Maar dat de maatschappelijke catastrofen, welke genoemd worden, deze menschen aangrijpen in hun persoonlijk en sociaal bewustzijn, dat zij daardoor, ten goede of ten kwade, àndere menschen worden, bespeur ik te weinig. Zeker, het jonge geslacht in dezen roman denkt en leeft anders dan het oude en die tegenstelling herhaalt zich bij elke nieuwe generatie, maar daarbij is het mij niet mogelijk geweest, de wereldveranderingen, welke toch vrij uitvoerig beschreven worden, als de grondoorzaak te herkennen.

Ook komen onder de personen, die in het verhaal een rol spelen, geen breed-denkende, vurig-willende, door een machtige Idee bezielde figuren, geen hèlden voor. Wij lezen wel één en ander van Domela Nieuwenhuis en Troelstra, van meesters in kunst en wetenschap, maar zij dienen slechts om den tijd te typeeren en bevinden zich niet onder degenen, wier leven en handelen ons beschreven worden. „Er is eigenlijk niet één mensch in dat boek, van wien je ècht houden kunt", zeide mij een jongeman, nadat hij het gelezen had, en ik begreep, wat hij bedoelde.

Echter mag men hieruit niet afleiden, dat in mevrouw Boudier's werk geen gevoelsrijkdom aanwezig zou zijn. Het spreekt welhaast vanzelf, dat deze uitmuntende schrijfster haar bijzondere psychologische gaven ook hier toont. *De klop op de deur* (een gelukkige titel, met een beeldspraak, welker Hollandsche eenvoud gemakkelijk is te begrijpen. enfin, een titel, die sterk bijdraagt tot het succes) is de

klop aan de harten der menschen. Al zijn het dan niet de wijzigingen in de maatschappelijke structuur, waarvan de klop uitgaat, ook afgezien van die massale veranderingen, wordt dikwijls genoeg aan het menschelijk hart geklopt door de eigen ervaringen van den persoon. Meesterlijk is vaak de beschrijving van wat in de menschen omgaat. Dit geldt bij voorbeeld voor kinderen, met hun fantasieën en moeilijkheden, maar vooral voor vrouwen. Wat mevrouw Boudier hier geeft aan zielstoestanden van vrouwen en haar reacties op de buitenwereld, is bijzonder treffend. Hoe allerlei typen van vrouwen zich verhouden tot haar verloofde, tot haar man, welke veranderingen haar gezindheid ondergaat gedurende haar huwelijk, ook de hoogten en laagten van het huwelijksgeluk.... dit alles is diep gevoeld. De moderne vrouw komt er in dit boek zoo min als in *De opstandigen* goed af. Met de door haar voorgangster veroverde vrijheden is zij niet gelukkig en zij neemt het huwelijk nog al eens erg licht op. Wel, vroeger, toen echtscheiding een zeldzaamheid en een schande was, schijnt het met het huwelijk ook niet altijd in den haak geweest te zijn. Voorts wordt veel gesproken over het leed van onbevredigde vrouwen. Jetje Craets heeft een liefdesverhouding met een beroemd musicus, wiens vrouw krankzinnig is; als deze herstelt, laat hij zich niet van haar scheiden en Jetje Craets beneemt zich dan het leven. Dit is een diep-tragisch verhaal, zonder eenig valsch pathos, zonder eenige drakerigheid, uit de werkelijkheid gegrepen. Aandoenlijk is ook de figuur van Adolphine Craets, altijd opgesloten bij haar moeder en zusters, terwijl een onweerstaanbaar, elementair instinct haar drijft naar den man (daarvoor behoeft een vrouw waarlijk niet hysterisch te zijn!), zoodat zij de minnares wordt van den huisknecht. Als „de schande" ontdekt is, behandelt de familie haar heur leven lang als een gevangene. Aangrijpend is haar levenseinde: als zij begrijpt, aan kanker te lijden, weet zij een geneeskundig onderzoek zoo lang mogelijk uit te stellen, omdat zij zoo verschrikkelijk naar den dood verlangt. Levenswaar geteekend is haar zuster Louise, die drie engagementen afbreekt, zonder dat iemand de reden begrijpt. Zij is het type van de frigide (koele) vrouw, met bovendien een walging tegenover den man, slachtoffer van een conventioneele, onnatuurlijke dwangopvoeding. Sterkt ontroert ook het leven van de zuster Caroline, die, als de liefde onherroepelijk aan haar is voorbijgegaan, wilskracht genoeg bezit, om zich los te rukken uit het samenleven met haar zusters, en een dieren-asyl opricht, omdat dieren ten slotte de eenige wezens zijn, die toonen, van haar te houden. Bij deze en andere prachtige beschrijvingen is alle opsmuk, alle opgeblazenheid, alle opzettelijkheid verre. Het is waar, dat men ettelijke malen stoot op een zin, die niet loopt, maar bij zulk een dik boek kan men zich daarover nauwelijks verwonderen. Men zou zich veel te sterk uitdrukken, als men het slordig geschreven noemde. Veeleer moet men

eerbied gevoelen voor de auteur, omdat zij op een zoo natuurlijke en eenvoudige manier ons het innerlijk ook van lijdende, liefhebbende vrouwen weet duidelijk te maken.

In *De klop op de deur* wordt mede behandeld het thema van vrouwen, die een maatschappelijken werkkring gevonden hebben en niet gelukkig zijn, omdat zij het liefdesgeluk niet kennen. Men bedenke intusschen, dat zulke vrouwen het liefdesgeluk missen, niet dóórdat zij een werkkring hebben. Mannen, wien geen liefdesgeluk ten deel valt, kunnen evenzeer ongelukkig zijn. En die vrouwen zouden nog veel ellendiger wezen, als zij niet in staat waren, haar brood te verdienen. Een volkomen geluk voor de vrouw als gevolg van haar emancipatie moet men zich niet voorstellen. Een volkomen geluk is er niet. Ook in de best ingerichte wereld zal veel leed bestaan. Wij hebben deze waarheid te aanvaarden, hoe droevig zij weze. Om haar te ontdekken en te accepteeren, behoeven wij iets van het heroïsch pessimisme, dat niet voor niets een strooming vormt in de filosofie en de wereldliteratuur, en dat een hechteren grondslag bezit dan een rooskleurig optimisme, welks bekoring de oppervlakkigheid niet kan verbergen, waarin het zijn oorsprong vindt. Zulk een optimisme is een beleediging van het leed, dat niet kan worden weggenomen. Tegenover dit leed hebben wij een milde menschelijkheid, een diep begrip, een warme liefde te toonen.

Deze menschelijkheid, dit begrip, deze liefde spreken in *De klop op de deur* een duidelijke taal.

THOMAS ALVA EDISON

11 FEBR. 1847—18 OCT. 1931

DOOR R. SWIERSTRA

DE man met een genialen, vindingrijken, technisch scheppenden geest, zooals de wereldgeschiedenis geen anderen kent.

Geboren in een eenvoudige omgeving, in groote soberheid opgegroeid zonder behoorlijke scholing, door eigen kracht omhooggeworsteld, gedurende een halve eeuw de drager van een onbestreden roem, heengegaan als een man, die door geheel de beschaafde wereld werd gekend, bewonderd en vereerd. Edison, de eenvoudige jongen, die zijn levensloop op 12-jarigen leeftijd als krantenjongen op den trein begon, die hem eindigde als leider van een voortreffelijk wetenschappelijk laboratorium.

Edison, een dier weinigen, waarop het stempel der wonderkinderen

dezer wereld drukte, waarin zich het machtige leven door meerdere harmonisch samenwerkende factoren manifesteerde. Een scherpzinnige jongen, waarin verborgen lag een onverzadigbare drang naar technisch weten, de zelfbewustheid van een ongewoon technisch kunnen, een onstuimige drang tot scheppen, een overzettelijke wil om gestelde doeleinden te bereiken, een jongen met een krachtig lichaam. Dit alles te zamen was noodig hem te maken tot den man, van wien men zou kunnen zeggen, dat hij „uitvinder van beroep" was.

Toen enkele tientallen jaren geleden in ons land een jongensleesboek over Edison verscheen met den subtitel *Wilskracht en Genie*, werd ongetwijfeld hierdoor de uitvinder karakteristiek geteekend. Beide eigenschappen waren bij Edison tot een eenheid vervloeid en vooral door deze eenheid kon zijn machtig werk geboren worden.

Er zijn zoovelen aan wie het geniale niet vreemd is, maar die door gebrek aan wilskracht, aan volhardingsvermogen, beoogde doeleinden niet bereiken; en omgekeerd zijn er waar de wilskracht aanwezig is, maar waar de geestesscherpte van het genie ontbreekt. Behalve deze gelukkig samenwerkende factoren was bij Edison nog een derde voorwaarde aanwezig: een krachtig gestel, een nagenoeg onverwoestbare gezondheid.

Wat Edison voor de menschheid deed, waarmede hij onze cultuur verrijkte, getuigt van een titanenarbeid. Want alles wat hij uitvond was maar niet het werk van een gelukkig uur of gelukkigen dag, achter elke uitvinding liggen dagen, nachten, weken en maanden van rusteloos werken, peinzen en zoeken. En terwijl het eene probleem in hem brandde, doken andere vraagstukken op, die eveneens zijn aandacht wilden opeischen.

Maar hij was een te systematisch, te volhardend werker om zich te laten afleiden. Het eens gestelde doel bleef zijn doel en dagen achter elkaar werkte hij vaak zonder zich een behoorlijke nachtrust te gunnen. Zoo ging het zijn geheele leven lang. Een werktijdbeperking voor zichzelf kende hij niet, kennen trouwens zoovelen, die baanbrekend werk verrichten, niet.

En gelukkig! Want zelden zijn die eigenschappen in één persoon vereenigd, die dezen alleen in staat stellen de reuzentaak te volbrengen, die ver uitgaat boven het kunnen der groote massa, zelfs boven dat van de kleinere groep der voortrekkers in onze beschaving.

Edison! Nooit zullen wij — en waarschijnlijk het nageslacht van vele eeuwen — een tweeden man kunnen aanwijzen, wiens werk door de groote massa gewaardeerd kan worden als het zijne.

Edison! Hij was niet de man van het woord, niet de man van het geschrift, niet de wijsgeerig bespiegelende, niet de hoog wetenschappelijk theoretiseerende physicus, maar wel de man van het intuïtieve, klare technische inzicht, de man van de scheppende, technische ge-

dachte. Hij was niet als die vele „uitvinders", die de octrooi-bureaux overstroomen met hun papieren uitvindingen, die maar al te vaak het gemis aan grondige bestudeerdheid der meest elementaire begrippen uit mechania, physica en chemie verraden.

Wanneer hem eenig denkbeeld voor den geest stond, ging hij eerst zorgvuldig na, welke wegen hij zou hebben te volgen en bestudeerde daartoe alle litteratuur die hem hierbij van dienst kon zijn. Hij was te practisch van aanleg om zijn kostbaren tijd te besteden aan overbodig en nutteloos werk, stelde zich alleen ten doel voort te bouwen, steeds hoogerop! Geen wonder dan ook, dat hij in den loop der jaren een geweldige bibliotheek van 60.000 deelen verzamelde, welke tevens ook de studiebronnen waren van zijn medewerkers.

Zijn uitvindingen berusten allerminst op „gelukkig toeval" of „heilige ingevingen". Zoo kernachtig heeft hij het eens gezegd: „Invention is 1 % inspiration and 99 % perspiration" (uitvinden is 1 pCt. weten en 99 pCt. zweeten). In dit teeken stond zijn arbeid.

Er zit achter de 1500 uitvindingen, welke in Amerika op Edison's naam staan, een levensarbeid van geweldige afmetingen. Elk voor zich hebben zij een historie, die getuigt van de vreugde in den arbeid van den vinder, maar ook van de teleurstelling en de ontmoediging van tallooze mislukte pogingen, die getuigt van den volhardenden zoekenden en strevenden geest, die niet rustte voordat het „eureka" kon worden uitgesproken.

Het is zoo teekenend voor hem, als hij — nadat hij een duizendtal mislukte pogingen had gedaan om een gloeilamp te vervaardigen met een gloeilichaam van kool, dan van platina, dan van platina iridium, nadat een commissie van Engelsche electro-technici heeft uitgemaakt, dat een gloeilamp niet mogelijk zal zijn, toch doorzet. Voor hem stond de mogelijkheid niet alleen vast, maar bovendien was hij begeesterd door de gedachte een lichtbron in het leven te roepen, die het petroleum- en gaslicht zou overtreffen, een lichtbron in de toekomst voor alle menschen bestemd, een „lamp voor iedereen", zooals hij het noemde.

Trouwens, achter al zijn uitvindingen leeft de groote sociale gedachte iets te brengen, dat de menschheid ten zegen zal zijn. De lamp voor iedereen wilde en moest hij vinden. En hij slaagde. Op den 21en October 1879 werd voor het eerst door zijn handen een electrische gloeilamp ontstoken, die een levensduur had van 45 uren, terwijl alle vorige slechts enkele oogenblikken hadden geleefd.

Het doel was nog maar slechts ten deele bereikt. Dat lag veel verder! Daartoe was noodig den levensduur te vergrooten en een distributie-systeem voor electriciteit te ontwerpen, zoodat van één punt uit de electriciteitsvoorziening naar de gloeilampen in de woningen kon plaats vinden.

Hij bouwde een dynamomachine, geschikt voor de voeding van zijn gloeilampen, liet kabels en kabelverbindingen maken, ontwierp schakelaars om net en gloeilampen in te schakelen, houders voor de gloeilampen, smeltveiligheden voor beveiliging van draden en machines, meters om het energieverbruik te bepalen.

Reeds in 1882 kon op den 4den September de eerste electrische centrale te New York in bedrijf gesteld worden, de eerste electrische centrale van de geheele wereld. Door Edison werd in den ruimsten zin van het woord het tijdperk der electrificatie ingeluid; het gloeilicht ving zijn zegetocht over de aarde aan.

Door deze eene schepping alleen zou Edison de menschheid op een wijze aan zich hebben verplicht als slechts enkelen het ooit zullen kunnen. Maar dit is slechts een deel van het vele.

Edison's eerste vinding, dateerend van 1869, was een toestel om bij stemmingen in vergaderingen het aantal „ja's" en „neen's" automatisch te tellen. Dan volgt heel spoedig een verbetering van de telegraaf, die al van z'n 12de jaar af zijn belangstelling heeft; hij slaagt er in om toestellen te vervaardigen, die het mogelijk maken om langs één draad gelijktijdig heen en terug te seinen (duplex-systeem) en een paar jaar later (1872) vind hij het quadrupple-systeem, waarbij langs één draad gelijktijdig vier telegrammen kunnen worden gezonden, waardoor een groote tijdsbesparing kan worden verkregen: de seinsnelheid wordt hiermede van 700 op 7000 woorden per minuut gebracht.

Inmiddels heeft Graham Bell de draadtelefonie gevonden, maar zijn telefoon en microfoon zijn zeer gebrekkig. Edison verbetert de eerste en vindt een nieuw principe voor den microfoon en geeft daarmede den stoot tot een veel grootere toepassingsmogelijkheid. Dan brengt hij een luidsprekende telefoon; daarna de „electro-motograaf", een toestel, waarbij hij de telegrafieteekens op een wasrol vastlegt, en dan den „microtasimeter", waarmede hij in staat is temperaturen met een nauwkeurigheid van een duizendste graad Fahrenheit te meten.

In 1878 kondigt hij een vinding aan, die wel bijzonder tot de groote massa spreekt, de phonograaf. Edison is er in geslaagd om geluiden op een wasrol vast te leggen en deze kan ze weer reproduceeren; een draaiende, sprekende rol! Het is geen wonder, dat men hem in zijn land begint te noemen „den toovenaar van het Menlopark". Hoewel deze vinding nog niet aan zijn eischen voldeed, liet hij ze rusten; er was een ander denkbeeld, dat hem vasthield: „de lamp voor iedereen". Hieraan zou hij voorloopig enkele jaren werken.

Eerst nadat in 1887 door den Duitscher Berliner de gramofoon (draaiende plaat) was gebracht, kwam hij terug op zijn oude vinding en wist deze in 1888 niet onbelangrijk te verbeteren. Hiermede werden voor diverse vooraanstaande personen demonstraties gegeven en zoo

verscheen in 1890 Mr. Wagenaar, de directeur van de Edison-gramofoonfabriek van het hof van Keizer Wilhelm II, die hiervoor een groote belangstelling toonde. Hij liet zich inlichten, hield daarna een voordracht voor genoodigden. Men was verbaasd en het was Bismarck, die tegen Herbert en Moltke zeide: „Een gevaarlijk ding voor diplomaten; misschien worden ze er door gedwongen de waarheid te spreken...."

Dat het Edison's doel geweest zou zijn hiervoor een middel te zoeken en er zijn kostbaren tijd aan te besteden, gelooven wij niet; hiervoor was hij een te nuchter man!

Na de vinding van de gloeilamp, den bouw van electrische centrales, komt weer even zijn oude liefde voor de telegrafie boven. Hij wil telegrammen in een rijdenden trein overbrengen en in 1885 wordt hem een patent verleend voor een methode, volgens welke langs de spoorbaan metaaldraden zouden worden gespannen, die in het tempo van de telegrafieteekens electrisch worden opgeladen, terwijl de rijdende trein voorzien is van een metalen plaat, waarin ladingen van gelijk tempo worden geïnduceerd en in den trein geregistreerd; een vorm van draadlooze telegrafie dus.

In 1890 werpt hij zich op het vraagstuk om langs electro-magnetischen weg ijzererts van steenen te scheiden, wat ten gevolge heeft, dat in een mijnstreek een groot fabriekscomplex voor dat doel verrijst.

Dan ziet hij de volgens hem gelukkige methode bij de bereiding van Portland-cement; denkt nieuwe weeg-, meet- en mengmethoden uit, richt in 1893 een nieuwe industrie op, die binnen enkele jaren de vijfde plaats onder de Amerikaansche industrieën inneemt. Hij gaat verder; laat ijzeren vormen maken om met behulp hiervan huizen van beton te gieten.

Weer dwaalt zijn geest in andere richting. De fotografie heeft al behoorlijke vorderingen gemaakt, maar hij wil ook de beweging in het beeld zien en zal nu zijn aandacht schenken aan de nog onbekende kinematografie. Hij construeert (omstreeks 1895) een opneemapparaat, laat een groote zwart geschilderde tent maken, in den volksmond de „zwarte Marie", waarin hij opnamen maakt: het eerste filmatelier ter wereld. Er is noodig een toestel om de beelden te bekijken; hij maakt de „kinetoscoop". Nu reeds gaan zijn gedachten uit naar een synchronisme tusschen beeld en geluid, naar een koppeling van kinetoscoop en phonograaf. Dit denkbeeld komt echter voor een geruimen tijd op den achtergrond. Eerst in 1912 zou hij, nadat hij een ernstige studie van muziek had gemaakt, opnieuw belangrijke verbeteringen aan zijn phonograaf invoeren om tevens te komen tot de constructie van de „kinetophone" den voorlooper van onze tegenwoordige geluidsfilminstallatie.

De eerste jaren van deze eeuw staan in het teeken van een ander

onderzoek, n.l. dat van den accumulator. De gewone accumulator met zijn looden platen heeft een groot gewicht, wat een ernstig bezwaar o.a. is voor de electromobiel; bovendien is zij uit electrische en mechanische overwegingen nog al gevoelig. Zoo komt hij dan tot den Edison-accumulator met platen van nikkel en ijzer, lichter, sterker, en electrisch minder gemakkelijk verstoorbaar dan de eerstgenoemde.

Als dan enkele jaren later de wereldoorlog ontbrandt en in de Vereenigde Staten de behoefte aan potasch en carbolzuur ontstaat, is het weer Edison, die bereidingsmethoden vindt, en in een paar maanden tijds fabrieken voor dit doel inricht. Overal vraagt de Amerikaansche industrie de hulp van hem en zijn laboratorium en zoo worden in drie jaar tijds 11 fabrieken onder zijn leidenden geest opgericht, deels voor zichzelf, deels voor particulieren, deels voor de regeering, die hem voortdurend adviezen vraagt en.... nimmer klopt men tevergeefs aan.

Inmiddels was zijn levensavond reeds aangebroken. Hij had de techniek, welke 50 jaren voordien nog in de kinderschoenen stond, mee helpen opbouwen, hij had op velerlei gebied de ontwikkeling der technische wonderen gadegeslagen, hij had ten slotte beleefd den alles vernietigenden, menschonteerenden oorlog.

Trots zijn hoogen ouderdom bleef altijd nog de werklust en het rusteloos zoeken in hem woelen, totdat ten slotte de dood zijn kille hand over hem liet gaan. Groot, geweldig groot als technisch denker en werker, eenvoudig, eerlijk en humaan als mensch. Het teekent den man, die als jongen van 15 jaar in zijn treincourant deze zinsnede plaatste, voortgesproten uit eigen brein, gezet door eigen handen: „Vernuft, gerechtigheid en eerlijkheid, nooit hebben ze genoeg invloed gekregen op onze aarde om de voortrekkers der menschheid te leiden...."

Sober waren de behoeften, matig de maaltijden van den man, die alcohol verafschuwde als het zand in de machine.

Zijn levenshouding was die van een zuiveren wetenschapsman, die worstelt met de physische wetten van het heelal, die op eigen weten en kunnen bouwt en niets laat afhangen van een god of welke hooger gedachte macht.

Godsdienst en politiek, zij stonden buiten zijn levenssfeer. Zijn arbeid was zijn dienst aan de menschheid. Daarin culmineerde zijn levensvreugde, daarin is hij groot geworden, daarin heeft hij voor altijd de menschheid aan zich verplicht.

EEN WEG VOOR BEGAAFDEN

(VOORSTEL 89 VAN DE BESCHRIJVINGSBRIEF VOOR ONS JONGSTE KONGRES)

DOOR K. GEERTSMA

IN het Junienummer van dit tijdschrift verleende de redaksie gastvrijheid aan mijn artiekel *De uitbouw onzer Groninger schoolmotie.* Daarin zinspeelde ik op een onderwijskwestie, die ik van groot belang acht, speciaal voor de Nederlandse arbeidersklasse, en waarvoor ik dan ook de aandacht der lezers durf vragen.

Het betreft hier de overgang van voor middelbaar en hoger onderwijs geschikte kinderen van on- en minvermogende ouders naar hogere burgerschool en gymnasium. Een zuiver klassenbelang geldt het hier niet. Vooreerst denk ik er niet aan, de bevolking onzer lagere volkscholen in haar geheel op te drijven naar de middelbare school; het geldt dus slechts uitzonderingen, zeldzamer waarschijnlik dan men aantreft in de burgerklasse. Het moeten kinderen zijn, die door intelligentie en wilskracht, door vatbaarheid voor hogere beschaving, door deel te hebben ook aan een huiselik milieu, waar men deze dingen op prijs stelt, — geschikt moeten worden geacht voor een opleiding, welke toewijding vraagt van ouders en kind, en meer dan gewone geestelike aanleg van de leerling.

Maar nog om een andere reden geldt het hier geen zuiver klassenbelang. De praktijk leert, dat dikwels arbeiderskinderen, in een „voornamere" omgeving overgebracht, het milieu van hun afkomst verlochenen. Allen kennen we de arme jongens uit onze jeugd — bij meisjes kwam het in mijn kindertijd nog niet voor — die, schoolmeester, militair, stadhuisamtenaar of „meer" nog geworden, hun klasse aan haar lot hebben overgelaten. Men ziet, dat ik de realiteit aanvaard van deze droeve dingen.... en toch maar verder ga pleiten voor de kinderen, ook voor hen, die kunnen vervallen tot de smadelike desertie, hier bedoeld. En voor dit aanhouden kan ik twee beweegredenen aanvoeren.

Vooreerst een van maatschappelijk nut: de maatschappij mag de talenten niet verwerpen, die haar in de arme begaafde en verder geschikte kinderen worden geboden; daarvoor wordt ze langzamerhand te samengesteld, te ingewikkeld.

Vervolgens een van persoonlike aard: de kinderen van arme ouders, die even geschikt zijn als die van bemiddelde, hebben hetzelfde *recht* op de leidende funksies als deze. De sociaaldemokratie is niet alleen klassezaak, maar heeft een taak overal, waar het recht wordt bedreigd of verkracht. Ze dient de klasse der arbeiders en ze trekt zich 't lot aan van 't in nood verkerende individu, dit laatste des te

eerder, naarmate deze enkeling zwakker is, vooral dus wanneer hij is een kind.

En hiermee heb ik mijn onderwijskwestie ingeleid, zodat ik aandacht mag verwachten voor de zaak zelve.

De toestand in de dagen, dat mijn lezers kinderen waren, kan beknopt aldus worden geschetst: de arme kinderen gingen op hun zesde jaar naar een volkschool en verlieten deze, als de leerplichtwet hen losliet; ze leerden overdag niet verder, behalve een enkele die naar de ambachtschool ging en dan nog een heel enkele, zo knap, dat hij „meester" worden moest. In de steden waren er hoogstens per school een paar, die, als ze zich verheugden in ouders, die niet dadelik van hen hoefden te trekken, of die zich een offer voor hen wilden getroosten, naar de u.l.o.-school gingen. Maar naar de Hoogere Burgerschool ging niemand hunner. Dat sprak toen vanzelf. Daarvoor moest je Frans kennen, en dat leerde je op de volkschool niet; je kon er dus, als je die school door was, niet eens op komen. En toen je kleiner was, hadden je ouders er niet aan gedacht, je op een Franse school te doen, want die was veel te duur; daar moest je meer schoolgeld betalen dan op de volkschool.

Een der goede gevolgen van de Pacificatie, voorbereid door de Grondwetsherziening van 1917 en uitgewerkt in de onderwijswet-1920, is de opruiming der beide slagbomen, die het arme kind de weg versperden naar de H.B.S. Vooreerst de slagboom van het hoger schoolgeld op een zeker aantal lagere scholen in een gemeente. De Staatskommissie, waarin alle politieke partijen waren vertegenwoordigd, de onze door Troelstra en K. ter Laan, en van welker voorarbeid niet noemenswaard is afgeweken door de latere wetgever, ontwierp een artiekel, waarbij voor alle lagere scholen derzelfde soort [1]) in elke klasse van schoolgeldheffing het verschuldigd bedrag gelijk moest zijn. Daarbij tekende deze kommissie aan: „Het in stand houden van zogenaamde „standenscholen" (dit waren de straks genoemde Franse scholen) zal door deze bepaling voor de toekomst onmogelik gemaakt worden.[2])

Er zijn politici geweest, die later de duidelikheid dezer uitspraak hebben betwist. Ik volg nu even een verslag van de rede, door de heer A. de Jong Ezn. in 1928 gehouden op de Jaarvergadering van de Unie [3]): „Een school met de Bijbel", en weergegeven in het Jaarboek

[1]) Bedoeld is, zoals de kommissie zelf aangeeft, met „soort": gewoon lager onderwijs en uitgebreid lager onderwijs.

[2]) Verslag der Staatskommissie. (Pag. 60.)

[3]) In mijn boekje *De vrijheid van schoolrichting en de S.P.A.P.* heb ik op pag. 3 de naam *Unierapport* ten onrechte in verband gebracht met de Unie van christelike onderwijzers en onderwijzeressen; ik had hem moeten verbinden aan de hier genoemde Unie „Een school met den Bijbel".

voor het Christelik Onderwijs van dat jaar. Deze spreker meent (pag. 41), dat in deze uitspraak der wet niet zou zijn opgesloten het verbod om voor de laagste klassen der inkomstenbelasting en voor de hoogste afzonderlike scholen te bestemmen. Naar deze redenering zouden dan in dezelfde gemeente weer soorten van lagere scholen mogen ontstaan, waarvan de bevolking werd geschift naar het inkomen der ouders. M.i. valt niet te begrijpen, hoe dan zou zijn voldaan aan de wens der Staatskommissie, het in stand houden van standenscholen onmogelik te maken. Toch schijnt onze fraksie bij de behandeling der wet-1920 bevreesd te zijn geweest, dat de schoolgeldbepaling niet duidelik genoeg het houden van standenscholen uitsloot. Altans in 't hier genoemde verslag staat vermeld een amendement-Albarda, luidende: „Tot geen enkele school mag een leerling de toegang worden geweigerd, om redenen, ontleend aan de maatschappelike positie der ouders of verzorgers". Evenwel, dit amendement werd verworpen. Omdat de Minister de standenschool wèl wilde toelaten? Neen, zegt het *Handelsblad*, „hij wenste geen drang naar standenscholen, evenmin drang naar het verbod". „Ik wens", aldus de Minister, „de toepassing van het beginsel van evenredige schoolgeldheffing geheel aan de praktijk over te laten." Het *Handelsblad* echter schijnt de bedoeling van de Minister niet juist te hebben weergegeven, want toen kort daarop het gemeentebestuur van Hilversum zich tot hem wendde met de vraag, of de leerlingen mochten worden gegroepeerd naar de klassen, waarin ze voor de heffing van het schoolgeld waren geplaatst, oordeelde hij, dat de wetsbepaling omtrent het schoolgeld zich hiertegen verzette. De „christelijke" spreker besluit hieruit: „het bleek dus, dat niet aan de praktijk werd overgelaten, maar dat de Minister beslist het standpunt der eenheidschool innam." Ik geloof, dat we ons niet aan eenzijdigheid schuldig maken, als we ons naast deze spreker plaatsen, en dus onze bewering handhaven, dat door de onderwijswet-1920 een der slagbomen is weggenomen die de geschikte kinderen der volksklasse de weg versperden tot H.B.S. en Gymnasium.

Een enkel woord over de tweede slagboom, nu, als hoedanig vroeger werkte het gebrek aan kennis der Franse taal. Deze kennis, die vereist was voor de toelating tot de inrichtingen van middelbaar onderwijs, werd niet op de volkschool aangebracht, zodat haar leerlingen niet tot bedoelde inrichtingen konden worden toegelaten. Welnu, ook deze slagboom werd in 1920 weggenomen: op geen enkele lagere school werd in de eerste zes leerjaren onderwijs in de Franse taal toegelaten. En daardoor verdwenen dus de „Franse" scholen als enig mogelike opleidingsinstituten voor het M.O. Ook de volkschool zou in aanmerking komen voor de „opleiding", want kennis van het Frans werd niet meer geëist als voorwaarde van toelating tot de H.B.S.

Zo altans zou men kunnen redeneren, als wet en praktijk elkaar dekten. Dit was hier echter niet het geval. Juist het omgekeerde van de toestand die in de Faust als regel wordt gesteld — dat n.l. de oude wetten als een trage last achter een veranderde praktijk aanslepen — was hier op te merken: de wet werd vernieuwd, doch de oude praktijk verzette zich tegen haar werking. De revolutionaire situatie van 1918 oefende ook hier haar invloed.

Met de afschaffing van het Frans op de lagere school werd nog niet de volkschool de gelijke van de vroegere Franse school. Want deze onderscheidde zich nog op andere wijze van haar, n.l. hierdoor, dat ze in vele Nederlandse vakken — taal, rekenen, geschiedenis, aardrijkskunde — veel meer leerstof aan de kinderen bood (of opdrong) dan de volkschool deed. Het voert ons te ver, de oorzaken van dit feit na te gaan, we kunnen de werkelijkheid ervan gerust aanvaarden en daaraan toevoegen, dat H.B.S. en Gymnasium hun aanvangsonderwijs inrichtten naar de vrij hoge stand der positieve kennis van de twaalfjarigen der oude opleidingscholen. En na 1920 is deze praktijk vrijwel gelijk gebleven. Daardoor *blijft* een slagboom opgericht tussen de volkschool en de middelbare school, ook na de andere schoolgeldregeling en na de afschaffing van het Frans. En hierdoor hebben de naar aanleg geschikte kinderen der arbeidende klasse niet kunnen profiteren van de wetswijziging, die een politiek succes was geweest, behaald in de strijd hunner ouders tegen het klassevoorrecht der burgerij op dit terrein. Men heeft het zich dus goed te realiseren, dat een onzer parlementaire successen niet heeft kunnen doorwerken in de praktijk van onze klassemaatschappij tot het rendement, waarop de overwinnaars volgens de wet aanspraak kunnen maken.

Het vruchtbaarst lijkt het mij op dit ogenblik, na te gaan, of en in hoeverre onze Partij daarvan zelf de schuld draagt. En dan meen ik vast te mogen stellen, dat van haar tussen de jaren 1920 en 1930 geen aksie is uitgegaan, om de arbeidersklasse prakties in het bezit te stellen van het recht, dat deze in de wet had behaald. Wel is hier en daar in een gemeenteraad door onze fraksies een kontra-aksie gevoerd tegen wat anderen wilden doen om kinderen der volkschool de toegang te openen tot de H.B.S., maar tot een gezamenlik vastgestelde taktiek zijn onze mannen bij mijn weten niet gekomen. Wel is van de kant der onderwijzers iets gedaan: de met onze Partij door het N.V.V. verbonden B.v.N.O. heeft zich ingespannen, het volkskind toegang te verschaffen tot de H.B.S. Deze organisatie heeft echter in die strijd geen succes gehad, en op haar wijze de Partij niet kunnen dienen. Dit komt m.i. doordat ze een verkeerde weg heeft ingeslagen. Zij heeft n.l. haar aandacht niet allereerst gevestigd op de nieuwe rechthebbenden, de geschikte arbeiderskinderen, maar wel op de bestaande instituten: opleidingschool en H.B.S. zelve. Ze heeft deze lichamen willen

hervormen op een tijdstip, dat aller krachten vroeg voor iets anders: de gelijkstelling der in aanmerking komende arbeiderskinderen met de dito burgerkinderen. Het is mogelik, dat de pedagogiese strijd van de B.v.N.O. in dezen op zich zelf juist was — ik laat dit hier in het midden — maar onjuist was het, de aandacht hierdoor af te leiden van het sociale in dit vraagstuk. Deze fout is voor ons hierom van zoveel belang, wijl ze voortkomt uit verhoudingen tussen Partij en Vakbeweging, die schadelik kunnen worden voor de arbeidende klasse. Zoals in onze schoolstrijd van 1901 en 1902 over de „gelijkstelling van openbaar en biezonder onderwijs" de Partij zich vrij heeft weten te houden bij haar *politieke* beslissing van de invloed der als *pedagogies* gegeven argumenten van de soc.-dem. onderwijzersvereniging, — zo hadden ook nu onze leiders het sociale element in de huidige onderwijskwestie niet door als onderwijskundige argumenten gegeven beweegredenen van een onderwijzersvereniging moeten laten wegstoppen, zodat het in de wetsartiekelen bleef liggen sluimeren.

Aan de onderwijzers is het, propaganda te maken voor betere didaktiese opvattingen, en door die propaganda het volk op te voeden tot het onderwijskundig standpunt dat zij hebben bereikt, — een Socialistiese Arbeiderspartij is verplicht, ook in betwistbare didaktiese verhoudingen, de parlementaire onderwijssuccessen in sociale zin uit te buiten ten behoeve van de arbeidende klasse.

Wil onze Partij deze laatstgenoemde arbeid niet langer laten liggen, dan zijn dus voor haar, in verband met dat werk, op 't ogenblik *niet* aan de orde deze kwesties: zes- of zevenjarige grondschool, overgang naar de H.B.S. na een toelatingsexamen of zonder dat, inrichting van zulk een eventueel examen, aanvangsonderwijs der H.B.S. op lager peil, overlading op de voorbereidingscholen enz. enz. Ze mag het belang al dezer onderwijsproblemen erkennen, zelfs de urgentie van sommige ervan, maar als sociaaldemokratiese arbeiderspartij heeft ze zich voor te bereiden op het voeren van een sociale aksie — bijna geheel op gemeentelik terrein liggend — voor de toelating van voor het M.O. geschikte arbeiderskinderen tot dat onderwijs. Kleven er gebreken aan deze overgang in 't algemeen, zoals ze nu voor burgerkinderen is geregeld, dan zullen ook de arbeiderskinderen voorlopig zich aan die gebrekkige regeling moeten onderwerpen. Alles, om de aandacht onzer gemeentelike autoriteiten nu uitsluitend te richten op het sociale element der kwestie.

In 1902 heeft onze Partij het hare gedaan om mee te werken aan 't verkrijgen van materiëel goed verzorgd onderwijs voor kinderen van „andersdenkenden"; nu moet ze op de bres staan voor zulk onderwijs aan de kinderen harer eigen klasse. Toen ging het om de richting van het onderwijs, om de kwaliteit naar men wil, nu moet het gaan om

de kwantiteit. Toen heeft de Partij willen strijden tegen geestelike dwang, nu zal ze moeten opkomen tegen de stoffelike dwang, op velen door ekonomiese omstandigheden geoefend. Toen heeft ze meegewerkt aan de oplossing der politiek-pedagogiese kwestie, nu wordt ze opgeroepen voor het sociaal-pedadogiese probleem. In beide gevallen gaat het om meer en beter verzorgd onderwijs, toen aan misdeelde groepen, nu aan misdeelde individuen. En daarom heeft onze Partij twee dingen te doen:

ze moet verklaren, dat de hier bedoelde kwestie van toelating een zaak is die de Partij zich heeft aan te trekken, en

ze moet trachten de weg te zoeken, deze toelating systematies (niet sporadies) te bewerken.

Met de bedoeling, de Partij hiertoe te brengen, heeft de afdeling *Arnhem I* voorstel 89 op de beschrijvingsbrief van onze jongste kongres gebracht. Het luidt:

„Het Kongres draagt het P.B. op, maatregelen te ontwerpen, strekkende om voor begaafde arbeiderskinderen de toegang te openen tot het middelbaar en hoger onderwijs, en om het hun ouders financiëel mogelik te maken, hun het onderwijs aldaar te doen volgen."

Men ziet, dat nog een andere opdracht dan in dit artiekel is verdedigd, aan het schoolovergangsprobleem is toegevoegd: de oplossing van het financiële vraagstuk, dat aan de orde komt, wanneer de overgang naar H.B.S. en Gymnasium reeds heeft plaats gehad. Het bespreken van deze kwestie zal een geschikte aanleiding kunnen zijn tot het verzamelen van gegevens op 't gebied der steunverstrekking van overheidswege aan talentvolle jongelui, wier ouders hun studie en verzorging tijdens de studietijd, niet zelf kunnen bekostigen. Misschien kan in dit onderzoek ook worden betrokken de steun aan hen, wie het voorstel overigens niet direkt betreft: de a.s. onderwijzers en sommige leerlingen der nijverheidscholen. Evenwel, de omvang van dit vraagstuk en de moeilikheden om het op te lossen, zouden m.i. de behandeling van het overgangsvraagstuk niet mogen vertragen: ook al wordt van overheidswege aan de voor het M.O. geschikte leerlingen bij hun eventueel verblijf op de H.B.S. en hogere onderwijsinrichtingen geen cent subsidie verleend, toch moet de gelegenheid tot overgang van de volkschool naar deze instituten voor die kinderen worden geschapen, niet incidenteel, maar naar een vast stelsel.

En met een laatste woord komen we nog even op de hoofdzaak, die overgang, terug. We willen n.l., dat ze ook bij het biezonder onderwijs tot stand zal komen. Want de sociale kwestie, waarvan ze een onderdeel is, handicapt ook de kinderen der kerkelike arbeiders en kleine burgers, en belemmert ook in hun kring de werking van het recht en de doorwerking der demokratie. Nu kunnen we geen direkte invloed oefenen op het systeem der biezondere school, juist, omdat ze nog *te*

biezonder, *te* vrij is. Maar we kunnen dit wel indirekt doen, door het goede voorbeeld. Gelukt het ons, een stelsel te ontwerpen en in de praktijk te doen werken, dat de kinderen der openbare school hun recht op middelbaar en hoger onderwijs verzekert, dan zal in kerkelike kringen eveneens de drang worden geboren, en tot een goed einde worden geleid, om aldaar de on- en minvermogende kinderen te brengen op die plaats in de maatschappij, waartoe hun aanleg hen roept. Ook op dit terrein heeft het socialisme de weg te bereiden voor de andersdenkende arbeiders.

De eerste stappen zijn reeds gezet. Eén der vruchten van de Pacificatie van 1920 is, dat de schoolgeldregeling, voorgeschreven voor het openbaar onderwijs, ook verplicht is voor het biezonder; ook daar geldt: „voor iedere school derzelfde soort (gewoon l.o. of u.l.o.) is in elke klasse van heffing het verschuldigd bedrag gelijk". Ook op de biezondere scholen is in de eerste zes leerjaren het onderwijs in de Franse taal niet toegelaten. Beide rijksbarrières tot het M.O. zijn dus ook daar gevallen. Maar ook daar heeft de politieke mogelikheid de sociale werkelikheid als sterker kracht moeten erkennen. Uit de reeds genoemde redevoering van de heer De Jong citeer ik, een enkele zinsnede kursiverend:

„Wel schreef de wet voor, dat artt. 62—67 ook van toepassing waren op de biezondere scholen, zodat verwacht zou worden, dan tans de eenheidschool ook voor de biezondere school zou zijn tot stand gekomen. *Gelukkig bleef deze dwang uit.* Toen de heer Albarda aan de Minister schreef of de gesubsidieerde biezondere scholen ook toegankelik moeten zijn voor de kinderen van ouders, die niet lid zijn der schoolvereniging, antwoordde de Minister, dat dit in 't algemeen van de statuten der Vereniging afhing. *Zo bleef de biezondere school vrij.*"

Men ziet, dat deze „vrijheid", standenschool te zijn, niet direkt eis is der wet, maar slechts steunt op een bij de wet gewaarborgde vrijheid der statuten van een schoolvereniging. Die statuten kunnen dus ook anders zijn; dat hangt af van de geest der biezondere schoolverenigingen. Voor de reaktionairen onder de kerkelike partijen is die geest blijkbaar een te zwakke waarborg voor standen-handhaving. Zij strijden altans voor een andere regeling der schoolgeldheffing bij het biezonder onderwijs. Reeds in 1925 wendde de Schoolraad zich tot de regering met een adres, waarin o.a. werd gevraagd de vrijheid voor een schoolbestuur, om bij de gemeenten een *totaalsom* wegens schoolgelden te verantwoorden (voornoemd Jaarboek, pag. 43), zodat men dus voor elke leerling der verschillende scholen die onder één bestuur staan, van de gemeentelike voorschriften, welke voor het openbaar onderwijs golden, zou kunnen afwijken. De inwilliging van dit verzoek vindt men onder de voorstellen-Rutgers, op dit ogenblik aan de orde. We zullen er hier niet verder over uitweiden, maar kunnen belangstel-

lenden verwijzen o.a. naar een uitstekend artiekel over deze aanslag op de biezondere éénheidschool in *De Bode* van 17 April j.l. Wel wensen we in dit verband nog op te merken, dat de reaksie dikwels een fijne neus heeft voor de nieuwigheden die haar macht bedreigen, en dat wij uit de strijdhouding die ze alsdan aanneemt, kunnen afleiden, waar we verdedigend moeten optreden. Dit kunnen we doen in de wetgevende lichamen, natuurlik; maar we moeten het vooral doen door in de praktijk des levens te verankeren wat ons komt aangedreven op de wateren der politiek. Zou men ons anders in het parlement niet toevoegen, dat we droombeelden najagen, die zo duidelik op schimmen gelijken, dat we zelf de moed niet hebben, ze tot leven te brengen?

Evenmin als in het Arnhemse voorstel gesproken wordt over de wijze, waarop de hier bepleite aansluiting tot stand zou kunnen komen, geschiedt dit in ons artiekel. Wie het een laakbare omissie acht, wijte ze niet aan verlegenheid van de schrijver. Hij meent een weg te weten, doch wil die niet in gevaar brengen door een eventuele ontijdige diskussie. Ook wil hij niet het *dat* bedreigd zien door het *hoe*. Als voorstel 89 door een Kongres is aangenomen — of als het P.B. het zou willen uitvoeren uit zichzelf, — dan eerst is de tijd aangebroken voor een beraadslaging over de wijze der door ons bepleite aansluiting. De leiding dezer besprekingen blijve aan het P.B., dat het algemene karakter onzer Partij vertegenwoordigt; natuurlik zouden ook onderwijzers-partijgenoten advies kunnen uitbrengen over voorgestelde techniese mogelikheden.

EEN LANDVOOGDIJ

DOOR J. E. STOKVIS

DE gouverneur-generaal, die onlangs terugkeerde, geloofde nog ernstig in de „koloniale ethiek", de staatkunde der „associatie", welke de keerzijde wilde zijn van het cultuurstelsel. Tegenover Nederlandsche baatzucht plaatste zij nationale onbaatzuchtigheid; zedelijke roeping zou gaan boven stoffelijk gewin, het belang van de kolonie boven dat van het moederland, eenheid boven tegenstelling, de gelijkwaardigheid der rassen boven den hoogheidswaan van den blanke. Hoe betrekkelijk verre, naar den tijd gerekend, cultuurstelsel en ethiek ook van elkaar zijn verwijderd, de beide stelsels vormen samen één groote episode welker kenmerk is, dat het moederland zonder eenige staatkundige tegenkracht vanuit de koloniale volken

geheel naar eigen wil of wensch het beleid kon bepalen. Dat tijdvak vond een natuurlijk einde, toen die tegenkracht geboren werd, dus met het ontstaan van een nationale beweging, met den groei van een eigen koloniaal staatkundig leven, van een „eigen sfeer", zooals Van Limburg Stirum het noemde.

Van dien tijd af brak de harde werkelijkheid weer door. De koloniale uitbuiting had nimmer een einde genomen, was slechts in andere handen overgegaan; het vrije kapitaal verrichtte met meer raffinement en hooger winst het vroegere staatswerk. Wat voor verkregen rust werd gehouden, was slechts een windstilte; want toen de wedergeboorte van Azië ook Indonesië tot nieuw leven bracht, was ook daar de machtsvraag gesteld. De vredige weide der koloniale ethiek werd een slagveld. De tegenstellingen van belang en ras zijn in zeer korten tijd verscherpt tot en met de onverzoenlijkheid. Zoowel de Europeesche gemeenschap, welke de „ethiek" nimmer heeft bemind, als de Indonesische wereld rekenen nog slechts op eigen kracht en kans, hoe ongelijk dan ook de mogelijkheden nog zijn. In het moederland is deze diepe wijziging in de verhoudingen eveneens merkbaar geworden. Voorzoover daar de koloniale staatkunde doorwerkt, zagen in het laatste decennium groote ethische figuren als Snouck Hurgronje en Van Vollenhoven hun *politieken* invloed terugdringen en trad het koloniale kapitaal met zijn wetenschappelijken aanhang steeds duidelijker en meer aanvallend op den voorgrond. „Leiden" tegen „Utrecht".

De natuurlijke ontwikkeling van een vrijheidsbeweging onder hen, die in nationale onvrijheid leven, verwekte als reflex een kunstmatig verhit, een specifiek *koloniaal* Nederlandsch nationalisme, dat aan het overgroote deel van het Nederlandsche volk tot nu voorbijgaat. Aan de eene zijde gaat de strijd in de eerste plaats om een recht, bij den blanke om een belang.

Reeds de gouverneur-generaal Van Limburg Stirum heeft op het laatst van zijn bewind dezen omslag van rust naar spanning ervaren. Bijzonder in de jaren 1919 en 1920 genoot deze bewindsman, die regeerde met een sterke hand en met een „gouden hart" — zooals later eens een Indonesische schooljongen in zijn opstel neerschreef — den vollen haat van de politiek onrustig geworden Europeesche gemeenschap. Weldra volgde ook de terugslag in Nederland. De toenmalige voorzitter der Tweede Kamer, mr. Fock, gaf in die dagen den heer Van Stirum den laatsten stoot troon-afwaarts en zichzelven den eersten zet troon-opwaarts. Met een scherpe kritiek op den landvoogd hield hij in April 1919 zijn „discours gouverneur", naar de verzekering van wijlen Dresselhuys, en zetelde inderdaad twee jaren later te Buitenzorg.

De man, die onder Van Deventer's invloed eens de minister der „ethische school" is geweest, heeft als landvoogd onder den heer Simon de Graaff een straffe behoudspolitiek gediend. Zijn beleid viel harmonisch samen met het eveneens in 1921 opgetreden bewind van den Indischen Ondernemersraad onder Treub. Zijn koloniale ethiek was nog slechts een buiten gebruik gesteld familiestuk, zoo'n oud gouden horloge, dat niet meer loopt, maar dat men nu eenmaal niet wegdoet. Bij extra-gelegenheden vond de heer Fock nog wel eens een volzin met ethischen tierlantijn, maar toen hij heenging, hadden zoowel de koloniale ondernemer te 's-Gravenhage, als die te Moskou vaster voet gekregen dan ooit tevoren.

Die situatie was natuurlijk niet door den heer Fock geschapen, werd ook niet door hem gewild; zij was uit een verschuiving der staatkundige krachten tevoorschijn gekomen en overigens verscherpt door den kolonialen weerslag der na-oorlogsche verhoudingen. Ook, vooral in de kolonie stelde het kapitalisme zich in hechter organisatie en concentratie teweer, vond daar immers een jonge, nog armelijk toegeruste tegenkracht.

Maar wèl was die landvoogd zich van de situatie bewust; hij begreep èn aanvaardde haar. Hij was ook de dooroefende staatsman, de *vakman*, die haar vlot en technisch, zonder kleer-scheuren of gemoedsstoornis wist te verwerken. Hij klopte op de politieke gesteldheid.

Het stond gansch anders met zijn opvolger. Jhr. de Graeff trad op in het stormend geloof, de situatie te kunnen herscheppen. Alsof hij aan de wieg van de koloniale ethiek stond en niet aan haar reeds gedekte graf, predikte hij in jongelingsdrift de samenwerking der rassen, het geloof in de onwerkelijkheid. Wie zich er rekenschap van geeft, dat deze staatsman een school van niet veel minder dan twintig jaren in het sanhedrin der koloniale bureaucratie had doorloopen en daarna nog acht jaren als diplomaat heeft gediend, staat tegelijk ontsteld en verheugd over zoo strikten politieken eenvoud.

Reeds bij de eerste gedachtenwisseling in den Volksraad, November 1926, trok onze vertegenwoordiger de grens tusschen verleden en heden. Wij krijgen, zei hij, een persoonswisseling, een geluidwisseling, maar geen wisseling van stelsel. Het land blijft een exploitatie-kolonie, en iedere landvoogd de vertegenwoordiger van den exploitant. Het harde behoud kan hoogstens verkeeren in een welwillend, voorzichtig behoud. Het antwoord was, dat de regeering nog vele malen in de gelegenheid hoopte te zijn, „door woord en daad de legende van het voortbestaan van een koloniaal exploitatiestelsel te weerleggen." [1]) Ons dunkt, de landvoogd heeft de waarheid van deze „legende" bitter

[1]) *Hand. Volksraad, Tweede Gew. Zitting.* 1926, blz. 126 en 373.

ervaren. Het zijn juist de koloniale exploitanten en de hunnen geweest, die hem den voet hebben dwars gezet.

In de van frischheid stralende rede, waarmee de heer De Graeff op 7 September 1926 te midden van den Volksraad zijn ambt aanvaardde, stelde hij een vertrouwenspolitiek tot uitgangspunt van zijn bewind. „Voorzoover het is teloorgegaan — zei hij — (moet) het vertrouwen van de inheemsche bevolking in den rechtvaardigheidszin van de Regeering en in Haren wil om steeds aan de belangen van die bevolking boven elk ander belang den voorrang te geven, weder worden hersteld." Met deze verklaring heeft de heer De Graeff al dadelijk een aanvalspunt geboden voor de felle Europeesche oppositie, welke hem hiermee als een kwaad insect tot het einde heeft bestookt en gestoken. Men zag er, ondanks herhaalde en stellige ontkenning, een ongepaste kritiek in op den beminden mr. Fock. Toch is het de heer Fock zelf geweest, die bij zijn heengaan den opvolger op het „verloren vertrouwen" had gewezen. Toen de zaak in de jongste Volksraadszitting nòg weer eens werd opgerakeld, heeft de heer De Graeff ten laatste het zwijgen verbroken. Nieuws gaf deze onthulling overigens niet, want reeds den 6en November 1924 had de Volksraad immers van den heer Fock vernomen, „dat (het) zich niet laat ontkennen, dat wantrouwen in breede kringen bestaat."

Het geval is echter meer pikant dan belangwekkend, want op het „vertrouwen" van nationaal onvrijen in een vreemd gezag, dat in die onvrijheid *eigen* nationale kracht zoekt, kan geen koloniale staatkunde steunen. Het ware een steunen op luchtspiegeling.

De Indonesiër schenkt geen vertrouwen meer; hij is op politieke concessies uit, zooals de groot-ondernemer op landbouw- en mijnconcessies. Het is zaken-doen. Als men nog van vertrouwens-politiek zou willen spreken, dan gaat het niet langer om een vertrouwen in het Nederlandsche gezag, maar in de ontwikkeling van eigen kracht; zelfvertrouwen. Men kon dat zoo goed beluisteren in de jongste begrootingsrede van den heer Thamrin, den nuchteren leider der (radicale) Nationale Fractie in den Volksraad. Tegen samenwerking geen bezwaar — zei hij — maar dan op voorwaarde van concessies aan de Indonesiërs, „neerkomende op het afstaan van een gedeelte van het tot dusverre door hen (niet-inheemschen) genoten uitsluitend recht." [2])

Jhr. de Graeff begaf zich dus met zijn installatie-rede — welke hoogstens of desnoods een afscheidswoord had moeten zijn! — tusschen twee partijen, waarvan de eene eigenlijk nooit iets van de koloniale ethiek heeft willen weten, terwijl de andere er niets meer

[2]) *Hand. Volksraad.* 1931/'32, blz. 177.

van verwacht. De landvoogd heeft dit ten slotte ook zelf ingezien, want in zijn laatste openingsrede voor den Volksraad heeft hij het geloof in de associatie-politiek prijsgegeven.[3]) Dit laatste woord had zijn installatie-rede moeten zijn.

De vertrouwens-politiek is dan ook mislukt. In staatkundig opzicht is er nauwelijks verschil tusschen den toestand, welken de heer Fock heeft achtergelaten en dien bij het heengaan van den heer De Graeff. Ook nu staat de strijdbare volksbeweging van rechts tot en met links, in en buiten den Volksraad, scherp, zoo niet scherper verwijderd van het Nederlandsche gezag. Met de Digoel-verbanningen, de huiszoekingen, het P.N.I.-vonnis kreeg die beweging zwaarder deuken dan zij onder het Fock-bewind had te verduren. De politieregeering bleef even uitdagend, de oude almacht van het Europeesche „B.B." is niet geweken. De financieele politiek, toetssteen voor elk koloniaal bewind, bleef ondanks zeer vruchtbare vóór-crisisjaren (1926—1929) niet minder smal dan die van den voorganger. Ook onder jhr. de Graeff werd dat beleid een tuchtiging, toen een geldnood intrad.

De omstandigheden zijn zeer ongunstig geweest. Hij had nauwelijks het bestuur aanvaard, toen de communistische overval plaats vond en deze verscherpte de gesteldheid zoodanig, vroeg zoo groote inspanning en zooveel geld, dat bij het vormen van een oordeel over deze bestuursperiode het zware incident — dat bovendien een vrucht was van het voorafgaande tijdperk — behoort te worden verrekend. Het staat wel vast, dat indien de heer de Graeff voor deze hindernis op zijn baan had kunnen worden gespaard, de eigen geest sterker en zuiverder uit het bestuur had kunnen spreken.

Niettemin heeft de landvoogd zich ook in die dagen van een zeer eigen kant doen kennen en wel door het schrikbewind, dat toen is gevoerd. Zeker, het Moskou-avontuur was ernstig en onverantwoordelijk; maar de wildheid, waarmee de administratieve en gewapende machten van het geweld op schuldigen en onschuldigen werden losgelaten, geleek meer een wraakneming dan herstel van de orde. De staatsman ging hier in den gezagsman onder. Zoo was het trouwens niet alleen bij dit incident, maar ook bij de beruchte, domme „huiszoekingen" en wat daarop is gevolgd. Verder zijn de ordonnantie tegen de „revolutionaire woelingen" en de wedergeboorte van een „drukpersreglement" andere getuigenissen van gelijke geaardheid.

Dat de heer De Graeff na het opleggen van de straffe hand het goede hart liet spreken door erkenning van gedaan onrecht en den durf tot eenig herstel, is overigens eervolle vermelding ten volle waard.

---

[3]) Idem, blz. 8.

De reactie had dus waarlijk niet te klagen over den afgetreden landvoogd en toch werd juist deze man hartgrondig en tot aan het liederlijke door haar verwenscht en vervolgd. De Europeesche gemeenschap — behoudens dan zeer weinige uitzonderingen — heeft een niets ontziende campagne gevoerd tegen den hoogste des lands, als het ware gevoetbald met het haar zoo dierbare Nederlandsche gezag. En niemand minder dan de president-directeur van de Javasche Bank, de tegenwoordige leider van de Nederlandsche Bank mr. Trip, deze hoogepriester van de ondernemerswereld, was daarbij de aanvoerder. Indien de heer De Graeff er behoefte aan mocht hebben, dan kan juist die vijandschap in de Europeesche kringen hem, bij veel teleurstelling, tot troost zijn.

Hij moge dan de situatie, welke hij te verwerken kreeg, slecht hebben gepeild en hierop zijn gestrand; hij was met een goeden geest bezield. En dàt heeft de reactie hem nimmer vergeven. Ondanks het zeer vele, waarvoor zij dezen landvoogd heeft te danken, bleef hij voor haar een vreemde, een ongewenschte, terwijl zij met den heer Fock vlot in den omgang was, als met iemand van eigen huize. Zooals een manufacturier zijn katoentje direct op het draadgehalte betast, ongeacht het patroontje, zoo had het koloniale behoud reeds uit de aanvaardingsrede den nieuwen landvoogd op zijn bruikbaarheid geschat. De heer De Graeff mocht al de kwaadaardige oppositie trachten te stuiten door op elke duidelijk uitgesproken overtuiging velerlei interpretaties of gewijzigde formuleeringen te laten volgen — het kon niet meer helpen. Hij mocht dan al de „sterke man" zijn geweest, men bleef zijn *gezindheid* vreezen, zijn linksche sympathieën. Toch ging de landvoogd hierin staatkundig niet verder dan dat hij de Nederlandsche zaak het beste gediend vond met een beleid, dat verder zag dan tot de gemiddelde twintig Indische werk-jaren van den kolonialen ondernemer.

Van die gezindheid werd vooral blijk gegeven met het door hem ondernomen herstel van wat de „Inlandsche meerderheid" in den Volksraad wordt geheeten, maar in werkelijkheid de grootst mogelijke minderheid is (30 van de 61 leden). Van een hervorming kon hierbij nauwelijks worden gesproken, want deze zetelverhouding was reeds in 1922 door den Volksraad aanvaard, door den minister Simon de Graaff overgenomen, maar werd ten laatste door het beruchte amendement-Feber c.s. in de Tweede Kamer verijdeld.

De poging tot herstel kwam echter in een tijd van verscherpte verhoudingen en deze omstandigheid maakte haar tot een politieke gebeurtenis. Reeds bij de aankondiging rommelde het in de tenten des behouds en toen spoedig daarna de onlusten uitbarstten, steeg het Europeesche verzet tot een furie. De onverzettelijkheid, waarmee de landvoogd deze verdwazing trotseerde; de gloed, de kracht van

argumentatie, de monumentale vorm van de verdediging van het voorstel in den Volksraad, verheffen deze episode tot een historische hoogte. De oorzaak van deze politieke crisis, waarbij het duidelijk om het aftreden van den landvoogd ging, ligt niet in de eerste plaats in de rechtstreeksche beteekenis van het voorstel. Zonder bezorgdheid kon men aan het Indonesische element in den Volksraad wat ruimer armslag bieden, want de beslissende macht berustte nog *buiten* dien Volksraad in stevige Europeesche hand. Het ontwerp werd echter gebruikt als scherp gelegenheidswapen in het blinde verzet van een door-en-door verwende koloniale gemeenschap tegen de eerste voelbare teekenen van den nieuwen tijd.

Na den slag om de „Inlandsche meerderheid", na dat harde en schoone eerste jaar, schijnt de hervormende kracht van den landvoogd gebroken. Hij verliest merkbaar terrein aan den tegenstand. Politie en Bestuur zien hun invloed stijgen en een opklinken nu en dan van het oude frissche geluid kon den indruk van stijgende onzekerheid en ongestadigheid niet wegnemen. Het is het behoud, dat aan de winnende hand kwam en bleef. Het kon niet anders.

Dat heeft de strijdbare Indonesiër al spoedig ingezien. Heeft hij het vertrouwen al grondig afgeleerd, het is hem daarom niet onverschillig, wie er te Buitenzorg zetelt. De heer De Graeff had dan eigenschappen, welke den oosterling boeien: een edelman en een edel mensch, gemakkelijk bereikbaar, rechtvaardig en gevoelig. Die Indonesiër is een kunstenaar in het persoonlijk waardeeren, maar thans ook in het staatkundig schatten; en dan is de staatsman De Graeff hem een teleurstelling geworden. Niet die „Inlandsche meerderheid" was wat het Indonesische hart in de eerste plaats begeerde. Het verlangen ging boven alles uit naar meer vrijheid voor de nationale beweging, deze krachtbron in den vrijheidsstrijd. Maar op dit punt gaf de landvoogd voornamelijk ontgoocheling. Tegenover de toegebrachte felle slagen kan het commissoriaal maken van de kwade artikelen 153bis en ter en 161bis van het Indische Strafwetboek, deze klemmen op het uitings- en stakingsrecht, geen compensatie bieden; hoe verdienstelijk overigens de poging zij. Ook de instelling van een commissie tot herziening van de interneerings-procedure gaat boven de goede bedoeling niet uit. Nog met betrekking tot andere zaken, welke den Indonesiër zeer na staan, heeft de heer De Graeff zich bepaald tot een druk gebruik van het commissoriale apparaat. Voorzoover dat ook werd gemoeid in het onderwijsvraagstuk en het grondprobleem, blijft het zelfs nog de vraag, of het den Indonesiër goeds belooft. Nu reeds is het waarschijnlijk, dat zijn beste lager onderwijs zal worden geknauwd en dat het éénige hem geschonken

voorrecht naast zoo groote achterstelling, zijn voorrecht op den grond, onder bedreiging staat. Daarom kon de landvoogd óók den Indonesiër niet meer winnen en als een vereenzaamde en teleurgestelde — hij getuigde er openlijk van — ging de harde werker henen.

Het bewind van den heer De Graeff stond in een kentering der tijden. Met den groei eener vrijheidsbeweging heeft ook de koloniale staatkunde zich tot haar ware gestalte ontwikkeld, tot een strijd om de macht tusschen eenerzijds het moderne grootkapitaal op de koloniale markt en anderzijds de volken, die hierdoor in eigen land economisch en nationaal worden verlamd. Het wereldverschijnsel van het moderne imperialisme riep die andere wereldkracht de herrijzenis van het overheerschte Oosten, tegen zich op. De heer De Graeff heeft ervaren, dat ook in Indonesië een evenwichtsspel op de kuiven dezer branding slechts kan doen tuimelen.

De jongste koloniale bestuursperiode heeft naar onze overtuiging weer sterker doen gevoelen, dat ondanks veel vernis en bijwerken, het bestuursapparaat is achtergebleven bij de vernieuwing der tijden. Nog steeds rust de feitelijke macht in de eerste plaats bij de *politie* van laag tot hoog, vanaf den terroriseerenden straat-agent, via het speurende, achterdochtige Binnenlandsche Bestuur tot den toetastenden, almachtigen Procureur-Generaal. Ondanks welke moderne aankleeding ook, is de kolonie nog een politie-staat — en overigens een groot-landbouwonderneming. Wij ontkennen niet, dat ook vele andere en edeler krachten zich deden gelden, maar in de kern is Indonesië nog steeds een schriel beheerde en straf overheerschte *kolonie*.

Die waarheid kan niet worden weggezongen door gereede lofliederen van welken vriendelijken, goed-onthaalden en onwetenden rondreiziger ook. Indien het in vergelijking met andere koloniale landen in Indonesië nog zoo betrekkelijk rustig toegaat, dan is dat vóór alles te verklaren uit de meegaandheid, de merkwaardige zelfbeheersching en de maatschappelijke bruikbaarheid van de Indonesische volken. Maar dit „soliede fonds" wordt thans gevaarlijk snel opgebruikt, en geen hardnekkiger vijand is denkbaar dan de goede mensch, die tot het uiterste wordt gedreven.

Alleen een groote en moedige vernieuwingspolitiek kan de onweerhoudbare liquidatie der koloniale heerschappij nog in de baan des vredes houden.

INTERNATIONALE BESCHOUWINGEN

DOOR MR. H. J. VAN MEURS

WE hebben dan nu het geschil met een grote mogendheid er bij, waarvoor men in Genève heimelik sidderde om het nog altijd broze prestige van de Volkenbond. En nog wel op de, volgens de teorie, ongunstigste plek der wereld. Gold het niet bijna als een dogma, dat de Volkenbond het nooit zou wagen zijn handen in het Chineese wespennest te steken? China zelf scheen volkomen overtuigd te zijn van het onomstotelike van dit dogma, toen het een paar jaar geleden vrijwel geen enkele poging deed om zich met Volkenbondshulp de Russen van het lijf te houden, toen deze hun opvatting van het Kellogg-pakt demonstreerden, waardoor alle anderen hun kostbare huid konden redden.

Misschien mag men dan ook tans in het beroep dat China onmiddellik op de Volkenbond deed, een bewijs zien, dat het vertrouwen in de Bond in Nanking is gestegen. Niet voor niets heeft de Volkenbond klaarblijkelik zijn hygiëniese, finantiële en verkeersambtenaren naar China gestuurd, om dat land van al te belanghebbende grote-mogendheden-steun te helpen bevrijden. Ook de verkiezing van China als Raadslid mag tot versterking van dit vertrouwen hebben bijgedragen. De Raad echter leek in September weinig gesticht te zijn over dit Chineese beroep. De grote heren waren naar huis, zij hadden in hun ogen veel belangrijker nationale of hoogstens „Europeese" aangelegenheden te behandelen. Een stel plaatsvervangers deelde goede raad uit en sprak schone woorden, maar wist in feite niet eens van de zo gunstige aanwezigheid van de Assemblée te profiteren, om, als in het Korfoe-geval, een druk van de openbare mening te organiseren. Was het angst voor het „grote-mogendheden-konflikt" of voelden de landen met belangen in China, die nog niet lang geleden zelf met oorlogsschepen demonstreerden, zich niet erg prettig, nu hun gevraagd werd tegen Japan op te treden? Was het de algemene malaise van een futloze Septembermaand of werkelik een toegeven aan wensen van Amerika, zoals het *Journal de Genève* ons wil doen geloven? Het geheel maakte altans een zielige indruk. Dit werd nog versterkt door de poging om opnieuw in het kader van de Volkenbond een biezondere grote-mogendheden-politiek te organiseren. De afgelopen zomer met zijn bezoeken aan Londen, Parijs, Rome en Berlijn scheen vruchten te dragen, zij het dan ook andere dan men redelikerwijze mocht verwachten.

Men ging uiteen na een vage belofte van de Japanse regering, dat de troepen zouden worden teruggetrokken. In de eindresolutie kwam iets

voor, dat oorspronkelijk veel op een middel leek het eigen niet zuivere geweten te sussen: het besluit om 14 Oktober opnieuw bijeen te komen, als de toestand dan niet radikaal verbeterd zou zijn. Het enigszins verdachte besluit heeft echter ten slotte verrassende gevolgen gehad.

Toen de Raad weer bijeenkwam, door een nieuw Chinees beroep nog een dag vroeger dan oorspronkelijk bepaald was, bleek de toestand radikaal veranderd te zijn. Lord Reading, Briand, Grandi, ze waren nu weer persoonlijk aanwezig en de Raad in zijn geheel bleek zijn slaperige stemming kwijt te zijn. Hadden de mogendheden ingezien, dat er directe belangen voor hen in het spel waren? Hadden zij begrepen, dat een ontgocheling van de openbare mening nu, vlak voor de ontwapeningskonferentie, dubbel gevaarlijk was? Misschien ook, dat het cynisme der Japanse militairen, die heel slim meenden te zijn, nu zij een door katastrophen geteisterd China overvielen en een ekonomies verzwakt Europa voor een voldongen feit stelden, wat al te sluw was geweest. Hoe het zij, de zaak werd energieker aangepakt en de Raad nam een dergelike houding aan, dat hij zich onsterfelik belachelik zou maken als hij nog eens als in September over zich heen zou laten lopen. Dat is wellicht onze beste garantie.

Het schijnt dan nu ook wel vast te staan, dat de Raad niet van plan is zich te laten afleiden van het kardinale punt: de terugtocht der Japanse troepen. Men geve de Japanners wat koncessies om hun figuur te redden, daarbij oppassend dat het geen uitlopen wordt als in het Korfoe-geval: maar zij moeten er uit, voor er over iets anders gesproken kan worden; daarmee staat of valt de Volkenbondsidee. Zo de eis, dat geschillen op vreedzame wijze beslecht moeten worden, nog enige zin wil hebben, dan is het uitgesloten dat men toelaat, dat een land, om welke militaire maatregelen ook, tot onderhandelen wordt genoopt.

Deze Japanse inval is de militaire voortzetting van een politiek, die door Japan reeds sedert tientallen van jaren met wisselend succes wordt bedreven om Mantsjoerije in zijn macht te krijgen. In de negentiger jaren voert het oorlog met China, maar de grote mogendheden verhinderen de gebiedsuitbreidingen, die Japan met zijn overwinning dacht binnen te halen, een snoodheid, waarover de Japanse vertegenwoordiger in de Raad zich dezer dagen nog eens beklaagde. De oorlog met Rusland speelt Japan Port Arthur en de Zuid-Mantsjoerijse spoorweg in handen. Tijdens de wereldoorlog krijgt het de gelegenheid om met even groot cynisme als tans een belangrijke stap vooruit te doen naar het gewenste doel. Als Europa door de oorlog in beslag is genomen en zelfs van de hulp van Japanse oorlogsschepen afhankelik is, stelt Japan aan China de beruchte 21 eisen en weet door middel van een ultimatum een verdrag door te zetten, waarin een groot gedeelte van die eisen is vastgelegd. Als na de oorlog de kansen keren, moet

Japan wel weer een deel van de bedongen voordelen laten varen. Maar op een deel er van kan het nog steeds bij verdrag vastgestelde rechten laten gelden; daaronder zijn belangrijke handelsvoordelen voor Japanse onderdanen en een verlenging van de tijd waarvoor oorspronkelik Port Arthur en de Zuid-Mantsjoerijse spoorweg „gepacht" zijn. Het schijnt nu gemeend te hebben opnieuw een unieke kans te hebben China door militaire maatregelen tot onderhandelen en dan natuurlik tot nieuwe koncessies te dwingen.

Dat China, door ondervinding wijs, onder geen omstandigheden bereid is met Japan direkt te onderhandelen zolang nog één Japans soldaat op Chinees grondgebied staat, is alleszins te billiken. Het is ten slotte slechts een bewijs te meer voor het Japanse cynisme, als uit Tokio de Volkenbond voortdurend wordt bezworen zijn interventiepogingen te staken; in direkte onderhandelingen zou het konflikt veel gauwer kunnen worden opgelost. Ook als de Volkenbond de militairen tot de aftocht zal hebben gedwongen, zou het voor China te wensen zijn niet met Japan alleen te moeten onderhandelen over een regeling voor de toekomst. Hier biedt zich de Volkenbond een onverwachte gelegenheid zelf de Chineese kwestie ter hand te nemen en te trachten de betrekkingen tussen China en de mogenheden een betere grondslag te geven.

Een direkt voordeel heeft de aktie der Japanse militairen de Volkenbond reeds gebracht: de samenwerking met Amerika. Nog in September liet zich een dergelike gebeurtenis niet dromen. Nu eenmaal Amerika de weg naar de Raadstafel heeft gevonden, laat de beruchte kwestie der veiligheid zich weer iets gunstiger aanzien. Reeds lang schijnt Frankrijk genoegen te zullen nemen met een zogenaamd konsultatief pakt, een verplichting tot beraadslaging in geval van oorlog of oorlogsgevaar. De konsekwentie hiervan, het op generlei wijze ondersteunen van een eventuele aanvaller, zou ook Engeland meer vrijheid van handelen geven. Nog tijdens de Londense konferentie was Amerika op geen voorwaarde tot zulk een pakt te krijgen en de Frans-Italiaanse onderhandelingen liepen spaak. Tans hebben we een eerste toepassing van zulk een beraadslaging, een perfekte vorm van samenwerking zelfs tussen Amerika en de Raad en van de overzijde van de Oceaan komt geen enkel teken van protest. Het is waar, zulk een eerste stap in een bepaald geval is nog niet hetzelfde als een verplichting tot herhaling in alle denkbare gevallen. En bovendien, er staan tans zulke grote Amerikaanse belangen op het spel, waarvoor men enkele jaren geleden een oorlog geenszins uitgesloten achtte. Dit neemt niet weg, dat de eerste stap goed gelukt is en dat de Amerikanen, die zelf zoveel belangstelling voor de ontwapening hebben getoond, zich deze unieke gelegenheid toch wel niet zullen laten ontsnappen.

De juridiese strijd over deze Amerikaanse deelneming was, als altijd in dergelike gevallen, nogal dwaas. Nooit heeft men bij de samenstelling van het Pakt gedacht aan een gekombineerde aktie voor de handhaving van de vrede tussen de Volkenbond en een niet-lid als tans toegepast wordt. Het is daarom onzinnig elkaar met juridiese argumenten te lijf te gaan. Feitelik zag de Raad kans een nieuw orgaan voor vredeshandhaving te scheppen. In zoverre eenstemmigheid een algemene regel is, was het een revolutionnaire daad over Japans tegenstand heen te lopen. Er zijn ogenblikken in het leven, dat zulke revolutionnaire daden nodig zijn om op een hoger plan te komen. Dan is het echter zaak hieraan niet de schijn van wettigheid te geven; daarmee verzwakt men de eigen positie. Men oordele in het onderhavige geval. Om aan de uitnodiging het karakter van een procedurekwestie te kunnen geven, beweerde men, dat tot de eigenlike kwestie, de samenwerking met Amerika, in September al met algemene stemmen was besloten; nu betrof het alleen de vorm der samenwerking. Polen en Joegoslavië gingen zelfs zover nog eens te onderstrepen, dat deze afwijking van de eenstemmigheid geen precedent mocht zijn (Soviet-Rusland!); de regel der eenstemmigheid was in September toegepast toen het over de kwestie zelf ging. Een hopeloze kunstmatige konstruktie, die de hele zaak dreigt te bederven. Als voortaan dus weer met algemene stemmen, dus ook met de stemmen der partijen, Amerika moet worden uitgenodigd, dan kan alles ieder ogenblik weer vastlopen. Het was zaak geweest nu eens en vooral vast te stellen, dat men voor zulk een uitnodiging de stemmen der partijen niet nodig had. Was Japan het daar niet mee eens, dan maar zonder Japan! Op het ogenblik, dat ik dit schrijf, zitten de Japanse militairen nog steeds op Chinees grondgebied. Of ze in de eerstkomende dagen zullen zwichten voor de druk van heel de rest der wereld, Amerika inbegrepen, valt nog niet te zeggen. Het is te hopen, dat zij, die steeds bij de preventieve werking der sankties zwoeren, niet al te veel in het ongelijk worden gesteld. Het is een gelukkig teken, dat men meer en meer van handelen begint te praten en dat een Volkenbondsaktie eindelik voor het eerst vorm, zij het nog een vage vorm, begint te krijgen. Want een ding staat vast: de militairen mogen hun zin niet krijgen, daarbij staat het bestaan van de Volkenbond op het spel. Maar het is even gelukkig, dat nog niemand ernstig aan militaire sankties durft denken. Oorlog blijft oorlog, een welbewuste opoffering van duizenden onschuldige individuen. Zij, die op grond van valse teorieën, de Volkenbond, die een executieoorlog laat voeren, vergelijken met de deurwaarder, die een vonnis voltrekt, zijn onverantwoordelijke lieden, die met vuur spelen.

Een middenweg te moeten zoeken, zal misschien de niet benijdenswaardige taak zijn van Briand en zijn medeleden van de Raad.

DE TRAGEDIE DER VERGISSINGEN

(EEN ANTWOORD AAN J. VAN GELDEREN)

DOOR S. DE WOLFF

III

De grootte der productie. (Vervolg)

OP blz. 656 tot 659 van Van Gelderen's critiek vinden wij een beschouwing over het achtste en een gedeelte van het negende hoofdstuk van mijn boek, waarvan ik bij eerste lezing geen woord begreep. Van Gelderen, zoo dacht ik eerst, had dit, wat mij betreft, even goed in het Maleisch kunnen schrijven, dan had ik er evenveel van verstaan. Totdat de noot 9 op blz. 657 voor mij, van een enkele noot, in een nieuwe vreugdevolle negende symphonie veranderde en voor mij in de Egyptische duisternis de „Götterfunken" deed overspringen. Deze noot luidt:

„In de uitwerking van het voorbeeld op blz. 330 moet een fout schuilen. Bij narekenen vond ik, dat het evenwicht niet ligt bij 5½ uur brood- en 1½ uur vischproductie, doch bij 7 uur brood- en 3½ uur vischproductie. In beide soorten van arbeid bestaat dan evenwicht: bij brood zijn lust- en onlustintensiteiten beide 7, bij visch 13.3.

Het totaal lustsaldo bedraagt dan 82⅛ en in de Wolff's oplossing slechts 71."

„In de uitwerking van het voorbeeld op blz. 330 moet een fout schuilen!" Dat de fout bij Van Gelderen ligt, het komt in de verste verte niet bij hem op. Stel je voor!

Welnu, deze noot bewijst, dat Van Gelderen van het geheele betoog in het achtste en in een gedeelte van het negende hoofdstuk geen woord gesnapt heeft, ondanks mijn uitgebreide „litteraire" uiteenzetting op blz. 330 en 331 van *Het Economisch Getij* en de voor ieder, die slechts de beginselen der Algebra kent, zoo eenvoudige uiteenzetting der onlustformule op blz. 445 en 446 in het *Mathematisch Aanhangsel.*

Van Gelderen schrijft op blz. 659:

„Het essentieele bij de verklaring van de productie van Robinson was, dat de onlustintensiteiten alleen dan bepalend werkten op de grootte der productie, indien en voor zoover ze bij de verschillende arbeidsoorten *niet gelijk* waren." (cursiveering van Van Gelderen).

Bij de familie Pieterse zou men gezegd hebben: „waar haalt de jongen het vandaan?"

Mijn betoog was immers dat, onverschillig of de onlustvergelijkingen gelijk of ongelijk zijn voor de verschillende arbeidssoorten, *steeds door lust- en onlustvergelijkingen te zamen de grootte der productie bepaald wordt.*

En voor het eenvoudigste geval, het geval dat er maar één onlust-vergelijking is, schrijf ik, nadat ik dit alles in 5 bladzijden uitvoerig heb behandeld, op blz. 321 van *Het Economisch Getij:*

„Recapituleerend kunnen wij thans constateeren, dat bij de „economische" productie, de productie, die een maximum aan lustsaldo wil opleveren, de productietijd zoo over de diverse productietakken verdeeld is, dat *de lustintensiteiten voor elk artikel onderling gelijk zijn en tevens gelijk aan de onlustintensiteit bij den totalen arbeidstijd.*"

Om elk misverstand te voorkomen, liet ik reeds in mijn boek het laatste gedeelte van deze passage cursiveeren!

Het gaf mij alles niets, Van Gelderen las niet. Hij fantaseerde er maar op los! Volgens hem heb ik gezegd — waar staat dat in 's-hemelsnaam? — dat bij gelijke onlustvergelijking voor verschillende arbeidssoorten, deze onlustvergelijking *niet* bepalend inwerkt op de grootte der productie.

En hoe bepalen in mijn boek de onlustvergelijkingen volgens hem dan wel de grootte der productie, als zij voor verschillende arbeids-soorten ongelijk zijn? Het blijkt uit de correctie van mijn berekening in „noot 9" door hem gegeven.

Als Robinson eerst 7 uur in de broodproductie werkt en daarna 3½ uur aan de visscherij doet, dan telt — volgens Van Gelderen is dat *mijn* opvatting! — deze eerste arbeidstijd in de broodproductie niet mee bij de berekening der onlust, die door den volgenden arbeid in de visscherij wordt veroorzaakt. En zoo constateert Van Gelderen door zelf onjuist, in strijd met mijne en iedere redelijke veronderstelling, mijn voorbeeld uit te rekenen, dat „in de uitwerking van het voorbeeld op blz. 330 een fout moet schuilen." Zulke blunders begaat hij, die met veel poeha in zijn eerste artikel mij er op wilde wijzen, dat het wezen der economie in den *samenhang* van alle soorten behoefte-bevrediging te vinden is.

Op zijn onvergeeflijke fout bouwt hij nu verder twee bladzijden lang dwaze critiek tegen mijn beschouwingen op![5])

Vanzelfsprekend is het, dat dan van het volgende betoog niets meer klopt en Van Gelderen zijn wijze hoofd gaat schudden!

---

[5]) Mathematisch uitgewerkt is Van Gelderen's fout deze. Noemt men den tijd aan de broodbakkerij gegeven x en die aan de visscherij gegeven ij, dan wordt de lustfunctie voor brood f(x) en voor visch F(ij). Volgens mijn opvattingen is de onlustfunctie: O(x,ij), dus een functie van de 2 onafhankelijke veranderlijken x en ij.

En daarom is de lustintensiteit voor brood $f'x = \frac{\delta O(x, ij}{\delta x}$.

Evenzoo de lustintensiteit voor visch $F'ij = \frac{\delta O(x, ij)}{\delta ij}$.

Van Gelderen knoeide, alsof er twee aparte, onafhankelijke onlustfuncties: $O_1(x)$ en $O_2(ij)$ waren en nam dan $f'(x) = \frac{dO_1(x)}{dx}$ en $F'(ij) = \frac{dO_2(ij)}{dij}$

En dan, voortbordurende op hetzelfde stramien, komen er, laat ik het maar zoo zacht mogelijk zeggen, wonderlijke polemische figuren te voorschijn.

Als een paard op hol, draaft hij door op zijn eigen vergissing en loopt zelfs de barrière van het polemisch-geoorloofde omver.

Ik heb op blz. 340 van mijn boek de volgende uiteenzetting gegeven, welke ik hier eerst weergeven zal, zooals Van Gelderen ze in zijn artikel op blz. 658 weergaf:

„Eerst dienen, om hetzelfde te kunnen doen wat wij bij Robinson deden, de lust- en onlustvergelijkingen een kleine verandering te ondergaan. Robinson had zijn lust- en onlustvergelijkingen zoo opgesteld, dat x niet de hoeveelheid van het product, maar telkens zijn „doorsnee-arbeid" voorstelde, noodig om een bepaalde hoeveelheid van het product te verkrijgen.

Thans zal ook x in de lustvergelijkingen en onlustvergelijkingen van de diverse individuen „de gemiddelde arbeid" voorstellen om een bepaalde hoeveelheid van dit product te verkrijgen, echter niet de gemiddelde individueele arbeid, maar de maatschappelijke; of, met Marx te spreken: in al die formules stelt x een aantal arbeidsuren voor, waarin gewerkt is „onder de voorhanden zijnde maatschappelijk normale arbeidsvoorwaarden met den gemiddelden maatschappelijken graad van geschiktheid en intensiteit."

Hierop laat Van Gelderen als kritiek volgen: (blz. 658/659)

„Wat men een *kleine verandering* noemt! In werkelijkheid wordt hier een *volkomen nieuwe beteekenis* in het tot nu toe gehanteerde begrip „onlustintensiteit" binnengesmokkeld. Het essentieele bij de verklaring van de productie van Robinson was, dat de onlustintensiteiten alleen dan bepalend werkten op de grootte der productie, indien en voor zoover ze bij de verschillende arbeidssoorten *niet gelijk* waren."

De dwaasheid van den laatsten zin heb ik reeds een bladzijde vroeger ontleed, maar ik moet er nogmaals op wijzen, want Van Gelderen draaft er maar steeds verder op door. Mijn bewijs van de juistheid der Marxistische waardetheorie, uit lust- en onlustvergelijkingen afgeleid, moest afgemaakt en als bedrog gekenmerkt worden. Immers Van Gelderen gaat zelfs zoo ver, om neer te schrijven: (blz. 659)

„Na De Wolff's handgreep kan deze slotsom ons niet meer verrassen. Wat in het nieuwe uitgangspunt onopvallend is binnengesmokkeld, komt in de conclusie gespatieerd weer te voorschijn!"

Ik heb den lezer reeds eenige keeren op Van Gelderen's fout gewezen, waar dit alles op berust. Maar er treft Van Gelderen hierbij nog een ernstiger verwijt.

In de passage, door hem weergegeven op blz. 658, had ik zoo weinig „binnengesmokkeld" dat ik zelfs, waar ik voor het eerst over „maatschappelijke arbeid" ging spreken, zòò overdreven was dat woord „maatschappelijke" te cursiveeren. Zelfs dat woord wilde ik, om Van Gelderen's gekuischte woordenkeus tegenover mij hier te gebruiken, niet „onopvallend naar binnensmokkelen."

In zijn weergave van bovengenoemd citaat laat hij, om mij met nog meer schijn ongeoorloofde praktijken te kunnen toedichten, deze cursiveering weg. Van Gelderen heeft deze cursiveering er onopvallend uitgesmokkeld!

* * *

De grootte der productie onder het kapitalisme.

Thans komt Van Gelderen tot de door mij gegeven oplossing van de grootte der productie onder het kapitalisme.

Niet vaak genoeg kan herhaald worden, dat het groote verschil tusschen mijn opvatting en die der Grenznützler hierin schuilt, dat ik *niet* van een *gegeven hoeveelheid* goederen uitga, de erfzonde der Oostenrijksche school. En om tegenover Van Gelderen in dit verband nu eens een getuige te noemen, dien hij onmogelijk wraken kan, wensch ik hier Alfred Amonn, een der corypheeën der subjectivisten te citeeren.

Deze schreef in het 2e deel van de in 1925 verschenen *Festgabe für Leo Brentano zum 80. Geburtstag* een groot artikel over „Der Stand der reinen Theorie."

Hierin vinden wij: (blz. 284)

....„Ein weiterer Mangel der österreichischen Theorie ist ferner auch, dasz sie von einer *gegebenen Menge* von zum Absatz gelangenden Gütern, zunächst fertigen Gütern dann Produktionsmitteln, ausgeht,"....

En op blz. 286:

....„geht man von *gegebenen Mengen* von Produkten oder Produktionsmitteln aus, dann hat man tatsächlich eine vom Standpunkt der Grenznutzentheorie aus vollkommene Preisbestimmungsformel vor sich, und ihr gegenüber erhebt sich nun die Frage, ob die Erklärung des Preises mit Hilfe der Grenznutzenvorstellung und des Grenznutzenbegriffs überhaupt und *im Prinzip* befriedigen kann.

Diese Frage musz aber verneint werden. Die mathematische Form, in der diese Erklärung hier auftritt (und in der jede zulängliche Erklärung der Preisbildung wegen der groszen Zahl der einander bedingenden Faktoren und der Kompliziertheit dieser Bedingtheit auftreten musz), kann nicht darüber hinwegtäuschen, *dass sich hinter der Form kein Inhalt verbirgt*"....

Ik ben bij mijn oplossing van dit probleem dan ook geheel anders te werk gegaan. Wederom, evenals voor het eenvoudigste geval, ging ik uit van enkel zuiver psychische factoren, wederom enkel van lust- en onlustvergelijkingen. Zóódoende gaat men in laatste instantie uit van een werkelijk „economisch" principe, zóó doende is men enkel in staat de *economische* problemen „subjectivistisch" èn „objectivistisch" te onderzoeken en op te lossen, terwijl men hiertoe niet bij machte is, indien men van een *gegeven hoeveelheid* goederen uitgaat.

Ik heb dezen gedachtengang in *Het Economisch Getij* vrij uitvoerig omschreven.

Ik moet, wil de polemiek tegen Van Gelderen hier tot zijn recht komen, een groot citaat uit mijn boek geven en wel het volgende (blz. 367/368). (Om redenen, die straks zullen blijken, heb ik iedere alinea genummerd):

1. „Om een bruikbare oplossing te verkrijgen moet men hierbij uitgaan van dezelfde veronderstellingen, waarvan wij uitgingen bij de bepaling van de grootte der productie van het afzonderlijk individu en van de bepaling der grootte der productie in een maatschappij waarin nog geen kapitalisme bestond; d.w.z. men moet uitgaan van zuiver psychische factoren. Ook in het kapitalisme moet men de grootte der productie afleiden niet uit technische gegevens, zooals b.v. het „grensproduct" of de productiviteit der productie langs een omweg, maar enkel uit de lust- en onlustvergelijkingen, natuurlijk rekening houdend met de bijzondere economische verhoudingen, die onder het kapitalisme heerschen.

2. Die bijzondere economische verhoudingen zijn deze, dat er een arbeidersklasse bestaat, die geen beschikkingsmacht over de productiemiddelen heeft en die niet tewerk wordt gesteld, tenzij de kapitalistische klasse uit deze tewerkstelling winst voor zich verkrijgen kan. Het leidend motief bij de kapitalistische productie is: de winst tot een maximum te maken.

3. Wanneer verkrijgt nu de kapitalistische klasse het maximum aan winst, of anders uitgedrukt, welk gedeelte der arbeidersklasse moet tewerk worden gesteld, opdat de winst zoo groot mogelijk zij?

4. Natuurlijk is één der factoren hierbij de grootte van het loon, doch deze hangt weer af, behalve van historische verhoudingen, van het aantal arbeiders dat tewerk wordt gesteld. Stijgt dit aantal — alle overige factoren worden hierbij verondersteld gelijk te blijven — dan stijgt ook het loon.

5. Neemt het aantal der werkende arbeiders af, zoo daalt het. *Hoelang* — en ook mede hierdoor wordt de grootte der winst bepaald — zal de arbeider bereid zijn te werken? Door psychische factoren zullen ook hier, zoowel het loon, dat de arbeidersklasse ontvangt, of om in Marx' terminologie te spreken, de noodzakelijke arbeidstijd, zoowel als de meerarbeidstijd, de tijd dien de arbeidersklasse werkt voor de bezitters der productiemiddelen, volkomen bepaald moeten worden. Dus ook hier moeten zoowel de noodzakelijke arbeidstijd als de meerarbeidstijd uit de lust- en de onlustfuncties zijn af te leiden.

6. De arbeider is bereid aan den arbeid te gaan, mits zijn lustsaldo, d.w.z. de lust, die hij zich voor zijn loon verschaffen kan, verminderd met de onlust, die de totale arbeidstijd hem geeft, niet beneden een bepaald minimum daalt. Zeer zeker is dit psychisch minimum een in den tijd veranderende grootheid, maar op ieder oogenblik is het toch bepaald, zij het dan ook elastisch.

7. Dit minimum aan lust bepaalt nu ter zelfder tijd — in het mathematisch aanhangsel wordt dit bewezen — „eindeutig" den noodzakelijken arbeidstijd en den meerarbeidstijd.

8. En wel hierom: omdat de kapitalistische klasse den arbeider zóólang, maar ook niet langer, aan het werk zal stellen, totdat voor haar bij het door den arbeider verlangde minimum aan lustsaldo de „meerarbeidstijd" een maximum is. *En bij dit maximum aan „meerarbeidstijd" voor de kapitalistische klasse zijn voor den arbeider de lustintensiteit en de onlustintensiteit wederom gelijk.*"

Geven wij nu Van Gelderen wederom het woord, daar de lezer wel nieuwsgierig zal zijn met welke epitheta ornantia thans *deze* passage door mijn criticus zal worden begroet. De lezer behoeft niet ongerust te zijn, hij komt niet bekocht uit.

Van Gelderen schrijft: (blz. 663)

„Een goede lezing van deze hoogst merkwaardige alinea doet zien, welk een toppunt van verwarring de voorstelling van zaken hier bereikt.

Alleereerst zien we, dat De Wolff de vrijheidsfictie, die aan zijn vorige evenwichtsformule ten grondslag ligt, blijkbaar wil laten verdwijnen en nu in plaats van even triomfantelijk als te voren te constateeren, dat ook voor den arbeider lust en onlust de verhouding 1 bekomen, gaat schrijven, dat hij dit bereikt „gedwongen door het monopolie van de bezitters der productiemiddelen enz."

Hoe nu? Wat Robinson souvereine wil was, wat hem volgens De Wolff in waarheid tot econoom maakte, wat de voorwaarde voor hem bleek om tot een maximum van lustsaldo te geraken, daartoe moeten nu de arbeiders worden gedwongen? Men gevoelt, dat De Wolff niet zonder bewuste of onbewuste overweging deze formuleering vond." [6])

Wat is nu hier wederom het eigenaardige in Van Gelderen's polemiek? Van de passage uit *Het Economisch Getij*, hierboven door mij geciteerd, geeft hij stukjes en brokjes, maar telkens laat hij, om Van Gelderen's terminologie tegenover mij ook hier maar weer aan te wenden, (blz. 663) „bewust of onbewust" die gedeelten, waar het op aankomt, er uit. Als hij het „onbewust" gedaan heeft, breng ik zijn onderbewustzijn alle hulde, waarop het maar aanspraak wil maken. Want dan heeft het een kunststuk van tekstverknoeiing volbracht. Enfin! Leerde de moderne psychologie ons niet, dat iedere ware kunst uit het onderbewustzijn geboren wordt?

Wat is het meest essentieele in de hierboven geciteerde passage uit *Het Economisch getij?*

Deze gedachte: *Hoe maakt de kapitalistische klasse haar maximum aan winst?* Waar wordt dit behandeld? In de passages door mij met 2, 3, 4, 5 en 8 genummerd. Welnu: van en over deze gedeelten is bij Van Gelderen geen woord te vinden.

Dat juist deze passages de hoofdgedachte van het betoog bevatten, niemand kan het ontkennen. Van Gelderen's citeerkunst speelt het echter klaar elk woord over het kapitalisme als winstproductiewijze te elimineeren, — elke passage moest er uit, waar het woord winst in voorkwam — en de formuleering van de wijze, hoe die winst tot een maximum gemaakt wordt, de exacte formuleering dier wet der kapitalistische productiewijze wist hij te verdonkeremanen, niettegenstaande ik in mijn boek den geheelen laatsten zin van passage 8 gecursiveerd had!

Komisch doet dan ook in Van Gelderen's critiek de zin aan, die zoo

[6]) „Ook hierbij kan de critische lezer zich wederom verbazen over het luchtige getimmerte van wat los bijeengebrachte...." (Van Gelderen, blz. 808) zinnetjes van Van Gelderen zelf. Waar heb ik ooit geschreven dat „lust en onlust de verhouding 1 bekomen?" *Lustintensiteit* en *onlustintensiteit* krijgen die verhouding. Op zulke kleinigheden ziet Van Gelderen echter niet. Van luchtig getimmerte, oftewel flodderwerk gesproken!

kostelijk op deze citeermethode slaat, de laatste zin n.l. uit het zooeven geciteerde van Van Gelderen's „behandeling" van mijn studie:

„Men gevoelt, dat De Wolff niet zonder bewuste of onbewuste overweging deze formuleering vond."

Zeer zeker vond De Wolff deze formuleering niet zonder bewuste of onbewuste overweging, maar „bewuste of onbewuste" overweging van Van Gelderen zorgde tevens, dat de lezer haar niet in zijn critiek vond. En de woorden, iets van te voren door hem geuit, — lezer, ik vraag u wederom: Is dit a „tragedy" of a „comedy of errors"? — werken nog komischer:

„Allereerst zien we, dat De Wolff.... blijkbaar wil laten verdwijnen....",

om aldus hun climax in Van Gelderen's aanvangswoorden te vinden:

„Een goede lezing van deze hoogst merkwaardige passage doet zien, welk een toppunt van verwarring de voorstelling van zaken hier bereikt!"

Ik heb aan Van Gelderen's woorden hieromtrent weinig meer toe te voegen!

Wat er verder nog van te zeggen valt, komt zoo dadelijk, als ik eerst heb behandeld, wat Van Gelderen ons mededeelt over het bewijs mijner maximumstelling.

Dit bewijs wordt in „het mathematisch aanhangsel" gegeven volgens de methode van Lagrange, van welk bewijs geen menschenkind, dat iets van de mathesis afweet, de juistheid ontkennen kan. Ben *ik* een knoeier, fiat! Want dat te zamen met Lagrange te zijn, is heusch niet al te schrale troost.

Dit mathematisch bewijs — men mag bij den gemiddelden lezer niet zulk een dosis mathesis veronderstellen, dat hij dit in zijn volle strengheid volgen kan, — heb ik op blz. 369 van mijn boek door een grafische voorstelling toegelicht.

Deze grafische voorstelling maakt mijn criticus Van Gelderen geheel overstuur.

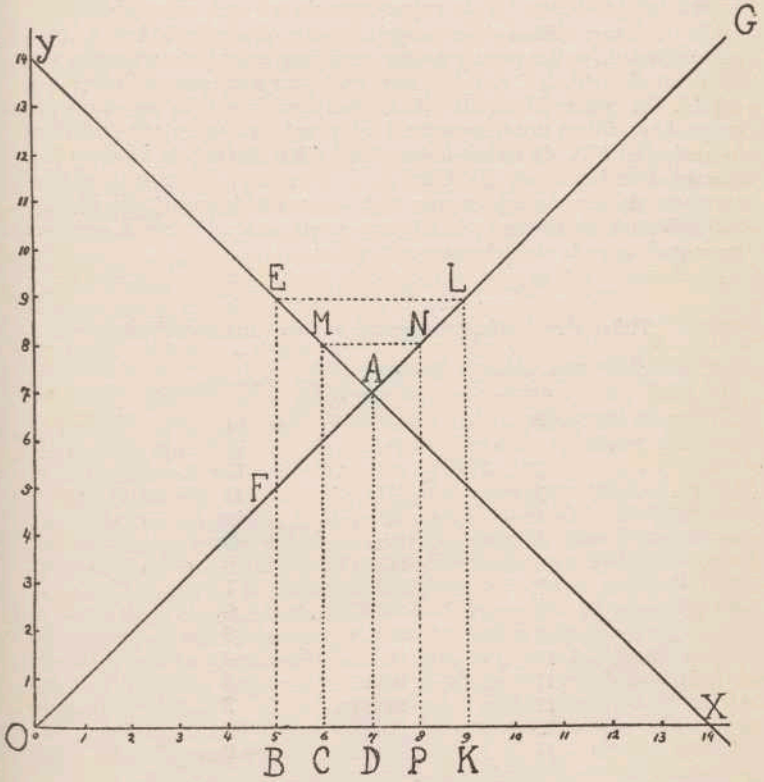
Schijnbaar volkomen objectief, neemt hij deze grafiek in zijn polemiek op, maar vertelt den lezer niet, wat zij beduidt. Hij houdt met citeeren precies daar op, waar het er werkelijk op aankomt.

Opdat de lezer een werkelijk begrip krijgen zal, waarom het gaat, zal ik hier met een heel eenvoudig voorbeeld het probleem toelichten en deze toelichting door een grafiek nog duidelijker doen zijn. Het is dezelfde grafiek als die uit mijn boek, welke Van Gelderen in zijn tweede artikel opnam, alleen zijn wegens de eenvoudigheid van het voorbeeld de kromme lijnen hier door rechte vervangen.

Ik begin in *Het Economisch Getij* met een passage, ook door Van Gelderen weergegeven, luidende: (blz. 368)

„Indien wij curven teekenen, die ons sinds het onderzoek van den totalen arbeidstijd van „Robinson" bekend zijn, waarbij dus het oppervlak door de kromme lijn AB en de lijn OX begrensd, de lusthoeveelheid voorstelt, die het loon hem verschaft, het oppervlak begrensd door de kromme lijn OD en de lijn OX de onlusthoeveelheid voorstelt, door den arbeid veroorzaakt,"....

In plaats van kromme lijnen, teeken ik hier rechte lijnen, in plaats van de kromme lijn AB de neergaande rechte YAX, in plaats van de kromme lijn OD de opgaande rechte lijn OAG, maar overigens blijft alles onveranderd. En ik geef nu hier de volgende grafiek en toelichting.

De arbeider is bereid aan den arbeid te gaan, mits het lustsaldo, d.w.z. de lust, die hij zich voor zijn loon verschaffen kan, verminderd met de totale onlust, die de totale arbeidstijd hem geeft, niet beneden een bepaald minimum daalt.

Op de lijn OX wordt nu het aantal uren afgemeten, noodig om de artikelen te produceeren. Dan stelt b.v. het oppervlak OBEIJ de lusthoeveelheid voor, welke de producten van 5 uren maatschappelijken doorsnee-arbeid een bepaald individu verschaffen; het oppervlak OBF stelt daarentegen de onlusthoeveelheid voor, welke 5 uren arbeid hem veroorzaken. De lijn EB is de lust-intensiteit der producten van 5 uren arbeid, de lijn FB de onlust-intensiteit van 5 uren arbeid.

Uit de figuur blijken door de grootte van de oppervlakken de lust-hoeveelheden, welke onze arbeider verkrijgt door het verkrijgen van de verbruiksartikelen van één uur, twee uur enz. maatschappelijken arbeid. Dit oppervlak is, als hij als loon b.v. de producten van 5 uur maatschappelijken doorsnee-arbeid ontvangt, het oppervlak OBEIJ of in eenheden 57,5, de onlust-hoeveelheid bij 5 uur arbeid wordt voorgesteld door het oppervlak OBF en is groot 12,5. De grootte, zoowel van lust als van onlust en van lust- en onlust-intensiteiten zijn gemakkelijk uit de figuur te berekenen, maar voor het gemak van den lezer geef ik ze in de volgende opstelling:

Tabel der lusthoeveelheden en der lustintensiteit.

Uren doorsnee-arbeid	Totaal lust van het product	Intensiteit
0	—	14
1	13½	13
2	26	12
3	37½	11
4	48	10
5	57½	9
6	66	8
7	73½	7
8	80	6
9	85½	5
10	90	4
11	93½	3
12	96	2
13	97½	1
14	98	0

Tabel der onlusthoeveelheden en der onlustintensiteit.

Arbeidstijd	Totaal onlust	Onlustintensiteit
1 uur	½	1
2 „	2	2
3 „	4½	3
4 „	8	4
5 „	12½	5
6 „	18	6
7 „	24½	7
8 „	32	8
9 „	40½	9
10 „	50	10
11 „	60½	11
12 „	72	12
13 „	84½	13
14 „	98	14

Deze voorstelling is principieel dezelfde, als die, welke ik èn in mijn waardestudie èn in *Het Economisch Getij* reeds bij het onderzoek van de economie van „Robinson" gegeven heb, ja zelfs heb ik thans letterlijk dezelfde getallenvoorbeelden genomen.

Van Gelderen ruikt echter bedrog en schrijft op blz. 664:

„Bezien wij de grafiek nog eens nader!

Bestaat deze werkelijk uit „curven, die ons sinds het onderzoek van den totalen arbeidstijd van Robinson bekend zijn?"

Op alle vorige curven van Robinson stelt de van links naar rechts dalende lijn het nut, de omgekeerde het offer voor."

En hier dan? Hier bepaalt eveneens de lijn van links naar rechts dalend het nut of de lust, de naar boven gaande de onlust, of, om in Van Gelderen's taal te spreken: „het offer".

Stellen wij nu, dat onze arbeider aan lustsaldo minstens 17 eenheden overhouden wil, dan moet dus als eindresultaat het oppervlak, dat de lust voorstelt, welke de producten, die hij voor zijn loon kan koopen hem verschaffen, verminderd met het oppervlak, voorstellend de onlust welke de totale arbeidstijd (arbeidstijd voor zich zelf, gelijk aan zijn loon, vermeerderd met den meer-arbeid voor de kapitalistische klasse) hem geeft, minstens 17 eenheden groot zijn.

Wat is nu voor de kapitalistische klasse de voordeeligste positie? Deze, dat zij den totalen arbeidstijd stelt op 9 uur en dus het loon op 5 uur, want dan is de meer-arbeidstijd, voorstellend de winst der kapitalistische klasse, 4 uur en bij het minimum 17 aan lustsaldo is deze meerarbeidstijd een maximum.

Neemt de tabel maar. De lusthoeveelheid, welke de producten, in

zich bevattende 5 uur maatschappelijken doorsnee-arbeid, onzen arbeider geven, is 57,5. Bij een totalen arbeidsdag van 9 uur is de onlust 40.5. Het lustsaldo is 17, precies het minimum, dat hij verlangde. En zoowel de lustintensiteit voor het totaal aan producten in zich bevattend 5 uur doorsnee-arbeid, als de onlust-intensiteit bij 9 uur totalen arbeidstijd, zijn voor onzen arbeider — men zie tabel — beide 9. En bij *dit* minimum aan lustsaldo is *geen combinatie van loon en arbeidstijd te bedenken, welke voor de kapitalistische klasse voordeeliger zou zijn.*

Immers, indien de kapitalistische klasse bij een minimum aan lustsaldo van 17, door den gemiddelden arbeider verlangd, den totalen arbeidstijd b.v. op 10 uur zou bepalen, dan zou dus de onlust, door dien arbeid veroorzaakt, 50 bedragen. Het loon zou dus 67 lust-eenheden groot moeten zijn, om toch nog tot een lustsaldo van 17 te geraken. In de tabel ziet men onmiddellijk, dat dan het loon gelijk zou staan met meer dan 6 uur doorsnee-arbeid, zoodat er dan voor meer-arbeidstijd *minder dan vier uur overblijft!* En hetzelfde geldt bij iedere andere combinatie!

In de grafiek zien wij nu, dat bij een loon van vijf uur de lust-hoeveelheid der goederen, voor het loon verkregen, OBEIJ is. Rekent men het oppervlak OBEIJ uit, dan blijkt dit 57,5 te zijn. Bij een totaal arbeidstijd van 9 uur is voor onzen arbeider zijn onlust-hoeveelheid OKL, welk oppervlak als men het berekent precies 40.5 groot is. Het lustsaldo is dus oppervlak OBEIJ, verminderd met oppervlak OKL. De lust-intensiteit wordt voorgesteld door BE, de onlust-intensiteit door KL, welke beide even groot zijn en wel gelijk 9. „Het loon" is hier OB = 5, de totale arbeidstijd OK = 9, de meer-arbeidstijd BK = 4, alles in uren uitgedrukt.

Bedraagt het door den arbeider geëischte minimum aan lustsaldo 34 eenheden, dan wordt het loon in lust-hoeveelheden 66. in uren uitgedrukt 6, de onlust 32, hetgeen overeenkomt met 8 uur totaal arbeidstijd (men zie wederom de tabellen).

Ook hier is bij dit minimum aan lustsaldo geen combinatie van loon en totalen arbeidstijd te bedenken, welke voordeeliger voor de kapitalistische klasse zijn zou. En wederom zijn in dit geval lust- en onlustintensiteit gelijk en wel aan 8.

Op de grafiek wordt in dit geval de lust van het loon voorgesteld door het oppervlak OCMIJ = 66, de onlust, door den totalen arbeidstijd veroorzaakt, door het oppervlak OPN = 32, het saldo is dus het verschil dezer twee oppervlakken = 34, het verlangde minimum aan lustsaldo. Lust- en onlust-intensiteit zijn hier beide wederom gelijk en wel MC = NP = 8. De arbeidstijd, hier met het loon overeenkomend, is OC = 6, de totale arbeidstijd is OP = 8 en CP = 2 stelt den meer-arbeidstijd voor.

Uit deze twee hier uitgerekende voorbeelden en uit de hier gegeven grafiek blijkt de juistheid van de stelling, welke ik in het mathematisch aanhangsel van mijn boek *algemeen* met de methode van Lagrange afleidde en welke ik op blz. 369/370 aldus formuleerde:

„Wordt het psychisch minimum kleiner, dan wordt loon of noodzakelijke arbeidstijd ook kleiner, de meerarbeidstijd en dus ook de totale arbeidstijd grooter."

Want is het minimum aan lustsaldo 34, dan is in de grafiek het loon of de noodzakelijke arbeidstijd OC = 6. Is het minimum aan lustsaldo 17, dan wordt het loon *kleiner* en wel gelijk aan OB = 5.

Bij een minimum aan lustsaldo van 34 behoort een totaal arbeidstijd van OP = 8, bij het minimum aan lustsaldo gelijk 17 de *grootere* totaal-arbeidstijd OK = 9.

Dat wat ik op blz. 370 concludeerde, was dus volkomen juist, n.l.:

„Hieruit blijkt dus, dat daling van loon met verlenging van arbeidstijd en omgekeerd verhooging van loon met verkorting van arbeidstijd gepaard gaat, een stelling, die bij de verdere behandeling van dit probleem van zoo'n groote beteekenis is."

Wanneer er nu echter geen kapitalisme bestond, zooals bij Robinson, het eenige geval, dat Van Gelderen schijnt te kunnen begrijpen, dan wordt de verkregen lusthoeveelheid ODAIJ, de onlust ODA, en het lustsaldo OAIJ. De lusthoeveelheid zou zijn: de door 7 uren product veroorzaakte hoeveelheid en wel 73,5, de onlust die hoeveelheid, welke eveneens door 7 uren arbeid veroorzaakt wordt en wel 24,5 en het lustsaldo zou 49 zijn. De meer-arbeidstijd zou, zooals vanzelf spreekt, gelijk nul zijn en lust-intensiteit en onlust-intensiteit zouden niet alleen gelijk zijn, maar bovendien door dezelfde lijn DA = 7 worden voorgesteld.

Alles blijkt dus te gaan, zooals ik het in *Het Economisch Getij* uiteenzette, zoowel voor de gevallen, dat er uitbuiting, als voor het geval, dat er geen uitbuiting bestaat.

Hoe Van Gelderen nu kan neerschrijven, wàt hij neerschreef, is voor mij moeilijk te begrijpen. Door „noot 9" kon ik straks tenminste zijn denkfout op het spoor komen. Ik begrijp thans zelfs zijn woorden niet, als ik er de gewone beteekenis aan geef. Volgens hem was het eerst aldus door mij gesteld:

„De gelijktijdigheid en aequivalentie van lust- en onlustintensiteit werd niet horizontaal, maar *vertikaal* afgelezen."

En later doe ik volgens hem net andersom. Wat door Van Gelderen hiermede bedoeld kan zijn, indien woorden hun gewone beteekenis behouden, ontgaat mij ten eenenmale. „Gelijktijdigheid van lust- en onlust-intensiteit", werkelijk, ik heb thans het gevoel door Van Gel-

deren „zum Teufel geführt" te zijn, terwijl deze in de heksenkeuken resideert. „Es wird mir gleich den Kopf zerbrechen"!, als ik aan Van Gelderen's woorden de gewone beteekenis geef.

Of zoek ik er misschien te veel achter en zijn al zijn uitingen slechts een verhaspeling van een telkens bij hem terugkeerende gedachte, allerdwaast geformuleerd, omdat het voor hem zelf absoluut niet duidelijk was wat hij zeggen wou, de gedachte namelijk, dat er geen ander maximum (door hem telkens „evenwicht" genoemd) dan behoorende bij het snijpunt der lust- en onlustcurve bestaan kan? Mathematisch berust zoo'n meening op de grofste onwetendheid en economisch wil dit zeggen, dat Van Gelderen theoretisch van geen *uitbuiting* meer weten wil, dat hij, als zijn leermeester Clark, de uitbuiting als permanent economisch verschijnsel *theoretisch* ontkent.

Dan wordt het duidelijk waarom hij, toen hij mijn standpunt moest weergeven, elke passage, die doelt op het maximum van uitbuiting, waarnaar elke kapitalist moet streven, zorgvuldig verzweeg.

Nu worden uitdrukkingen als de volgende van Van Gelderen ons volkomen plausibel:

„Volgens de „curven die ons bekend zijn" bestaat dit evenwicht in het kruispunt der twee krommen." (blz. 664)

In de door mij hier en in mijn boek gegeven grafiek is ook dit „evenwicht", dit maximum zonder uitbuiting duidelijk te zien. Zoo er echter wel *uitbuiting* bestaat, dan wijst mijn algebraïsche berekening evenals de door mij gegeven grafiek en de berekening, hier uitgevoerd, ook dit *maximum* voor ieder geval duidelijk aan. De grootte der lust-intensiteit wordt, evenals in het geval dat er geen uitbuiting bestaat, verticaal afgelezen, de IJ-as en de X-as behouden hunzelfde beteekenis, alles wordt op dezelfde wijze als bij Robinson gemeten.

Maar „wo Gedanken fehlen, da stellt zur rechten Zeit ein Wort sich ein" en dat woord is bij Van Gelderen: „bedrog". Dus hij schrijft maar weer unverfroren neer:

„Thans *smokkelt* De Wolff zonder een woord van waarschuwing een geheel tegengestelde voorstelling in dezelfde grafiek en leest gelijktijdigheid, of evenwicht, *horizontaal* af. Thans beweert hij dat in S. van de lust- en de T. van de onlust-curve evenwicht bestaat. Volgens de „curven, die ons bekend zijn", bestaat dit in het kruispunt der twee krommen. *De geheele grafiek is zoodoende ten hoogste misleidend*, ze bewijst niets van hetgeen De Wolff eruit afleest en al de daarop gebouwde conclusies hangen geheel en al in de lucht."

(Cursiveering van mij, S. de W.)

De lezer ziet: „smokkelen" is het begin, „ten hoogste misleidend" weer het einde. Voor mij is het niet zoo erg, maar voor dien armen Lagrange! Zoo vele jaren na zijn dood nog medeplichtig aan bedrog en misleiding. Brr, het is om van te rillen! Of om te brullen van het lachen!

Van Gelderen, die vergissing op vergissing stapelde, niet naliet zich veel erger te compromitteeren dan van zijn standpunt uit noodig geweest was, schrijft na dit alles nog mir nichts, dir nichts: (bl. 664)

„Het verband, zooals De Wolff het construeert, tusschen lustsaldo, noodzakelijken arbeidstijd en meerarbeid bestaat niet en blijft ook bij hem geheel onbewezen."

Laten wij deze zelfverzekerdheid niet verstoren en dit gedeelte van de „Tragedie der Vergissingen" maar doen eindigen, zooals ik eenige jaren geleden het voorlaatste bedrijf van een andere, door Amsterdamsche gymnasiasten zoo goed gespeelde, tragi-comedie heb zien besluiten. Thans trede nu ook hier de chorarchos sprekende naar voren, zeggende:

„Het beste zou wel zijn, dat nu het doek maar zakte.
Het droevigst wordt bewaard tot aan de laatste akte."

(Slot volgt).

BOEKBESPREKING

Paul Marrion, *Deux Russies.* Paris (1930). Panait Istrati, *Het licht aan de kim,* vert. door Marie W. Vos, uitg. Em. Querido. 1930.

Deze twee boeken hebben dit gemeen, dat ze geschreven zijn door overtuigde communisten niet-Russen, die langer dan een jaar in de Sowjetunie gewoond en gewerkt hebben, er vol illusies heen getrokken zijn en er diep teleurgesteld en verontwaardigd uit terugkeerden.

Dergelijke boeken moeten met voorzichtigheid gelezen worden, vooral als de schrijvers heftige, emotioneele menschen zijn, als bijv. Istrati, want naar mate de verwachtingen van dezulken te hoog gespannen zijn, des te onredelijker, des te spijtiger worden hun oordeelvellingen, als alles niet zoo mooi is als ze dachten. Aan den anderen kant leveren dergelijke boeken een tegengif voor de dwaze ophemelarij, voor de verheugde rapporten van vierweekstoeristen, die woorden van verrukking schrijven in de gastenboeken van voor hen uitgezochte scholen, fabrieken, musea, gevangenissen.

Marrion trok enthousiast en nieuwsgierig de Sowjetunie binnen; hij geloofde stellig in een land te komen, dat zich voorbereidde op het socialisme langs den weg van industrieele en agrarische socialisatie; hij geloofde, dat het proletariaat er regeerde, geleid door zijn partij; hij geloofde, dat de leiding steunde op de sympathie van de groote meerderheid der bevolking. Enkele weken, zegt Marrion, heeft hij in die illusie geleefd. Hij wist toen nog niet, dat hij en zijn metgezellen werden rondgeleid volgens een vast plan en hij kreeg den indruk, dat de schoolkinderen, de arbeiders, de zieken in de sanatoria, de soldaten in de kazernen, gevangenen in de gevangenissen, innig dankbaar waren in het goede Rusland te leven. Hij maakte de geweldige feesten mee van het 10-jarig jubileum der October-revolutie, waarbij de Russen al hun prachtige gaven voor massa-demonstratie ten toon spreidden. Maar op „den dag nà het feest" wijzigden zich de indrukken. Toen begon hij te merken, dat al het moois, dat hij gezien had in scholen, kindertehuizen, arbeidersclubgebouwen slechts voor zéér weinigen te genieten viel, dat zij de gevangenissen voor staatkundige delinquenten niet binnen mochten, dat er 17 loonschalen bestonden, dat er gezinnen van 9 personen waren met een loon van *f* 75.— per maand. Merkwaardige inlichtingen geeft Marrion betreffende de bijna ongeloofelijke overwoekering met bureaucratie, een kwaad overigens,

waartegen de bolsjewieken onvermoeid en ongenadig maar noodzakelijk tevergeefs strijden. Duizenden bureaumannen worden zoo nu en dan op straat gezet, maar de koppen der hydra groeien steeds weer aan. Zijn de waarnemingen van Marrion juist, dan heerscht er onder honderdduizenden „partijloozen" groote bitterheid tegen de kommunistische cellen, die als echte geprivilegeerde heerschers optreden en de niet-partijgenooten op allerlei wijze intimideeren. De secretarissen van alle cellen en andere partij- en sowjet-organisaties hebben alles te zeggen. Bovenaan de secretaris-generaal der Kommunistische Partij, Jozef Stalin. Boecharien heeft eens gezegd: er zijn drie perioden in de geschiedenis der menschheid, *het matriarchaat, het patriarchaat en het secretariaat!* Marrion hangt een somber tafereel op van het dagelijksche leven van den Russischen arbeider. Het is het tweede Rusland, verschillend van dat van Stalin, het officieele Rusland. Volgens de meening van den schrijver heerscht er in Rusland een economische gewelddadigheid zonder grenzen en worden er de uiterlijke successen gekocht met de ellende van het dagelijksche arbeidersleven. Hij zegt, dat de houding der arbeiders tegenover het regeerstelsel afhankelijk is van het loon dat ze krijgen en hij acht dit begrijpelijk in een land, waar het probleem van het dagelijksche brood een centrale en dikwijls exclusieve plaats in het leven der meerderheid inneemt. Volgens Marrion streven de bolsjewieken naar het onmogelijke door met decreten, met politiek geweld een nieuwe sociale orde te willen scheppen; daardoor geraken zij in een slop. Zij zullen een anderen weg moeten kiezen zonder het socialisme den rug toe te keeren. „Men kan den hemel niet bombardeeren, maar men kan de aarde bevruchten en er is geen historische dwaling, die een groot volk en een revolutionaire klasse niet kan herstellen". Zoo eindigt Marrion zijn boek, dat sterk eenzijdig en daardoor onbillijk is. Er moet in Rusland een sterke kern van geloovigen zijn, die in hun fanatisme de offers over hebben voor het bereiken van hun ideaal. Er worden ongetwijfeld in de Sowjetunie groote en grootsche dingen verricht — staatkundig, economisch, cultureel. De keerzijde daarvan: de ongekende gewelddadigheid, de onverschilligheid voor menschelijk leed, de vereering voor het kwantitatieve, het gewoon worden van den Leugen — deze keerzijde ziet Marrion alleen, maar hij ziet die zuiver en als gevoelig socialist. In zooverre — ik zei het al —kan zijn boek verhelderend werken op hen, die het Russische kommunisme uit sentiment of uit politieke berekening uitspelen tegen het West-Europeesche socialisme.

Het boek van Istrati bestaat uit drie gedeelten: Naar het nieuwe licht, Sowjet Rusland in 1929 en Het ware Rusland. Deze gedeelten, zegt Istrati, zijn geschreven in welonderscheiden samenwerking. Dit is duidelijk te merken. Het eerste gedeelte is stellig van Istrati zelf. Dit blijkt uit de lyrische heftigheid, de litéraire allure. De twee andere gedeelten zijn rustiger, geduldiger geschreven, bevatten tallooze citaten uit kranten en tijdschriften, werden blijkbaar samengesteld door Russen, die zwaar onder het sowjet-régime geleden hebben.

Dit geheele boek is een donderende aanklacht tegen de sowjetheerschers. In honderden bladzijden wordt een tot eentonigwordens toe relaas gegeven van leugen, bedrog, gemeenheid, leed, erbarmelijkheid, mislukking, teleurstelling. Ook dit boek is de uiting van een door het waarnemen der realiteit doodelijk teleurgestelden idealist.... of moet men zeggen *fantast?* Want *fantast* toch moet hij zijn, die Rusland binnentreedt in de verwachting daar het socialistisch paradijs te zien, die gelooven kan, dat een volk van 150.000.000 menschen, politiek, economisch en cultureel achterlijk, zij het dan ook van grooten aanleg, door een handvol leiders, zij het dan ook geniale, overtuigde, vastberaden leiders, in een luttel aantal jaren tot een modern-technisch beheerden socialistischen staat kan omgevormd worden. Istrati schijnt gemeend te hebben, dat de zon der socialistische gedachte alle kleine en misdadige menschelijkheid zou hebben weggeschenen. Men kan het begrijpen, dat zulk een mensch op zijn reizen en trekken door het wijde land diep geschokt wordt, als veel zoo anders is, dan zijn diepste hartewensch het hem had voorgespiegeld. Voor Istrati (en zijn medewerkers) zijn de bolsjewieken eigenlijk een bende booswichten, misbruikers van het gezag, dat hun

door de grootsche daden van enkele helden onverwachts in den schoot is geworpen. Een van de ergste dingen acht Istrati het misbruik, dat de bolsjewieken maken van hun macht om opposanten of onwilligen te treffen in hun maag. „Tyrannen — roept hij hun toe — gelooft gij, dat alle bekken gestopt kunnen worden met hooi, dat gij een hangslot kunt hangen op alle lippen? Dat alle gewetens in slaap gewiegd kunnen worden en dat nimmer een stem in de woestijn óp zal klinken?"

Ook dit boek geeft informatie omtrent het agrarische leven der arbeiders, de woningellende, de rantsoeneering van voedsel en kleeding, de vuilheid, de drankzucht (de staatskas trekt jaarlijks 500.000.000 roebels winst uit het drankmonopolie, dat op een zelfde wijze verdedigd wordt als het opiummonopolie met zijn millioenenwinsten in Indonesië!), over den achterstand bij het onderwijs, over de bureaucratie, enz. enz. De gegevens in het tweede en derde gedeelte van het boek zijn zoo goed als alle geput uit de sowjetpers tot 1929; zij zullen dus wel juist zijn. Maar had dit de schrijvers niet op de gedachte moeten brengen, dat de sowjetheerschers de kwalen van het land zelf wel degelijk zien en die willen bestrijden, zij het dan ook, dat zij de wortels der euvelen niet willen of kunnen aantasten, omdat zij meenen, dat op die wortels ook hun ideaal stoelt. Evenmin als Marrion vermogen Istrati en zijn medewerkers in hun smartelijke ontgoocheling te zien, wat ook voor den heftigsten tegenstander zichtbaar moet zijn, dat een kern der leiders de bedoeling heeft om een gelukkig socialistisch Rusland te scheppen en dat tal van bolsjewieken met al hun capaciteiten van geest en gemoed en met opoffering van de geneuchten des dagelijkschen levens worstelen voor een betere toekomst Wat in deze boeken wel weer zeer duidelijk blijkt is, dat men in Rusland de kunst verstaat om den toerist om den tuin te leiden; daarvoor bestaat een uitstekend werkend apparaat, dat virtuoos gehanteerd wordt, de *Woks*, de vereeniging voor de cultureele betrekkingen met het buitenland

De vertaling van Istrati's boek door Marie Vos heeft veel verdienstelijks. Ik geloof echter, dat de vertaalster wel heel vlug heeft moeten werken, anders had zij niet *zeldener* in pl.v. zeldzamer, *raadslag* in pl.v. overleg, *voor alles zou bovenal, overgeslagen worden met de tabak* e.d. hebben laten staan. Ook is de stijl niet alijd even duidelijk, en waarom geeft zij slechts enkele malen een verklaring van de Russische woorden? Weet iedereen wat *gosplan, izbasbibliotheek, pajalouisti, spasibo, borhtch, tsik, miachi* enz. enz. beteekent? Zoo goed kent men zijn Russisch nog niet!

H. Pieck, *Zwart en Wit uit het roode Rusland*. Amsterdam z.j. H. en E. Weichmann, *Alltag im Sowjetstaat*, Berlijn 1931.

Twee reisbeschrijvingen. De heer Pieck kreeg opdracht van de uitgevers Scheltens en Giltay een reis door Rusland te maken en sloot zich aan bij het reisgezelschap, dat onder de auspiciën van het genootschap „Nederland—Nieuw Rusland" enkele weken in de Sowjetunie verbleef.

De heer Pieck, wiens boek voorzien is van een reeds uitmuntende foto's, is òf een beminnelijk-onoozel mensch òf een propagandist-zonder-meer voor den Sowjetstaat. Het is bijna alles rozengeur en maneschijn, wat hij beschrijft en zijn foto's kunnen doen denken, dat het *voor allen* in Rusland vreugdevol leven is. Hij beweert met grooten nadruk objectief te zijn, maar hij betracht een uiterst subjectieve mooipraterij. Hij reist in de eenige goede treinen, die er in Rusland zijn, op de groote trajecten en de buitenlandsche verbindingen — en is verrukt, terwijl het toch een ook door de bolsjewieken zelf niet meer geloochend feit is, dat het binnenlandsche transportwezen gruwelijk in de war is, dat er nog geen maand geleden een vereeniging „De vriend van de Locomotief" moest opgericht worden om het spoorwegwezen te verbeteren en de kranten vol klachten staan over de hopelooze vertraging van het goederenvervoer. De heer Pieck ziet slechts vroolijke gezichten aan de stations, terwijl betrouwbare reizigers juist melding maken van de ellende die ze zagen aan de stations, waar honderden armzaligen uren en dagen moeten kampeeren om maar een plaatsje te krijgen

in de overvulde en vertraagde treinen. Een paar sterke voorbeelden van de vooringenomenheid of de onwetendheid van den heer Pieck: Iedereen weet nu zoo langzamerhand wel, dat het de kommunistische partij is, die in de Sowjetunie regeert, dat de secretaris-generaal der K.P., Stalin, opperste dictator is, dat het geheele sowjetapparaat te gehoorzamen heeft aan het politburo, d.w.z. aan de uit negen leden bestaande politieke commissie van het partijbestuur. Wat zegt nu de heer Pieck? Dat het verkeerd zou zijn te meenen, dat de partij de dictatuur over de Sowjets uitoefent. En welk bewijs wordt daarvoor aangevoerd? Dat in heel de grondwet der Sowjetunie geen enkele maal de kommunistische partij genoemd wordt!....

Men weet ook, dat Stalin een verwoede campagne heeft gevoerd om het boerenbedrijf te socialiseeren. Die campagne is gevoerd met zóóveel gruwelijk geweld, zóó ruw en zóó onmeedoogend, dat moord en doodslag er het gevolg van werden en Stalin in hoogst eigen persoon tusschenbeide moest komen. Wat zegt onze enthousiast hiervan? „Op stelselmatige en energieke wijze werd de vermaatschappelijking van het landbouwbedrijf bevorderd." En hij begaat daarbij de onkieschheid om ter bevestiging van zijn fraaie berichten een nog nèt passend citaat te geven van Paul Scheffer, den Russischen correspondent van het *Berliner Tageblatt*, die juist vanwege zijn kritiek o.a. op de agrarische maatregelen der regeering uit Rusland is gezet! Zelfs als hij iets afkeurenswaardigs ziet, is het nòg mooi. Hij komt in een werkinrichting voor de dakloozе jeugd en vindt er alles verwaarloosd, slordig, vies. Was dit gebrek aan toezicht, aan doortastendheid? Wel neen, *het was opzet!* Men wilde, dat de kinderen er zich thuis zouden voelen. Dit doet denken aan het opschrift in een wachtkamer te San Francisco: Als ge thuis op den grond spuwt, doe het dan hier ook; we willen, dat u zich hier thuis voelt.

Zoo bestraalt de heer Pieck alles met het roze licht van zijn bewondering. Ik zou nog bladzijden kunnen vullen met het aanvoeren van bewijzen hoe de auteur in onbehoorlijke eenzijdigheid en misleidende vergoelijking na een plezierreis van enkele weken het Nederlandsche publiek durft inlichten over een van de belangrijkste verschijnselen, die de wereld ooit gekend heeft. Nogmaals vraag ik mij af: naïveteit, of in listigheid bedoelde propaganda? In het laatste geval heeft de schrijver zijn doel voorbijgeschoten. Men kan zich voorstellen dat den ernstigen bolsjewiek bij de lezing van dit boek het schaamrood naar de wangen zal stijgen.

Het vlot geschreven boek is voorzien van een nietszeggende voorrede van Prof. J. M. Burgers en van een sonnet van des schrijvers reisgenoot, Dr. H. P. Berlage, dat wij gaarne geruild hadden voor een van de prachtige krijtschetsen, die deze kunstenaar van zijn Russische reis heeft meegebracht.

Het boek van het echtpaar Weichmann ademt een geheel anderen geest. De schrijvers zijn kritisch ingesteld en dat is de eenig juiste manier om als Europeaan over Rusland te schrijven; zoo komt het grootsche en indrukwekkende, wat daar geschiedt, beter tot zijn recht en behoeft men geen oogkleppen aan te doen voor wat men zien wil. De schrijvers hebben niet alleen de algemeene doelstelling van de sowjetmannen ter plaatse willen beoordeelen, niet alleen willen zien wat men wenschte, dat zij zouden zien, maar zij wilden naast den wil de werkelijkheid onder oogen zien, nagaan hoe de Russische mensch leeft en arbeidt, denkt en slaapt, zich vermaakt en lijdt.

De reizigers hebben een geweldige route gemaakt: van Leningrad naar Moskou, van daar naar de Oekraine. Noord-Kaukasus, Transkaukasië, Georgië, Armenië, Azerbeidzjan, de Zwarte Zee over, weer naar de Oekraine en zoo naar Polen. Zij hebben de ervaring opgedaan, dat men zich van de *Woks* (zie hierboven) moet bedienen, als men het nieuwe Rusland wil leeren kennen, maar dat het niet minder noodzakelijk is om die vriendelijke hulp van de hand te wijzen, als men op hoogte wenscht te komen van de kwantitatieve verhoudingen in betrekking tot het leven van allen dag. De schrijvers zijn vol lof over de pogingen, die gedaan worden om de Russische logge massa's te activeeren, hen deel te doen nemen aan kunst en wetenschap, voorzoover die de „generale leninistisch-marxistische linie" volgen, de groote massa analfabeten

de eerste kennis van lezen en schrijven bij te brengen.... maar wat daarvan bereikt is, zeggen ze, zijn lichtpunten in de duisternis, al erkennen zij de groote toewijding van hen, die bij dien arbeid betrokken zijn. Smartelijk zijn ze getroffen door de ellende die zij zagen, als zij van den door de *Woks* getraceerden weg afweken. Zoo schrijven ze, dat de stations thans een beeld van de sociale ellende vertoonen: „Alles wat er aan ellende in het land aanwezig is, schijnt zich op de stations te verzamelen. Zij zijn het bivouac der dakloozen, het eenige beschermende dak voor allen, die geen huis of arbeid meer hebben. Een lompenproletariaat in den waarsten zin van het woord ligt opgehoopt, gebundeld in de wachtzalen, goederendepots, in de ingangen, op de trappen.... een verschrikkelijke stank verpest de lucht; ziekten en ongedierte hebben volledige vrijheid zich te verspreiden." Zoo wachten die ongelukkigen op de treinen, die met uren vertraging aankomen en door gebrek aan wagons nog geen plaats voor hen hebben. Ook deze auteurs weten veel te vertellen van den schrikbarenden woningnood, van den strijd om het dagelijksch stukje eten, veroorzaakt vooral door den vertraagden aanvoer van levensmiddelen, bezuiniging op het personeel der coöperatiewinkels. In de hoogere regionen heeft men het beter door hooger salaris en emolumenten. De drankzucht tiert nog welig, ondanks de propaganda er tegen. Schrijver dezes weet uit de eerste hand, hoe waar dit alles is.

„Al mogen er nog zooveel boeken over Rusland geschreven worden — zeggen de schrijvers aan het slot van hun boek — zij zullen geen eensluidend antwoord geven op de tallooze vragen, die de ruimte van dit reuzenrijk vullen. Het geheim van Rusland ligt in het geheimzinnige van zijn vele karaktertrekken, die den Europeaan ten slotte verborgen blijven, hoe graag hij ze ook wil leeren kennen." Daar is veel van aan, meen ik. En als Rusland wil, dat het van Europeesch standpunt uit beschouwd worde, en verkondigt, dat het zelf stijgt en Europa bezig is te verzinken, dan mag de Europeaan zeggen: Uw wil is groot en heldhaftig, maar de weg, dien ge gaat kan de onze niet zijn.

Z. STOKVIS.

∞

Bronnen tot de geschiedenis van het bedrijfsleven en het gildewezen van Amsterdam, uitgegeven door Dr. J. G. van Dillen (Rijks Geschiedkundige Publicatiën, no. 69), Eerste deel, 1512—1611, den Haag (Nijhoff) 1929; LXXX en 819 blz.

De documenten, die hier, meestal in extenso, worden gepuliceerd, zijn bijna alle afkomstig uit het Gemeente-Archief van Amsterdam en uit het particulier archief van een oude zeepziederij; zij dateren (behalve een klein aantal stukken, die in 't supplement zijn opgenomen) uit de 16e eeuw. Oudere documenten op dit gebied zijn n.l. vrijwel alle reeds gepubliceerd tot 1512, terwijl 1611 als einde is genomen, omdat dan de stad een belangrijke vergroting ondergaat en zo haar 17e eeuws aanzien krijgt. Een tamelik uitgebreide „Inleiding" geeft ons, behalve een bespreking van de aard der documenten en enkele algemene conclusies, daaruit te vormen, een prachtig statisties materiaal. De lijsten van hen, die zich als „poorter" lieten inschrijven, zijn grotendeels bewaard gebleven en die geven in hun uitvoerigheid inzicht in de herkomst der nieuwe burgers, hun ambacht enz. Nu heeft de bewerker deze lijsten niet eenvoudig afgedrukt, maar, naar herkomst en beroep gerangschikt, de aantallen gepubliceerd. Wij zien dus hier, hoe de komst van personen uit de nu tot ons land behorende provincies steeds tamelik groot was, maar hoe onder de invloed van de 80-jarige oorlog, daarnaast een talrijke schare Vlamingen en Brabanders zich in Amsterdam vestigden, al is 't relatief minder dan b.v. in Middelburg. Maar het zijn niet alleen de mocilikheden in 't Zuiden, die hen hierheen brengen, de handelsbloei op zichzelf trok hen ook aan, dat blijkt uit 't opvallend groot aantal Duitsers, die er zich in 't einde van de 16e eeuw vestigen. Terecht merkt Dr. Van Dillen op, dat het aantal der gevestigden nog veel groter is, want lang niet allen begeerden het burgerrecht, vooral niet de mindervermogenden, daar bij de meeste ambachten alleen voor 't meesterschap 't poort-

recht een vereiste was. Desondanks geven deze bijna 50-bladzijden-statistieken ons een buitengewoon inzicht in de bevolkingswijzigingen gedurende deze eeuw. Ik wil slechts een enkele aanmerking op 't overig zo voortreffelike werk maken: is het wel juist, dat bij de scheiding tussen Frankrijk en België de huidige grenzen zijn gekozen; het is toch niet 't zelfde of een bewoner van 't tegenwoordig in Frankrijk liggend Valenciennes naar Amsterdam verhuist of een uit Amiens, want de eerste week uit als onderdaan van Philips II, dus om dezelfde reden als zijn landgenoot uit Gent. Zoo ook is 't misleidend Geertruidenberg tot Noord-Brabant te rekenen, terwijl dit in 1600 nog niet bestond; de man, die er vandaan kwam, was Hollander gelijk die uit Gouda. Zo zijn er nog twee andere vragen, die een aanmerking inhouden: waarom zijn enkele stukken opgenomen, die toch met 't gewone ambacht al heel weinig te maken hebben, als b.v. iets over waarzeggerij? En had niet hier en daar iets meer verklaard kunnen worden, b.v. over de ingewikkelde muntstelsels? Het boek moet toch niet alléén in handen komen van hen, die dadelik een werk bij de hand hebben om zich hierover te oriënteren!

Het is een in hoofdzaak nog Middeleeuws stadsleven dat we uit deze documenten leren kennen. Dat blijkt niet alleen uit de nog Middeleeuwse straffen als 't plaatsen op de kaak of 't opleggen, als straf, van de plicht een bedevaart te maken of een aantal stenen te leveren voor de stadsmuren, dat zijn bijkomstigheden, die trouwens juist in deze eeuw verdwijnen. Maar het gehele bedrijfsleven is Middeleeuws georganiseerd en deze organisatie slijt niet af, maar ontwikkelt zich nog gestadig. De ambachtslui, de makelaars, de schippers en zelfs de grote kooplui hebben hun verenigingen, de gilden, die pas na 1500 ten volle tot ambachtsorganisaties worden, terwijl hun godsdienstig karakter, blijkens deze bronnen, gestadig minder sprekend wordt en met de overgang naar het Calvinisme (1578) geheel verdwijnt. Die gilden hebben dan vooral een dubbel doel: de waarborging van de kwaliteit en de verwijdering van de onderlinge concurrentie. Duidelik blijkt dit overal: de ambachtsman, van welke stand ook, is niet een zelfstandige ondernemer en behoeft in zijn individuele zwakheid de steun zijner vakgenoten, maar hij moet zich daar dan ook niet boven verheffen. Het kleinbedrijf moet de ondernemingsvorm blijven en allerlei bepalingen dienen daartoe: de wolhandelaar, die naar Calais gaat, mag niet meer dan anderen opeens inslaan; de droogscheerder niet meer dan twee tafels in zijn werkplaats hebben; de brouwer niet meer dan zo en zoveel bier per week produceren, enz. En 't gilde waakt voor hem: menigvuldig zijn de bepalingen over ondersteuning van zieke gildebroeders of hun weduwen; 't gilde levert ook soms 't gereedschap, dat tegen vastgestelde prijzen aan de timmerlui verkocht wordt; de kistenmakers hebben gezamenlik hun „pand" tot verkoop van hun producten. Die zorg ontvangt hij ook van het stadsbestuur, dat is een andere Middeleeuwse trek: buitengewoon uitgebreid is de economiese taak van Vroedschap en Burgemeesteren. Zij zijn het, die de gilde-reglementen sanctioneren; zij zijn het die hun uitvoering waarborgen, maar het stadsbestuur is 't ook, dat zelf rechtstreeks in de verhoudingen ingrijpt: de lonen der knechts en de lonen van de meesters, die zoals bij 't lakenbedrijf, in opdracht van anderen werken, zijn evengoed vastgesteld als de vrachten der binnenschippers of die der beurtschippers op Londen en Rouaan; de ambachtslui moeten dan ook niet staken of zo, daarop volgt straf, doch nederig bij rekest verzoeken om loonsverhoging, waarop de vroede vaderen dan al of niet gunstig beschikken. In de tweede plaats zorgt de stad voor goede kwaliteit, vooral van levensmiddelen, die gekeurd moeten worden, en van exportartikelen. Maar daarnaast heeft de stad een uitgebreid economies bestel: stadsververij, stadsheiwerktuig en stadsmolen komen voor, stadsambtenaren houden toezicht op 't gehele productieproces; een heel corps van employé's in stadsdienst fungeert als dragers en korenmeters, in hun gilden georganiseerd, bij ede aan de stad verbonden en ouderwets dobbelend om de „job" die telkens te verrichten is. De stad bouwt woningen voor de „vollers" om hen beter te huisvesten zonder dat 't nodig is hun loon te verhogen; de stad zorgt natuurlik ook voor armenzorg: in tijden van gebrek wordt van stadswege goedkoop brood verstrekt, enz. En aan het streven

der gilden, om 't grootbedrijf te weren en allen gelijke kansen te gunnen, doet de stedelike magistraat ijverig mee: legio zijn de bepalingen om alle voorkoop, d.w.z. opkoop door enkelen van grote hoeveelheden, te voorkomen; de bepalingen omtrent 't aantal knechts en leerjongens enz. Ten slotte is ook typies ouderwets de zucht naar economiese zelfstandigheid van de stad, zich uitend in de protectie aan eigen bedrijf en producten gegeven, zoals we die nu voor 't land kennen: geen vreemde scheepstimmerlui gebruiken, aan Amsterdamse schippers moet de voorkeur gegeven worden, men mag zelfs niet zijn potje bier buiten de stad gaan drinken! Ook de arbeidsverhoudingen gelijken weinig op de moderne: de werktijd is slechts beperkt door 't daglicht en uitdrukkelik wordt de kleermakersgezellen door de stad voorgeschreven te werken „zo lange al zij bij avond sien connen". Leeglopers wordt werk voorgeschreven, bij gebrek aan arbeidskrachten worden arbeiders geprest, maar tegengegaan wordt dat sommige patroons jonge bedelaars in dienst nemen en zo de bepalingen omtrent het loon ontduiken. Het loon zelf wordt nog voor een groot deel uitbetaald in natura; de leerjongen wordt bijna altijd aangenomen zonder andere beloning dan mondkost; hier wordt de gezellen soms op 't werk verschaft. Elk heeft een leertijd van enige jaren door te maken en vele contracten vinden we hier, waarbij een leerjongen wordt aangenomen tegen betaling van een flink leergeld.

Naast dit alles ontluikt langzamerhand het nieuwe en daarop werpen vooral de stukken aan het notarieel archief ontleend, een duidelik licht. Er blijken in 't einde van de 16e eeuw al heel wat „compagniën" gesloten te zijn, van glasblazers en suikerrafinadeurs, maar ook van haringpakkers. Dat is nog lang geen grootbedrijf: het zijn een paar die samenwerken en hun kapitaal is gering; geen sprake van een enigszins belangrijk aantal knechts, dat in hun dienst staat. Toch is het voorkomen van zulke contracten al een bewijs, dat het nieuwe groeit; op ander gebied dan waarover deze documenten handelen, blijkt dat nog heel wat duideliker.

Er is naast dit nog allerlei merkwaardigs uit deze bundel te putten; laat elk, die zich er voor interesseert en die enigszins met de taal dier dagen vertrouwd is, er zelf in lezen, hij zal er een duideliker beeld van 't bedrijfsleven der 16e eeuw door krijgen dan uit menige moderne verhandeling.

H. A. ENNO VAN GELDER.

∞

Rathenau's denkbeelden over onze samenleving, door Dr. J. A .de Koning. N. V. van Loghum Slaterus' Uitg. Mij. — Arnhem, 1930. — 169 blz. — Prijs *f* 3.95, geb. *f* 4.95.

De schrijver geeft, na een korte schets van Rathenau's leven en een overzicht van zijne werken, eene beschouwing over de hoofdgedachten in die werken, den invloed, dien andere schrijvers daarop hebben uitgeoefend en eene vergelijking van Rathenau's denkbeelden met andere sociale theorieën, met name met het R.K. solidarisme, het liberalisme, het socialisme en het fascisme.

Hij gaat vervolgens na, hoe de christelijke kerken in verschillende landen tegenover de sociale problemen van den tegenwoordigen tijd staan en eindigt met eenige slotbeschouwingen, waarin hij o.a. zegt, dat „alleen het inbrengen van zedelijke en geestelijke factoren als mede-bepalende krachten werkelijk bevrijdend kan werken" (165) en als taak van het christendom stelt „een wordende sociale democratie geestelijk beïnvloeden en die daardoor mogelijk maken, die ook tot een machtig middel maken in een groeiende organische samenlevingsorde" (167).

Ook uit dit boek rijst wederom voor ons op de merkwaardige figuur van den grooten bedrijfsleider en organisator, die gekweld werd door de mechanisatie en hunkerde naar „het rijk der ziel".

Reeds op jeugdigen leeftijd, na zijne studie in natuurwetenschap, letteren en wijsbegeerte, en na eenige jaren in de techniek werkzaam te zijn geweest, wilde hij zich geheel uit het bedrijfsleven terugtrekken en zich wijden aan letterkundig werk. Maar de A.E.G. wist hem in het gareel te houden, in het gareel als leider wel te verstaan. En zoo wordt hij dan leider, ten slotte van 86 Duitsche en 21 buitenlandsche onder-

nemingen. Maar zijn ziel lijdt en om zich van dien druk te bevrijden schrijft hij zijn boek over *Het Rijk der Ziel.*

Dan komt de oorlog en Rathenau, de Jood, die geen minister kon worden en tot de hofkringen niet toegelaten werd, biedt zichzelf bij de regeering aan om te regelen wat deze verzuimd had: de grondstoffenvoorziening. En tevens schrijft hij zijn boek over de „komende dingen".

Als de oorlog voorbij is, wil men het eerst buiten hem stellen, maar het gaat niet en hij is weer een der voornaamsten, die het ineengestorte Duitschland op de been helpt, eerst als gedelegeerde te Spa, dan als minister van „opbouw", ten slotte als minister van buitenlandsche zaken.

Maar dan heeft ook eindelijk zooveel wrok om de geleden nederlaag zich omgezet in haat tegen hem, die volgens Ludendorff een der oorzaken van de nederlaag was geweest, dat de sluipmoord in 1922 aan dit groote leven een einde maakt.

Het boek van Dr. De Koning is blijkbaar met degelijke vlijt bewerkt, maar het munt niet uit door bijzondere stijlkwaliteiten of origineele denkbeelden. Wanneer het toch, zooals ik verneem, veel gekocht wordt, dan berust dit wel op de machtige suggestie, die van het leven van dien grooten Duitscher is uitgegaan.

C. H. K.

BIBLIOGRAFIE

Ch. Bélorgey. *Le socialisme chez les ruraux et auprès des petits propriétaires.* Frs. 6.

Jacques Ernst. *Die Bekämpfung des Alcoholismus als Aufgabe der öffentlichen Wohlfartspflege.* Neuland-Verlag. Berlin. 1931.

Dr. R. Gibrat. *Les inégalités économiques.* Frs. 64.

M. B. Gilson. *Unemployment insurance in Great Britain.* Allen & Unwin. 21/—.

H. Gouhier. *La vie d'Auguste Comte.* Paris. Frs. 15.—.

E. J. Gumbel. *„Lasst Köpfe rollen". Fascistische Morde. 1924—1931.* Berlin. M. 0.10.

Rudolf Haus. *Hegel oder Marx? Mit einem Anhang G. Plechanow zum Todestage Hegels.* Adelbart Schultz. Berlin.

N. Jasny. *Bevölkerungsgang und Landwirtschaft.* Berlin. M. 2.80.

Dr. Fr. Vinding Kruse. *Das Eigentumsrecht.* 1931. M. 25.—.

F. Milner. *Economic evolution in England.* Macmillan 1931. 6/6.

Charles W. Pipkin. *Social politics and modern democracies. I England, II France.* Macmillan Cy. New York. $ 7.50.

H. Roland Holst—v. d. Schalk. *De geestelijke ommekeer en de nieuwe taak van het socialisme.* *f* 3.90.

Prof. Dr. Wilhelm Röpke. *Weltwirtschaft und Aussenhandelspolitik.* Industrieverlag Spaeht & Luide. Berlin. 1931. M. 4.

Dr. Frans Schaepman. *Het fascisme naar zijn beginselen beoordeeld.* *f* 2.50.

Ludwig Waldecker. *Die Stellung der menschlichen Gesellschaft zum Völkerbund.* Versuch einer Darstellung des Kampfes um die Weltorganisation. Carl Heymann's Verlag. Berlin. M. 20.—.

Dr. Rudolf Wiedwald. *Die öffentliche Berufsberatung: ihr Wollen und Wirken.* Verlag des Zentralverbandes der Angestellten. Berlin. M. 1.40.

Dr. J. Paul Wirz. *Der revolutionäre Syndikalismus in Frankreich.* Girsberger & Co. Zürich. M. 11.—.

W. Woytinsky. *Zehn Jahre neues Deutschland.* Ein Gesamtüberblick in Zahlen. M. 6.50.

Dr. Arnold Wolfers. *Das Kartell-problem im Lichte der deutschen Kartell-literatuur.* Duncker & Humblot. München u. Leipzig. M. 7.50.

DE HAL VAN HET GEBOUW DER N.V. DE ARBEIDERSPERS TE AMSTERDAM

BIJLAGE VAN DE SOCIALISTISCHE GIDS.
DECEMBER 1931